

Bijlagen

Tussen duurzaam denken en duurzaam doen

Houding, gedrag en veranderbereidheid van religieuze en niet-religieuze Nederlanders als het gaat om klimaat

Maroesjka Versantvoort (SCP/PThU)

Mirella Klomp (PThU)

Millie Elsen (Centerdata)

Thijs Tromp (PThU)

Natalia Kieruj (Centerdata)

Yvonne de Kluizenaar (SCP)

Jurjen Iedema (SCP)

Lieke Heil (Centerdata)

Isabel van den Heuvel (Centerdata)

Inhoud

A	Methodologische verantwoording.....	3
A.1	Literatuuronderzoek.....	3
A.2	Data en steekproef	3
A.3	Toelichting bij vergelijkingen 2019-2023 en extra tabellen (hoofdstuk 3).....	11
A.4	Toelichting bij vignettenanalyse (hoofdstuk 4).....	27
A.5	Toelichting bij constructontwikkeling en analyses (hoofdstuk 5).....	34
A.6	Toelichting bij constructontwikkeling en analyses (hoofdstuk 6)	43
B	Vignetteteksten.....	83
C	Extra onderzoek: Geloof en grond	85
C.1	Geloof en duurzamere landbouw en veeteelt.....	85
C.2	Percepties van Nederlanders over grondgebruik.....	86
C.3	Percepties van christenen ten aanzien van grondbezit van kerken	91
C.4	Conclusie	93
C.5	Bijlagen bij Geloof en grond	94

A Methodologische verantwoording

Deze bijlage geeft een overzicht van de gebruikte onderzoeksmethoden. In deze bijlage beschrijven we de data die ten grondslag liggen aan het onderzoek en lichten we de analyses toe die op deze data zijn uitgevoerd.

A.1 Literatuuronderzoek

Voor het literatuuronderzoek werd gezocht naar relevante artikelen over voorspellers van duurzaam gedrag en attitudes ten opzichte van duurzaamheid. Daarbij werd allereerst met brede zoektermen als ‘pro-environmental behaviour’ op Google Scholar gezocht naar reviewartikelen. Daarnaast zijn door de betrokken auteurs relevante rapporten over het thema geïdentificeerd. Met behulp van de sneeuwbalmethode werd in de referentielijsten van de eerder gevonden artikelen en rapporten gezocht naar aanvullende artikelen. Tot slot werden hiaten opgevuld door op Google Scholar te zoeken met specifiekere zoektermen als ‘religion AND sustainability’ of ‘gender AND sustainable consumption’.

A.2 Data en steekproef

De vragenlijst ‘Geloof, klimaat en duurzaamheid’ is in juli en augustus 2023 afgenomen in het LISS panel van Centerdata. Dit panel is een *probability-based* panel: het is gebaseerd op een reële aselechte steekproef van huishoudens uit het bevolkingsregister van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Zelfaanmelding is bij het LISS panel niet mogelijk. Huishoudens die anders niet zouden kunnen deelnemen, worden voorzien van een computer en internetverbinding. Op deze manier wordt de representativiteit van het panel gewaarborgd. Panelleden krijgen een financiële vergoeding voor elke ingevulde vragenlijst. Voor meer informatie over de steekproeftrekking en werving van panelleden, zie www.lissdata.nl/methodology.

3683 panelleden hebben de vragenlijst volledig ingevuld. Eén panellid gaf aan de vragenlijst niet serieus te hebben ingevuld. De antwoorden van dit panellid zijn daarom niet meegenomen de analyses. De antwoorden van 3682 panelleden zijn geanalyseerd. De steekproef van 3682 panelleden is een combinatie van een steekproef die representatief is voor de Nederlandse bevolking ($n = 3342$) aangevuld met een steekproef van mensen die in een eerdere vragenlijst aangaven zichzelf als religieus te beschouwen ($n = 340$). In totaal bevat de steekproef 1518 mensen die aangeven minstens ‘een beetje’ religieus te zijn. Daarvan rekenen 1401 mensen zichzelf tot een bepaalde religie of levensbeschouwing.

A.2.1 Weging

Om ervoor te zorgen dat de nationaal representatieve steekproef (nog) beter de samenstelling van de Nederlandse bevolking weerspiegelt, is in de beschrijvende en statistische analyses gebruikgemaakt van weging. De gewichten zijn gebaseerd op de combinatie van leeftijd (zes categorieën), geslacht (twee categorieën) en opleiding (drie categorieën; 36 cellen in totaal).¹ Voor de bepaling van de gewichten zijn populatiestatistieken van 2022 (de meest recente beschikbare gegevens) van het CBS gebruikt.

¹ Er waren zestien respondenten (drie in 2019 en dertien in 2023) die zich niet als man of vrouw identificeren of van wie de opleiding niet bekend is. Voor deze respondenten zijn ontbrekende waarden geïmputeerd voor de bepaling van de gewichten.

A.2.2 Categoriisaties

Religie

In de vragenlijst werd aan respondenten gevraagd hoe religieus zij zichzelf beschouwen en, wanneer zij zichzelf ten minste 'een beetje religieus' beschouwen, tot welke religie of levensbeschouwing zij zich rekenen. Respondenten die aangaven zichzelf tot 'een protestantse of andere christelijke kerk of groep' te rekenen, kregen vervolgens de vraag om welke christelijke kerk of groep het dan gaat (zie figuur A.2.1 voor een schematische weergave).

Figuur A.2.1 Overzicht van de vragen over religie

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Op basis van de antwoorden op deze vragen zijn twee indelingen (religie en christelijke denominatie) gemaakt die gebruikt zijn in de verdere analyses (zie tabel A.2.1).

Tabel A.2.1 Categoriëatie religie en denominatie voor verdere analyse

indeling	antwoord
<u>religie</u>	
niet religieus	SCP1649: 'niet religieus' of 'helemaal niet religieus'
religieus, reket zichzelf niet tot een bepaalde religie	SCP1039: 'geen religie of levensbeschouwing' of 'een andere religie of levensbeschouwing'
christelijk, rooms-katholiek	SCP1039: 'de rooms-katholieke kerk'
christelijk, protestants of anders	SCP1039: 'een protestantse of andere christelijke kerk of groep'
islamitisch	SCP1039: 'de Islam'
andere religie of levensbeschouwing	SCP1039: 'het jodendom', 'het hindoeïsme' of 'het boeddhisme'
<u>christelijke denominatie</u>	
rooms-katholiek	SCP1039: 'de Rooms-Katholieke kerk'
Protestantse Kerk in Nederland (PKN) en protestants, niet nader gespecificeerd	SCP1040: 'Protestantse Kerk in Nederland (PKN)' of 'protestants-christelijk, niet nader gespecificeerd'
orthodox-gereformeerd	SCP1040: 'Christelijke Gereformeerde Kerken (CGK)' of 'Nederlandse Gereformeerde Kerken (NGK)'
baptisten-, pinkster- en evangelische gemeenten en internationale christelijke kerken	SCP1040: 'baptistengemeenten', 'pinkstergemeenten en evangelische gemeenten' en 'Internationaal christelijke kerken, zoals Grieks- of Russisch-orthodox of migrantenkerken'
bevindelijk gereformeerd	SCP1040: 'Herstelde Hervormde Kerk (HHK)', 'Gereformeerde Gemeenten in Nederland en Noord-Amerika', 'Gereformeerde Gemeenten in Nederland (GerGeminNed)' of 'Oud Gereformeerde Gemeenten in Nederland'
anders	SCP1040: 'anders, namelijk' ^a

a Vier antwoorden op deze open vraag zijn heringedeeld, en wel in de categorieën 'Bevindelijk gereformeerd' (twee antwoorden), 'orthodox-gereformeerd' (één antwoord) en 'PKN en protestants, niet nader gespecificeerd' (één antwoord).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Politieke oriëntatie

Om inzicht te krijgen in de politieke oriëntatie van de respondenten zijn de data van de vragenlijst 'Geloof, klimaat en duurzaamheid' (2023) ook gekoppeld met data van de LISS kernvragenlijst 'Politiek en waarden', die tussen december 2022 en maart 2023 verzameld zijn. Van 2654 respondenten (72% van de totale steekproef) kon informatie over hun politieke oriëntatie gekoppeld worden. Op basis van hun antwoorden op de vraag 'Op welke partij hebt u bij de laatste Tweede Kamerverkiezingen op 17 maart 2021 gestemd?' (cv230307) is aan respondenten een score gegeven die aangeeft hoe links of rechts de partij is waarop men heeft gestemd (vijf categorieën) en een score die aangeeft hoe progressief of conservatief die partij is (vijf categorieën, zie tabel A.2.2).

Tabel A.2.2 Politiek spectrum 2021 (in categorieën)^a

	1 = links, 5 = rechts	1 = progressief, 5 = conservatief
VVD (Volkspartij voor Vrijheid en Democratie)	4	3
D66 (Democraten 66)	3	1
PVV (Partij voor de Vrijheid)	3	5
CDA (Christen-Democratisch Appèl)	3	3
SP (Socialistische Partij)	1	2
PvdA (Partij van de Arbeid)	2	2
GroenLinks	2	1
Forum voor Democratie	5	5
Partij voor de Dieren	1	1
ChristenUnie	3	3
Volt Nederland	3	1
JA21 (het Juiste Antwoord 21)	5	4
SGP (Staatkundig Gereformeerde Partij)	4	4
DENK	2	2
50PLUS	3	3
BBB (BoerBurgerBeweging)	4	3
BIJ1	1	1
blanco	n.v.t.	n.v.t.
andere partij	n.v.t.	n.v.t.

a Een visuele weergave van deze tabel is te bekijken via pbs.twimg.com/media/EwoW_QPXIAHZlq?format=jpg&name=4096x4096.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

A.2.3 Steekproefbeschrijving

Tabel A.2.3 geeft een overzicht van de kenmerken van de totale steekproef (inclusief de extra steekproef van mensen met een religieuze overtuiging; n = 3682) en van de nationaal representatieve substeekproef (n = 3342).

Tabel A.2.3 Steekproefbeschrijving (n = 3682 en 3342, in aantallen en procenten)^a

kenmerk	categorie	totale steekproef		nationaal representatieve steekproef		
		ongewogen n	%	ongewogen n	%	gewogen %
<u>sociaal-demografische factoren</u>						
leeftijd	18-24 jaar	226	6	226	7	11
	25-34 jaar	443	12	443	13	16
	35-44 jaar	524	14	521	16	15
	45-54 jaar	611	17	595	18	16
	55-64 jaar	693	19	636	19	17
	≥ 65 jaar	1185	32	921	28	24
geslacht	man	1741	47	1583	47	49
	vrouw	1937	53	1755	53	51
	anders	4	0	4	0	0
opleiding	basisonderwijs, vmbo	836	23	745	22	25
	havo, vwo, mbo	1293	35	1173	35	42
	hbo, wo	1541	42	1415	42	32
	onbekend	12	0	9	0	0
netto huishoudinkomen per maand (in kwintielen) ^b	€0 - €2125	631	17	564	17	18
	€2126 - €3000	695	19	620	19	18
	€3001 - €4100	683	19	593	18	17
	€4101 - €4259	642	17	605	18	18
	€5260 of meer	658	18	613	18	18
	onbekend	373	10	347	10	11
stedelijkheid ^d	niet stedelijk	487	13	436	13	13
	weinig stedelijk	652	18	581	17	17%
	matig stedelijk	726	20	652	20	19
	sterk stedelijk	1045	28	985	29	29
	zeer sterk stedelijk	762	21	705	21	21
	onbekend	10	0	10	0	0
samenstelling huishouden ^c	samenwonend	2520	68	2268	68	68
	alleenstaand of anders	1162	32	1074	32	32
<u>religie</u>						
mate waarin men zichzelf religieus vindt	helemaal niet religieus	1352	37	1347	40	41
	niet religieus	812	22	784	23	23
	een beetje religieus	837	23	713	21	21
	religieus	556	15	401	12	12
	heel religieus	125	3	97	3	3
religie	niet religieus	2164	59	2131	64	64
	religieus, rekent zichzelf niet tot een bepaalde religie	206	6	183	5	6
	christelijk, rooms-katholiek	575	16	438	13	12
	christelijk, protestants of anders	595	16	462	14	14
	islamitisch	104	3	95	3	4
	andere religie (jodendom, hindoeïsme, boeddhisme)	38	1	33	1	1
christelijke denominatie	rooms-katholiek	575	49	438	49	47
	PKN en protestants, niet nader gespecificeerd	390	33	287	32	32
	orthodox-gereformeerd	86	7	72	8	8
	baptisten, pinkster- en evangelische gemeenten en internationale christelijke kerken	54	5	48	5	6
	bevindelijk gereformeerd	39	3	35	4	5
	anders	26	2	20	2	2
	<u>politieke oriëntatie</u>					
politieke oriëntatie: links-rechts (o.b.v. stemgedrag 2021)	links	408	11	369	11	10
	centrum-links	301	8	285	9	8
	centrum	1174	32	1011	30	29

kenmerk	categorie	totale steekproef		nationaal representatieve steekproef		
		ongewogen		ongewogen	gewogen	
		n	%	n	%	%
	centrum-rechts	621	17	563	17	16
	rechts	150	4	141	4	5
	onbekend	1028	28	973	29	32
politieke oriëntatie:	sterk progressief	801	22	738	22	20
progressief-	progressief	399	11	366	11	10
conservatief (o.b.v.	centrum	1059	29	899	27	25
stemgedrag 2021)	conservatief	154	4	138	4	4
	sterk conservatief	241	7	228	7	7
	onbekend	1028	28	973	29	32

- a Totale steekproef: n = 3682. Nationaal representatieve steekproef: n = 3342.
- b Persoonlijke netto maandinkomens (nettoink_f) van alle huishoudleden bij elkaar opgeteld. Ontbrekende waarden op persoonlijk netto maandinkomen zijn bijgeschat op basis van persoonlijk bruto maandinkomen. In de statistische modellen is het *gestandaardiseerde* netto maandinkomen van het huishouden meegenomen als voorspeller.
- c Bepaald op basis van omgevingsadressendichtheid per km² (gemeentegergegevens van het CBS, gekoppeld op basis van postcodegegevens van LISS panelleden).
- d Bepaald op basis van variabele 'woonvorm'. Samenwonend = '(on)gehuwd samenwonend, zonder kind(eren)' of '(on)gehuwd samenwonend, met kind(eren)', alleenstaand of anders = 'alleenstaande', 'alleenstaande, met kind(eren)' of 'anders'.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Tabellen A.2.4 en A.2.5 laten de sociaal-demografische profielen en politieke oriëntatie zien van de verschillende subgroepen op basis van religie en christelijke denominatie. Om representativiteit te waarborgen, zijn deze beschrijvende analyses uitgevoerd op de (gewogen) data van de nationaal representatieve substeekproef (dus exclusief de extra steekproef van mensen die zichzelf als religieus beschouwen). Daarbij moet wel worden opgemerkt dat het aantal waarnemingen in sommige groepen erg laag is (n < 100), wat de kans verkleint dat die groepen de variatie in de betreffende subpopulaties volledig weerspiegelen.

Tabel A.2.4 Steekproefbeschrijving, uitgesplitst naar religie, 2023 (n = 3342, in procenten, gewogen)

kenmerk	categorïeën	religie ^a					
		NR	RGR	RK	PR	IS*	AN*
<u> sociaal-demografische factoren </u>							
leeftijd	18-24 jaar (%)	12	10	4	9	24	23
	25-34 jaar	19	16	7	13	22	5
	35-44 jaar	17	7	10	12	27	17
	45-54 jaar	16	19	13	18	18	24
	55-64 jaar	17	20	20	16	5	22
	≥ 65 jaar	19	28	47	31	3	9
	Gemiddelde leeftijd (jaar)	47	52	61	53	37	44
geslacht	man	52	43	44	44	54	54
	vrouw	48	56	56	56	46	46
	anders	0	0	0	0	0	0
opleiding	basisonderwijs, vmbo	22	25	34	27	36	29
	havo, vwo, mbo	42	47	39	43	42	41
	hbo, wo	35	28	26	29	20	29
	onbekend	0	0	0	0	2	0
netto huishoudinkomen per maand (in kwintielen) ^b	€0 - €2125	17	28	22	15	19	23
	€2126 - €3000	17	25	21	22	10	5
	€3001 - €4100	17	11	20	19	23	18
	€4101 - €4259	19	11	14	19	11	22
	€5260 of meer	20	11	15	16	10	11
	onbekend	10	14	9	10	27	21
stedelijkheid ^c	niet stedelijk	13	15	14	18	2	0
	weinig stedelijk	17	10	19	20	19	8
	matig stedelijk	19	13	25	21	9	6
	sterk stedelijk	28	36	29	27	26	37
	zeer sterk stedelijk	22	26	13	14	45	49
	onbekend	0	0	0	0	0	0
samenstelling huishouden ^d	samenwonend	69	54	65	72	70	62
	alleenstaand of anders	31	46	35	28	30	38
<u> politieke oriëntatie </u>							
politieke oriëntatie: links-rechts (o.b.v. stemgedrag 2021)	links	11	9	7	8	21	5
	centrum-links	8	11	11	6	1	0
	centrum	26	27	36	41	8	7
	centrum-rechts	16	11	17	21	2	10
	rechts	6	4	3	4	0	0
	onbekend	32	38	27	21	68	78
politieke oriëntatie: progressief- conservatief (o.b.v. stemgedrag 2021)	sterk progressief	24	26	15	12	11	12
	progressief	11	9	12	7	16	0
	centrum	21	18	36	43	5	10
	conservatief	3	2	3	12	0	0
	sterk conservatief	9	7	7	5	0	0
	onbekend	32	38	27	21	68	78
n		2131	183	438	462	95	33

*Let op: het aantal waarnemingen is laag (n < 100).

- a NR = beschouwt zichzelf niet als religieus, RGR = beschouwt zichzelf als religieus maar rekent zich niet tot een bepaalde religie of levensbeschouwing, RK = christelijk, rooms-katholiek, PR = christelijk, protestants of anders, IS = islamitisch, AN = andere religie of levensbeschouwing.
- b Persoonlijke netto maandinkomens (nettoink_f) van alle huishoudleden bij elkaar opgeteld. Ontbrekende waarden op persoonlijk netto maandinkomen zijn bijgeschat op basis van persoonlijk bruto maandinkomen. In de statistische modellen is het *gestandaardiseerde* netto maandinkomen van het huishouden meegenomen als voorspeller.
- c Bepaald op basis van omgevingsadressendichtheid per km² (gemeentegegevens van het CBS, gekoppeld op basis van postcodegegevens van LISS panelleden).
- d Bepaald op basis van variabele 'woonvorm'. Samenwonend = '(on)gehuwd samenwonend, zonder kind(eren)' of '(on)gehuwd samenwonend, met kind(eren)', alleenstaand of anders = 'alleenstaande', 'alleenstaande, met kind(eren)' of 'anders'.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Tabel A.2.5 Steekproefbeschrijving, uitgesplitst naar christelijke denominatie, 2023
(n = 900, in procenten, gewogen)

kenmerk	categorieën	christelijke denominatie ^a						
		RK	PKN	ORT*	BPE*	BEV*	AN*	CH
<u>sociaal-demografische factoren</u>								
leeftijd	18-24 jaar (%)	4	7	16	7	20	5	7
	25-34 jaar	7	10	18	22	17	14	10
	35-44 jaar	10	8	15	27	17	20	11
	45-54 jaar	13	19	21	21	12	4	16
	55-64 jaar	20	16	17	8	14	28	18
	≥ 65 jaar	47	41	13	16	20	29	39
	gemiddeld (jaar)	61	57	45	45	45	56	56
geslacht	man	44	41	48	54	41	46	44
	vrouw	56	59	49	46	59	54	56
	anders	0	0	0	0	0	0	0
opleiding	basisonderwijs, vmbo	34	30	13	22	37	37	31
	havo, vwo, mbo	39	42	42	50	52	20	41
	hbo, wo	26	28	45	28	11	43	28
	onbekend	0	0	0	0	0	0	0
netto huishoudinkomen per maand (in kwintielen) ^b	€0 - €2125	22	16	8	20	11	30	18
	€2126 - €3000	21	22	22	28	11	18	21
	€3001 - €4100	20	24	11	9	14	2	19
	€4101 - €4259	14	13	32	20	34	13	16
	€5260 of meer	15	15	20	17	13	11	15
	onbekend	9	10	8	6	16	3	9
stedelijkheid ^c	niet stedelijk	14	23	8	7	17	7	16
	weinig stedelijk	19	20	26	22	11	18	19
	matig stedelijk	25	18	30	24	24	8	23
	sterk stedelijk	29	26	24	24	38	39	28
	zeer sterk stedelijk	13	12	13	23	9	28	13
	onbekend	0	0	0	0	0	0	0
samenstelling huishouden ^d	samenwonend	65	69	81	70	83	58	69
	alleenstaand of anders	35	31	19	30	17	42	31
<u>politieke oriëntatie</u>								
politieke oriëntatie: links-rechts (o.b.v. stemgedrag 2021)	links	7	8	5	10	2	8	7
	centrum-links	11	6	3	9	3	7	8
	centrum	36	43	62	37	10	12	39
	centrum-rechts	17	19	12	16	61	10	19
	rechts	3	5	2	2	0	11	3
	onbekend	27	19	15	26	24	51	24
politieke oriëntatie: progressief- conservatief (o.b.v. stemgedrag 2021)	sterk progressief	15	12	16	11	3	15	13
	progressief	12	8	3	9	2	8	10
	centrum	36	46	54	43	18	15	40
	conservatief	3	9	10	8	53	0	8
	sterk conservatief	7	5	3	4	0	11	6
	onbekend	27	19	15	26	24	51	24
n		438	287	72	48	35	20	900

*Let op: het aantal waarnemingen is laag (n < 100).

- a RK = christelijk, rooms-katholiek, PKN = Protestantse Kerk in Nederland en protestants, niet nader gespecificeerd, ORT = orthodox-gereformeerd, BPE = baptisten-, pinkster- en evangelische gemeenten en internationale christelijke kerken, BEV = bevindelijk gereformeerd, AN = anders, CH = christelijk (totaal).
- b Persoonlijke netto maandinkomens (nettoink_f) van alle huishoudleden bij elkaar opgeteld. Ontbrekende waarden op persoonlijk netto maandinkomen zijn bijgeschat op basis van persoonlijk bruto maandinkomen. In de statistische modellen is het gestandaardiseerde netto maandinkomen van het huishouden meegenomen als voorspeller.
- c Bepaald op basis van omgevingsadressendichtheid per km² (gemeentegegevens van het CBS, gekoppeld op basis van postcodegegevens van LISS panelleden).
- d Bepaald op basis van variabele 'woonvorm'. Samenwonend = '(on)gehuwd samenwonend, zonder kind(eren)' of '(on)gehuwd samenwonend, met kind(eren)', alleenstaand of anders = 'alleenstaande', 'alleenstaande, met kind(eren)' of 'anders'.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

A.3 Toelichting bij vergelijkingen 2019-2023 en extra tabellen (hoofdstuk 3)

A.3.1 Data en weging

Om te kunnen onderzoeken of opvattingen van Nederlanders over klimaatverandering en klimaatbeleid sinds 2019 zijn veranderd, zijn de data van 2023 gekoppeld aan data van de vragenlijst 'Energietransitie vanuit burgerperspectief' uit 2019, die deels dezelfde vragen bevatte. Deze vragenlijst is in mei 2019 afgenomen in het LISS panel. De vragenlijst is ingevuld door een nationaal representatieve steekproef van 2386 panelleden. Daarvan gaven twee panelleden aan de vragenlijst niet serieus te hebben ingevuld. De antwoorden van deze panelleden zijn niet meegenomen in de analyses. De analyses zijn dus gebaseerd op antwoorden van 2384 panelleden in 2019.

In totaal hebben 1538 panelleden zowel in 2019 als in 2023 meegedaan aan het onderzoek, 846 panelleden alleen in 2019 en 1804 alleen in 2023. Er is dus sprake van ongebalanceerde paneldata. De analyses zijn uitgevoerd op gewogen data, waarbij voor elke meting het gemiddelde gewicht 1 was. Respondenten die in beide jaren hebben deelgenomen, hebben twee verschillende gewichten.

A.3.2 Modellen en resultaten

Om de opvattingen van burgers over klimaatverandering en klimaatbeleid in 2019 en 2023 te vergelijken, zijn *multilevel* regressiemodellen geschat. Deze modellen houden, via een *random intercept*, rekening met het feit dat een groot deel van de panelleden in beide jaren heeft deelgenomen, waardoor de observaties niet onafhankelijk van elkaar zijn.

De afhankelijke variabelen zijn opvattingen over klimaatverandering en -klimaatbeleid, gemeten op 5-, 7- en 11-puntsschalen. 'Weet ik niet'-antwoorden zijn buiten beschouwing gelaten (ontbrekende waarden). De onafhankelijke variabele is de dummyvariabele 'tijd' (1 = meting 2023 vs. 0 = meting 2019). De modellen zijn geschat met en zonder controlevariabelen (leeftijd, geslacht en opleiding). Tabel A.3.1 geeft een overzicht van de gemiddelde scores per meting en de modelresultaten.

Tabel A.3.1 Vergelijking 2019-2023: gemiddelde scores (gewogen)

variabele	vraag/stelling	gemiddelde score		effect van tijd (2023 vs. 2019)			effect van tijd, gecorrigeerd ^a		
		2019	2023	coëff.	z	sig.	coëff.	z	sig.
KL_Weer	Ik heb het gevoel dat het weer in Nederland merkbaar is veranderd door klimaatverandering. (1 = <i>helemaal mee oneens</i> , 7 = <i>helemaal mee eens</i>)	4,81	5,12	0,323	(8,79)	***	0,306	(8,41)	***
SCP18o6	Hoe bezorgd bent u over klimaatverandering? (1 = <i>helemaal niet bezorgd</i> , 5 = <i>uiterst bezorgd</i>)	3,10	3,18	0,114	(6,19)	***	0,101	(5,57)	***
ZK_Leven	Hoe bezorgd bent u dat klimaatverandering gevolgen heeft voor uw eigen leven? (1 = <i>helemaal niet bezorgd</i> , 5 = <i>uiterst bezorgd</i>)	2,75	2,80	0,047	(2,10)	*	0,048	(2,16)	*
ZK_Wereld	Hoe bezorgd bent u dat klimaatverandering gevolgen heeft voor het leven van alle mensen wereldwijd? (1 = <i>helemaal niet bezorgd</i> , 5 = <i>uiterst bezorgd</i>)	3,37	3,42	0,072	(3,26)	**	0,059	(2,71)	**
ZK_Generaties	Hoe bezorgd bent u dat klimaatverandering gevolgen heeft voor het leven van toekomstige generaties? (1 = <i>helemaal niet bezorgd</i> , 5 = <i>uiterst bezorgd</i>)	3,54	3,62	0,104	(4,56)	***	0,092	(4,14)	***
ZK_Milieu	Hoe bezorgd bent u dat klimaatverandering gevolgen heeft voor de natuur en het milieu? (1 = <i>helemaal niet bezorgd</i> , 5 = <i>uiterst bezorgd</i>)	3,58	3,53	-0,041	(-1,88)		-0,050	(-2,32)	*
ZKM_Onvold	Hoe bezorgd bent u dat maatregelen tegen klimaatverandering niet goed genoeg zullen zijn om het klimaatprobleem op te lossen? (1 = <i>helemaal niet bezorgd</i> , 5 = <i>uiterst bezorgd</i>)	3,21	3,28	0,064	(2,65)	**	0,059	2,45	*
SCP302 (R)	De mensheid moet zo snel mogelijk in actie komen om klimaatverandering tegen te gaan, anders is het te laat. (1 = <i>helemaal mee oneens</i> , 7 = <i>helemaal mee eens</i>)	5,13	5,32	0,190	(5,22)	***	0,173	(4,80)	***
RV_Generatie	Ik heb het gevoel dat de huidige generaties weinig doen aan het tegengaan van klimaatverandering, waardoor toekomstige generaties in de problemen zullen komen. (1 = <i>helemaal mee oneens</i> , 7 = <i>helemaal mee eens</i>)	4,49	4,58	0,078	(2,04)	*	0,065	(1,72)	
KL_Aandacht (R)	Vindt u dat er te weinig of te veel aandacht is voor het tegengaan van klimaatverandering? (0 = <i>te veel</i> , 10 = <i>te weinig</i>)	4,76	4,72	-0,036	(-0,68)		0,047	(0,90)	
SCP304	Hoe onbelangrijk of belangrijk vindt u het dat er anders geleefd gaat worden om klimaatverandering tegen te gaan? (0 = <i>heel onbelangrijk</i> , 10 = <i>heel belangrijk</i>)	6,70	6,86	0,156	(3,30)	***	0,122	(2,62)	**
Belang_Zuinig	Hoe onbelangrijk of belangrijk vindt u dat er zuinig wordt omgegaan met energie om klimaatverandering tegen te gaan? (0 = <i>heel onbelangrijk</i> , 10 = <i>heel belangrijk</i>)	7,01	6,93	-0,022	(-0,49)		-0,070	(-1,57)	
Belang_Omschak	Hoe onbelangrijk of belangrijk vindt u dat er een omschakeling plaatsvindt van kolen, olie en gas naar groene	7,01	7,12	0,119	(2,44)	*	0,080	(1,65)	

variabele	vraag/stelling	gemiddelde score		effect van tijd (2023 vs. 2019)			effect van tijd, gecorrigeerd ^a		
		2019	2023	coëff.	z	sig.	coëff.	z	sig.
	energie (zoals zon- en windenergie) om klimaatverandering tegen te gaan? (0 = heel onbelangrijk, 10 = heel belangrijk)								
SCP303 (R)	Ik maak me boos over al die aandacht voor het klimaat terwijl er belangrijkere problemen zijn die opgelost moeten worden. (1 = helemaal mee oneens, 7 = helemaal mee eens)	3,36	3,38	-0,041	(-1,08)		-0,021	(-0,57)	
KL_Opdring	Ik heb het gevoel dat een kleine groep Nederlanders maatregelen tegen klimaatverandering opdringt aan de rest. (1 = helemaal mee oneens, 7 = helemaal mee eens)	4,09	4,15	0,007	(0,18)		0,029	(0,69)	
KL_Geniet	Ik heb soms het gevoel dat ik nergens meer van mag genieten, door alle discussie over milieu en klimaat. (1 = helemaal mee oneens, 7 = helemaal mee eens)	3,81	4,12	0,255	(6,36)	***	0,268	(6,78)	***
Stoor_grijs	Ik stoort me soms aan mensen die helemaal niet bezighouden met milieu, klimaat of duurzaamheid. (1 = helemaal mee oneens, 7 = helemaal mee eens)	5,00	4,76	-0,234	(-6,32)	***	-0,250	(-6,83)	***
Stoor_groen	Ik stoort me soms aan mensen die heel erg bezig zijn met milieu, klimaat of duurzaamheid. (1 = helemaal mee oneens, 7 = helemaal mee eens)	4,01	3,96	-0,120	(-3,12)	**	-0,104	(-2,71)	**
DZ_Omgeving	De meeste mensen in mijn omgeving proberen zich duurzaam te gedragen. (1 = helemaal mee oneens, 7 = helemaal mee eens)	4,27	4,63	0,333	(9,60)	***	0,328	(9,48)	***
O_V_U_ESS	In welke mate voelt u zich persoonlijk verantwoordelijk om te proberen klimaatverandering te verminderen? (0 = helemaal niet, 10 = in sterke mate)	5,68	5,50	-0,140	(-2,66)	**	-0,168	(-3,22)	**
KL_Zinvol	In hoeverre hebt u het gevoel dat het zinloos of zinvol is om zelf iets bij te dragen aan het tegengaan van klimaatverandering? (0 = zinloos, 10 = zinvol)	6,42	6,22	-0,132	(-2,32)	*	-0,168	(-3,00)	**
DZ_Dagelijks	Ik denk na over wat ik in mijn dagelijks leven kan doen om klimaatverandering tegen te gaan. (1 = helemaal mee oneens, 7 = helemaal mee eens)	4,46	4,53	0,081	(2,42)	*	0,051	(1,56)	
ZKM_Duur	Hoe bezorgd bent u dat maatregelen tegen klimaatverandering uw leven duurder zullen maken? (1 = helemaal niet bezorgd, 5 = uiterst bezorgd)	3,24	3,26	-0,023	(-0,95)		-0,013	-0,54	
ZKM_Leven	Hoe bezorgd bent u dat maatregelen tegen klimaatverandering ervoor zullen zorgen dat u anders moet gaan leven? (1 = helemaal niet bezorgd, 5 = uiterst bezorgd)	2,73	2,81	0,052	(2,17)	*	0,060	2,54	*
ZKM_RekEnerg	Hoe bezorgd bent u dat maatregelen tegen klimaatverandering ervoor zullen zorgen dat u (meer) moeite zult hebben om uw energierekening te betalen? (1 = helemaal niet bezorgd, 5 = uiterst bezorgd)	3,11	3,08	-	(-2,68)	**	-0,055	-2,20	*
RV_Armrijk	In hoeverre hebt u het gevoel dat de kosten voor het tegengaan van	3,97	4,09	0,142	(2,15)	*	0,131	1,99	*

variabele	vraag/stelling	gemiddelde score		effect van tijd (2023 vs. 2019)			effect van tijd, gecorrigeerd ^a		
		2019	2023	coëff.	z	sig.	coëff.	z	sig.
	klimaatverandering oneerlijk of eerlijk worden verdeeld tussen arme en rijke Nederlanders? (0 = oneerlijk, 10 = eerlijk)								
RV_Bedrijf	In hoeverre hebt u het gevoel dat de kosten voor het tegengaan van klimaatverandering oneerlijk of eerlijk worden verdeeld tussen burgers en bedrijven? (0 = oneerlijk, 10 = eerlijk)	3,26	3,37	0,130	(2,14)	*	0,136	2,27	*

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

a Gecorrigeerd voor verschillen in leeftijd, geslacht en opleiding.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Om een gedetailleerder beeld te krijgen van de veranderingen in opvattingen over de tijd, is in een vervolganalyse onderzocht of en hoe het aandeel respondenten met a) een score *beneden* het middelpunt van de schaal en b) een score *boven* het middelpunt van de schaal is veranderd over de tijd. Om dit te achterhalen zijn logistische regressieanalyses uitgevoerd, met als afhankelijke variabelen a) het hebben van een hoge score (boven het middelpunt van de schaal) en b) het hebben van een lage score (onder het middelpunt van de schaal). De standaardfouten in de modellen zijn gecorrigeerd voor het feit dat meerdere observaties betrekking hebben op dezelfde persoon en daarom niet onafhankelijk van elkaar zijn. De resultaten van deze analyses zijn weergegeven in tabel A.3.2.

Tabel A.3.2 Vergelijking 2019-2023: aandeel met een hoge vs. lage score (gewogen)

variabele	vraag/stelling	% hoge score		effect van tijd (2023 vs. 2019)			effect van tijd, gecorrigeerd ^a			% lage score		effect van tijd (2023 vs. 2019)			effect van tijd, gecorrigeerd ^a		
		2019	2023	coëff.	t	sig.	coëff.	T	sig.	2019	2023	coëff.	t	sig.	coëff.	t	sig.
KL_Weer	Ik heb het gevoel dat het weer in Nederland merkbaar is veranderd door klimaatverandering. (1 = helemaal mee oneens, 7 = helemaal mee eens)	59	68	0,389	(6,67)	***	0,384	(6,43)	***	16	12	-0,383	(-4,59)	***	-0,378	(-4,46)	***
SCP18o6	Hoe bezorgd bent u over klimaatverandering? (1 = helemaal niet bezorgd, 5 = uiterst bezorgd)	27	31	0,192	(3,37)	***	0,178	(3,04)	**	19	18	-0,104	(-1,47)		-0,088	(-1,22)	
ZK_Leven	Hoe bezorgd bent u dat klimaatverandering gevolgen heeft voor uw eigen leven? (1 = helemaal niet bezorgd, 5 = uiterst bezorgd)	15	17	0,152	(1,91)		0,149	(1,86)		36	33	-0,132	(-2,28)	*	-0,133	(-2,28)	*
ZK_Wereld	Hoe bezorgd bent u dat klimaatverandering gevolgen heeft voor het leven van alle mensen wereldwijd? (1 = helemaal niet bezorgd, 5 = uiterst bezorgd)	40	44	0,174	(3,18)	**	0,159	(2,83)	**	14	14	-0,015	(-0,18)		0,004	(0,04)	
ZK_Generaties	Hoe bezorgd bent u dat klimaatverandering gevolgen heeft voor het leven van toekomstige generaties? (1 = helemaal niet bezorgd, 5 = uiterst bezorgd)	49	53	0,178	(3,24)	**	0,165	(2,93)	**	11	11	-0,000	(-0,00)		0,018	(0,19)	
ZK_Milieu	Hoe bezorgd bent u dat klimaatverandering gevolgen heeft voor de natuur en het milieu? (1 = helemaal niet bezorgd, 5 = uiterst bezorgd)	51	49	-0,053	(-0,98)		-0,075	(-1,36)		11	13	0,213	(2,31)	*	0,237	(2,54)	*
ZKM_Onvold	Hoe bezorgd bent u dat maatregelen tegen klimaatverandering niet goed genoeg zullen zijn om het klimaatprobleem op te lossen? (1 = helemaal niet bezorgd, 5 = uiterst bezorgd)	32	35	0,169	(2,87)	**	0,156	(2,61)	**	17	15	-0,126	(-1,66)		-0,118	(-1,53)	
SCP302 (R)	De mensheid moet zo snel mogelijk in actie komen om klimaatverandering tegen te gaan, anders is het te laat. (1 = helemaal mee oneens, 7 = helemaal mee eens)	65	74	0,433	(7,20)	***	0,428	(6,93)	***	14	12	-0,143	(-1,74)		-0,131	(-1,57)	
RV_Generatie	Ik heb het gevoel dat de huidige generaties weinig doen aan het tegengaan van klimaatverandering, waardoor toekomstige generaties in de problemen zullen komen. (1 = helemaal mee oneens, 7 = helemaal mee eens)	49	50	0,047	(0,86)		0,027	(0,47)		24	21	-0,182	(-2,71)	**	-0,176	(-2,60)	**
KL_Aandacht (R)	Vindt u dat er te weinig of te veel aandacht is voor het tegengaan van klimaatverandering? (0 = te veel, 10 = te weinig)	31	31	0,025	(0,43)		-0,109	(-0,98)		42	41	-0,012	(-0,22)		-0,109	(-0,98)	
SCP304	Hoe onbelangrijk of belangrijk vindt u het dat er anders geleefd gaat worden om klimaatverandering	71	74	0,168	(2,66)	**	0,150	(2,31)	*	11	10	-0,064	(-0,66)		-0,051	(-0,51)	

variabele	vraag/stelling	% hoge score		effect van tijd (2023 vs. 2019)			effect van tijd, gecorrigeerd ^a			% lage score		effect van tijd (2023 vs. 2019)			effect van tijd, gecorrigeerd ^a		
		2019	2023	coëff.	t	sig.	coëff.	T	sig.	2019	2023	coëff.	t	sig.	coëff.	t	sig.
	tegen te gaan? (0 = heel onbelangrijk, 10 = heel belangrijk)																
Belang_Zuinig	Hoe onbelangrijk of belangrijk vindt u dat er zuinig wordt omgegaan met energie om klimaatverandering tegen te gaan? (0 = heel onbelangrijk, 10 = heel belangrijk)	77	76	-0,078	(-1,14)		-0,047	(-0,21)		8	9	0,103	(0,88)		-0,047	(-0,21)	
Belang_Omschak	Hoe onbelangrijk of belangrijk vindt u dat er een omschakeling plaatsvindt van kolen, olie en gas naar groene energie (zoals zon- en windenergie) om klimaatverandering tegen te gaan? (0 = heel onbelangrijk, 10 = heel belangrijk)	77	75	-0,111	(-1,66)		-0,144	(-2,10)	*	8	9	0,158	(1,34)		0,182	(1,56)	
SCP303 (R)	Ik maak me boos over al die aandacht voor het klimaat terwijl er belangrijkere problemen zijn die opgelost moeten worden. (1 = helemaal mee oneens, 7 = helemaal mee eens)	27	29	0,085	(1,40)		0,102	(1,65)		50	49	-0,024	(-0,44)		-0,050	(-0,90)	
KL_Opdring	Ik heb het gevoel dat een kleine groep Nederlanders maatregelen tegen klimaatverandering opdringt aan de rest. (1 = helemaal mee oneens, 7 = helemaal mee eens)	42	45	0,122	(2,23)	*	0,137	(2,40)	*	35	33	-0,095	(-1,69)		-0,127	(-2,16)	*
KL_Geniet	Ik heb soms het gevoel dat ik nergens meer van mag genieten, door alle discussie over milieu en klimaat. (1 = helemaal mee oneens, 7 = helemaal mee eens)	38	45	0,310	(5,60)	***	0,330	(5,82)	***	40	34	0,234	(-4,22)	***	-0,271	(-4,71)	***
Stoor_grijs	Ik stoort me soms aan mensen die helemaal niet bezig houden met milieu, klimaat of duurzaamheid (1 = helemaal mee oneens, 7 = helemaal mee eens).	64	58	-0,270	(-4,72)	***	-0,300	(-5,16)	***	15	19	0,326	(4,04)	***	0,341	(4,19)	***
Stoor_groen	Ik stoort me soms aan mensen die heel erg bezig zijn met milieu, klimaat of duurzaamheid. (1 = helemaal mee oneens, 7 = helemaal mee eens)	41	40	-0,048	(-0,85)		-0,042	(-0,74)		35	36	0,036	(0,64)		0,016	(0,27)	
DZ_Omgeving	De meeste mensen in mijn omgeving proberen zich duurzaam te gedragen. (1 = helemaal mee oneens, 7 = helemaal mee eens)	41	54	0,543	(9,66)	***	0,538	(9,38)	***	21	15	-0,412	(-5,44)	***	-0,410	(-5,38)	***
O_V_U_ESS	In welke mate voelt u zich persoonlijk verantwoordelijk om te proberen klimaatverandering te verminderen? (0 = helemaal niet, 10 = in sterke mate)	56	54	-0,061	(-1,13)		-0,129	(-1,06)		23	25	0,124	(1,87)		-0,129	(-1,06)	
KL_Zinvol	In hoeverre hebt u het gevoel dat het zinloos of zinvol is om zelf iets bij te dragen aan het tegengaan van klimaatverandering? (0 = zinloos, 10 = zinvol)	65	63	-0,073	(-1,25)		-0,004	(-0,03)		17	19	0,127	(1,61)		-0,004	(-0,03)	
DZ_Dagelijks	Ik denk na over wat ik in mijn dagelijks leven kan doen om klimaatverandering tegen te gaan. (1 = helemaal mee oneens, 7 = helemaal mee eens)	53	55	0,094	(1,73)		0,077	(1,36)		22	21	-0,069	(-0,99)		-0,059	(-0,82)	

variabele	vraag/stelling	% hoge score		effect van tijd (2023 vs. 2019)			effect van tijd, gecorrigeerd ^a			% lage score		effect van tijd (2023 vs. 2019)			effect van tijd, gecorrigeerd ^a		
		2019	2023	coëff.	t	sig.	coëff.	T	sig.	2019	2023	coëff.	t	sig.	coëff.	t	sig.
ZKM_Duur	Hoe bezorgd bent u dat maatregelen tegen klimaatverandering uw leven duurder zullen maken? (1 = helemaal niet bezorgd, 5 = uiterst bezorgd)	34	34	0,016	(0,28)		0,029	(0,50)		20	19	-0,10	(-1,48)		-0,125	(-1,82)	
ZKM_Leven	Hoe bezorgd bent u dat maatregelen tegen klimaatverandering ervoor zullen zorgen dat u anders moet gaan leven? (1 = helemaal niet bezorgd, 5 = uiterst bezorgd)	16	19	0,154	(2,00)	*	0,168	(2,17)	*	42	36	-0,220	(-3,93)	***	-0,243	(-4,26)	***
ZKM_RekEnerg	Hoe bezorgd bent u dat maatregelen tegen klimaatverandering ervoor zullen zorgen dat u (meer) moeite zult hebben om uw energierekening te betalen? (1 = helemaal niet bezorgd, 5 = uiterst bezorgd)	31	31	0,003	(0,04)		0,020	(0,32)		27	27	0,021	(0,35)		-0,001	(-0,02)	
RV_Armrijk	In hoeverre hebt u het gevoel dat de kosten voor het tegengaan van klimaatverandering oneerlijk of eerlijk worden verdeeld tussen arme en rijke Nederlanders? (0 = oneerlijk, 10 = eerlijk)	23	22	-0,087	(-1,30)		-0,096	(-1,43)		45	44	-0,039	(-0,69)		-0,037	(-0,65)	
RV_Bedrijf	In hoeverre hebt u het gevoel dat de kosten voor het tegengaan van klimaatverandering oneerlijk of eerlijk worden verdeeld tussen burgers en bedrijven? (0 = oneerlijk, 10 = eerlijk)	18	15	-0,165	(-2,11)	*	-0,167	(-2,14)	*	60	59	-0,042	(-0,74)		-0,050	(-0,87)	

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$.

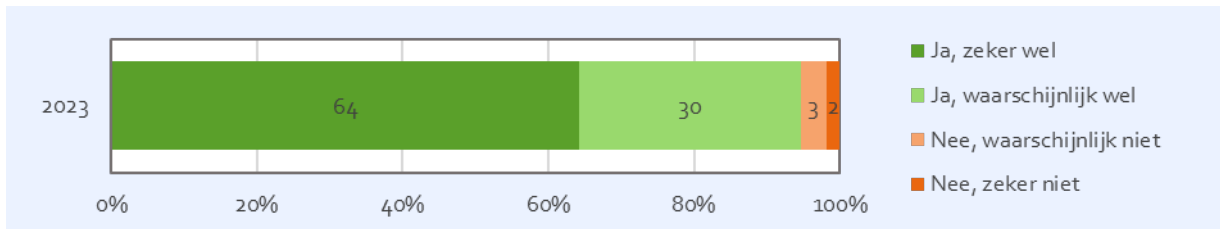
a Gecorrigeerd voor verschillen in leeftijd, geslacht en opleiding.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

A.3.3 Extra figuren

Hoofdstuk 3 geeft weer hoe opvattingen over klimaat, klimaatbeleid en gedrag veranderd zijn tussen 2019 en 2023. Niet alle figuren waarnaar verwezen wordt zijn opgenomen in de hoofdtekst van het rapport. Een deel staat in deze bijlage.

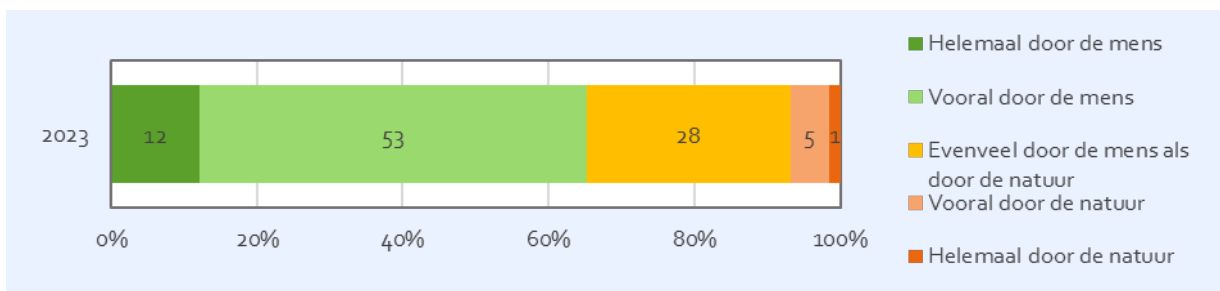
Figuur A.3.1 Antwoorden op de vraag: ‘Denkt u dat het klimaat de afgelopen honderd jaar veranderd is?’, 2023 (n = 3342, in procenten, gewogen)^a

a Basis = alle respondenten (n = 3342).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

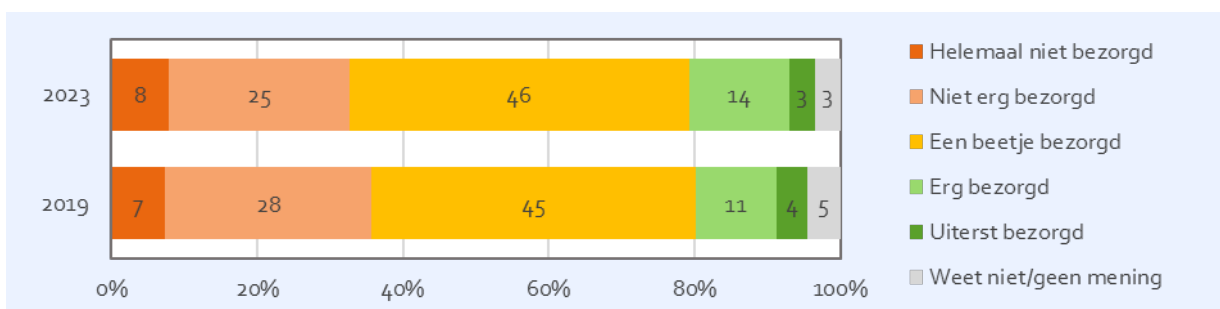
Figuur A.3.2 Antwoorden op de vraag: ‘Komt deze klimaatverandering, volgens u, door de mens of is het een natuurlijke verandering?’, 2023 (n = 3196, in procenten, gewogen)^a

a Basis = respondenten die denken dat het klimaat in de afgelopen honderd jaar zeker of waarschijnlijk wel is veranderd (n = 3196).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

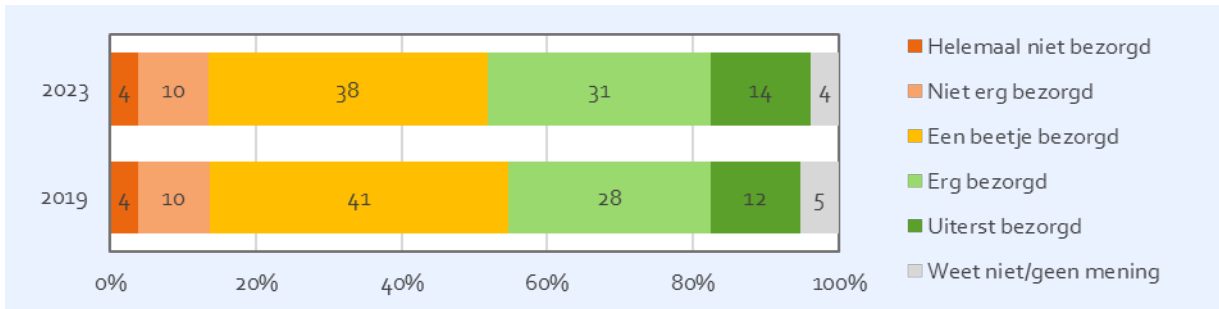
Figuur A.3.3 Antwoorden op de vraag: ‘Hoe bezorgd bent u dat klimaatverandering gevolgen heeft voor uw eigen leven?’, 2019 en 2023 (n = 2384 en 3342, in procenten, gewogen)^a

a Basis = alle respondenten (2019: n = 2384; 2023: n = 3342).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

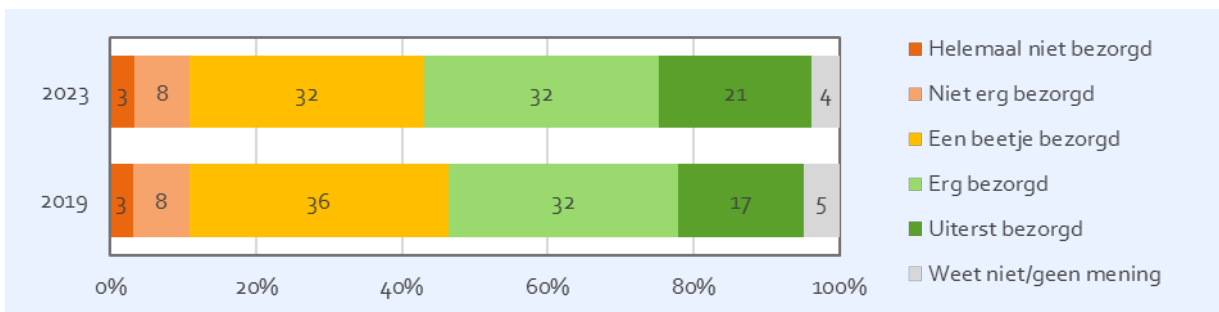
Figuur A.3.4 Antwoorden op de vraag: ‘Hoe bezorgd bent u dat klimaatverandering gevolgen heeft voor het leven van alle mensen wereldwijd?’, 2019 en 2023 (n = 2384 en 3342, in procenten, gewogen)^a

a Basis = alle respondenten (2019: n = 2384; 2023: n = 3342).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

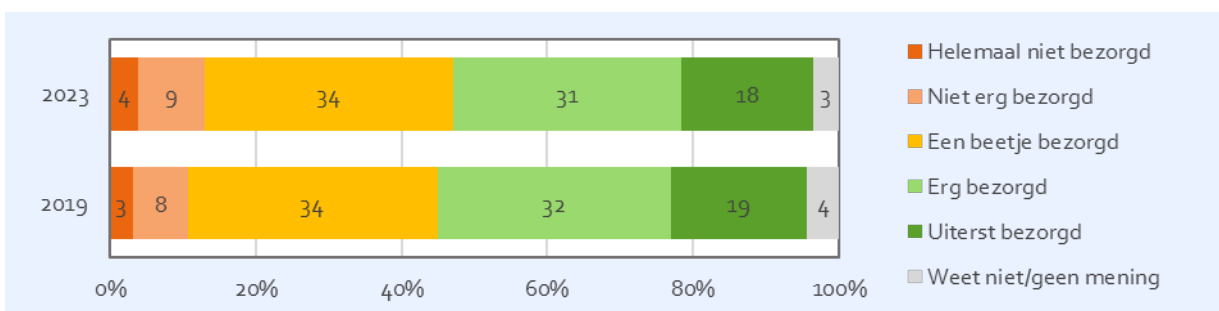
Figuur A.3.5 Antwoorden op de vraag: ‘Hoe bezorgd bent u dat klimaatverandering gevolgen heeft voor het leven van toekomstige generaties?’, 2019 en 2023 (n = 2384 en 3342, in procenten, gewogen)^a

a Basis = alle respondenten (2019: n = 2384; 2023: n = 3342).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

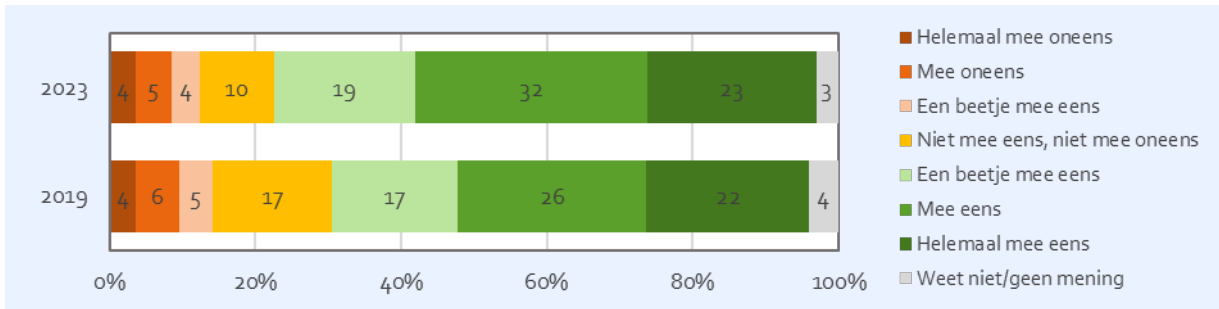
Figuur A.3.6 Antwoorden op de vraag: ‘Hoe bezorgd bent u dat klimaatverandering gevolgen heeft voor de natuur en het milieu?’, 2019 en 2023 (n = 2384 en 3342, in procenten, gewogen)^a

a Basis = alle respondenten (2019: n = 2384; 2023: n = 3342).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

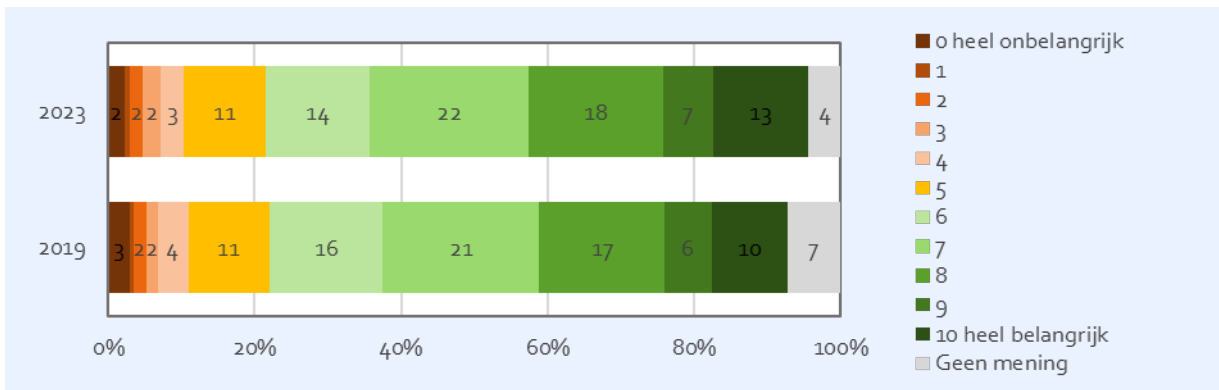
Figuur A.3.7 Reacties op de stelling: ‘De mensheid moet zo snel mogelijk in actie komen om klimaatverandering tegen te gaan, anders is het te laat’, 2019 en 2023 (n = 2384 en 3342, in procenten, gewogen)^a

a Basis = alle respondenten (2019: n = 2384; 2023: n = 3342).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

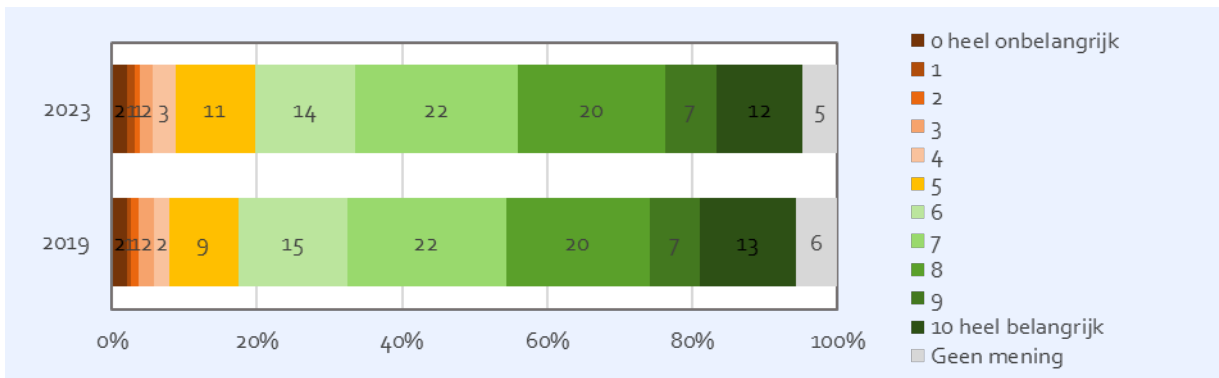
Figuur A.3.8 Antwoorden op de vraag: ‘Hoe onbelangrijk of belangrijk vindt u het dat er anders geleefd gaat worden om klimaatverandering tegen te gaan?’, 2019 en 2023 (n = 2384 en 3342, in procenten, gewogen)^a

a Basis = alle respondenten (2019: n = 2384; 2023: n = 3342).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

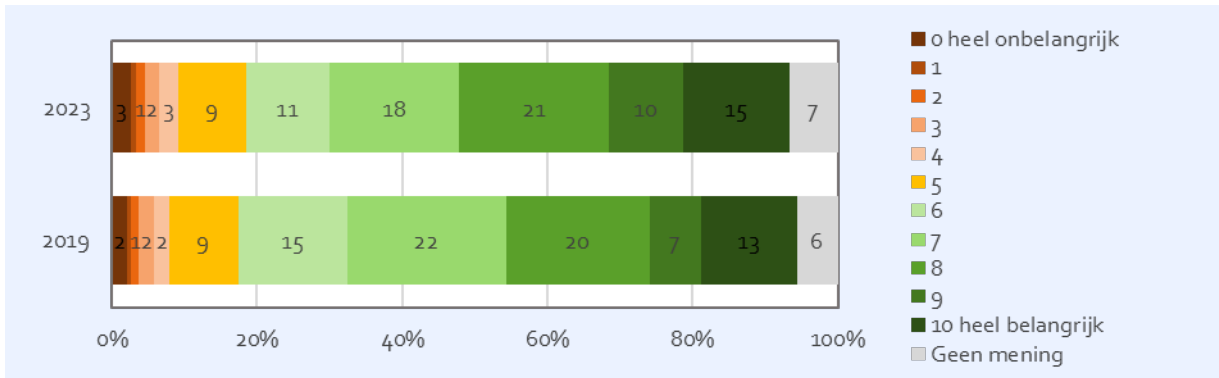
Figuur A.3.9 Antwoorden op de vraag: ‘Hoe onbelangrijk of belangrijk vindt u dat er zuinig wordt omgegaan met energie om klimaatverandering tegen te gaan?’, 2019 en 2023 (n = 2384 en 3342, in procenten, gewogen)^a

a Basis = alle respondenten (2019: n = 2384; 2023: n = 3342).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

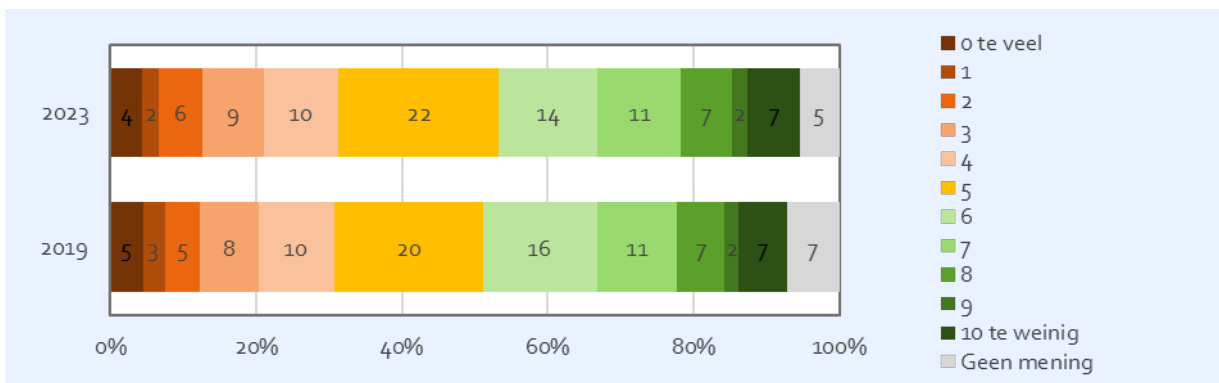
Figuur A.3.10 Antwoorden op de vraag: ‘Hoe onbelangrijk of belangrijk vindt u dat er een omschakeling plaatsvindt van kolen, olie en gas naar groene energie (zoals zon- en windenergie) om klimaatverandering tegen te gaan?’, 2019 en 2023 (n = 2384 en 3342, in procenten, gewogen)^a

a Basis = alle respondenten (2019: n = 2384; 2023: n = 3342).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

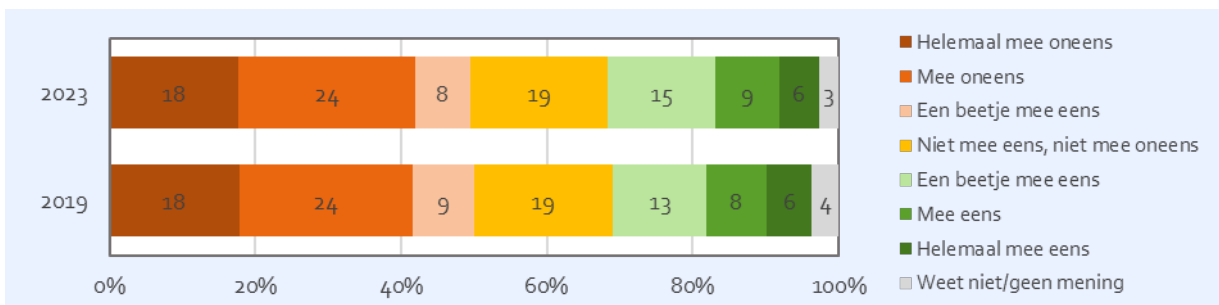
Figuur A.3.11 Antwoorden op de vraag: ‘Vindt u dat er te weinig of te veel aandacht is voor het tegengaan van klimaatverandering?’, 2019 en 2023 (n = 2384 en 3342, in procenten, gewogen)^a

a Basis = alle respondenten (2019: n = 2384; 2023: n = 3342).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

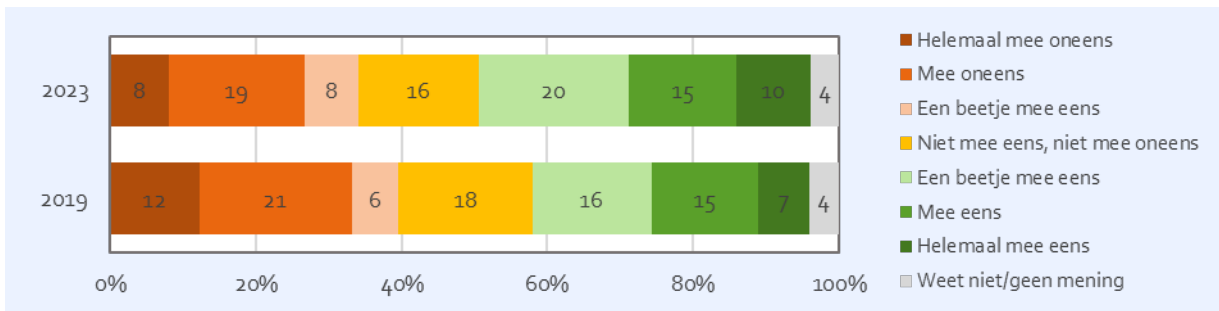
Figuur A.3.12 Reacties op de stelling: ‘Ik maak me boos over al die aandacht voor het klimaat terwijl er belangrijkere problemen zijn die opgelost moeten worden’, 2019 en 2023 (n = 2384 en 3342, in procenten, gewogen)^a

a Basis = alle respondenten (2019: n = 2384; 2023: n = 3342).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

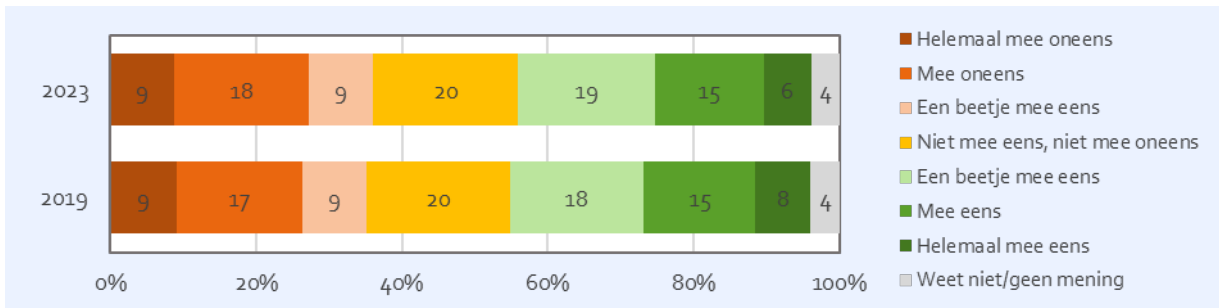
Figuur A.3.13 Reacties op de stelling: 'Ik heb soms het gevoel dat ik nergens meer van mag genieten, door alle discussie over milieu en klimaat', 2019 en 2023 (n = 2384 en 3342, in procenten, gewogen)^a

a Basis = alle respondenten (2019: n = 2384; 2023: n = 3342).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

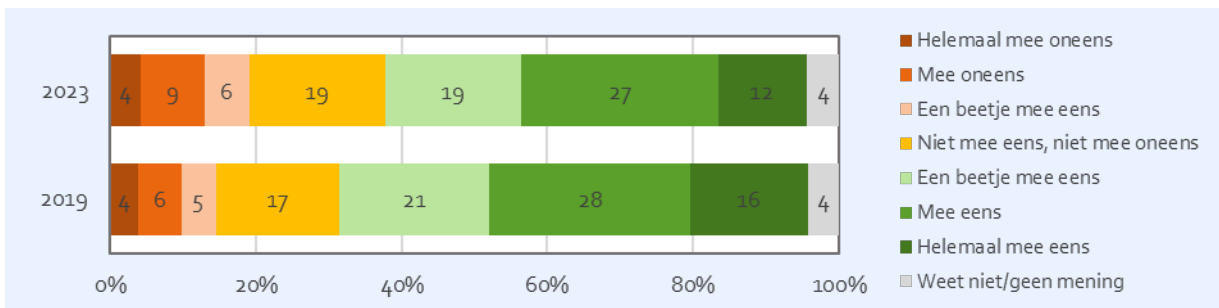
Figuur A.3.14 Reacties op de stelling: 'Ik stoer me soms aan mensen die heel erg bezig zijn met milieu, klimaat of duurzaamheid', 2019 en 2023 (n = 2384 en 3342, in procenten, gewogen)^a

a Basis = alle respondenten (2019: n = 2384; 2023: n = 3342).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

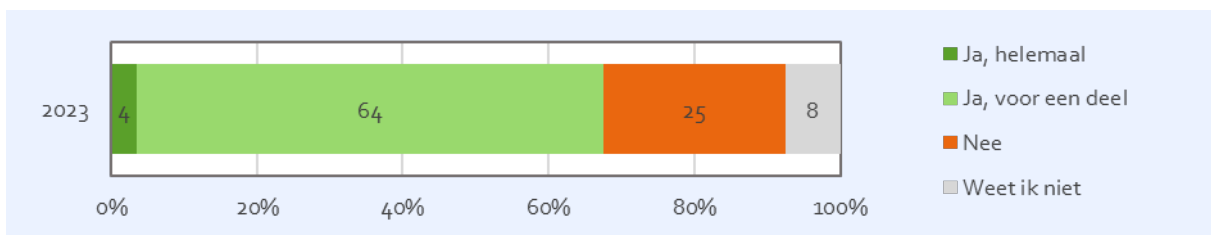
Figuur A.3.15 Reacties op de stelling: 'Ik stoer me soms aan mensen die zich helemaal niet bezighouden met milieu, klimaat of duurzaamheid', 2019 en 2023 (n = 2384 en 3342, in procenten, gewogen)^a

a Basis = alle respondenten (2019: n = 2384; 2023: n = 3342).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

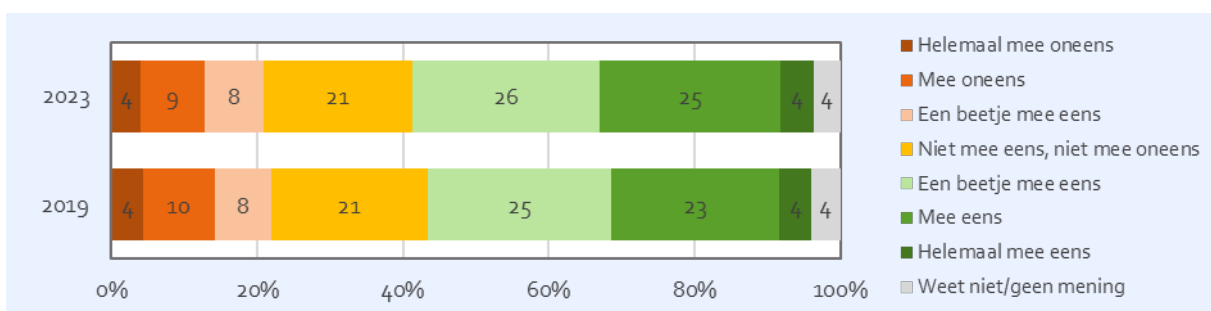
Figuur A.3.16 Antwoorden op de vraag: ‘Denkt u dat de mens klimaatverandering kan tegenhouden?’, 2023 (n = 3342, in procenten, gewogen)^a

a Basis = alle respondenten (n = 3342).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

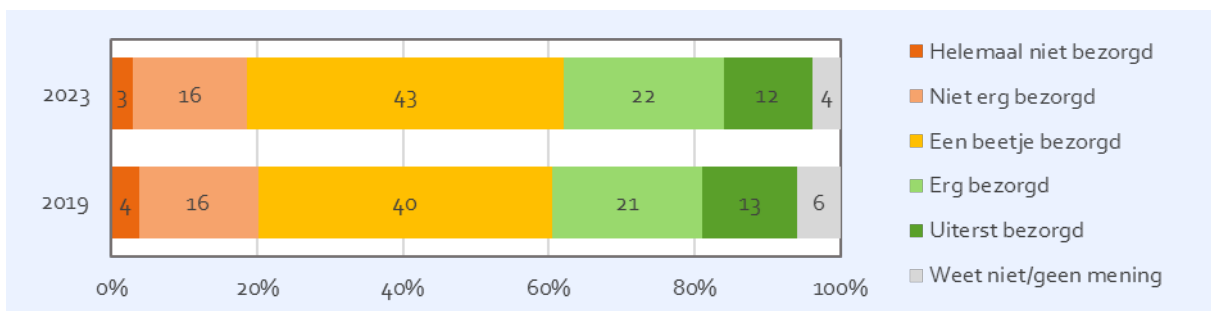
Figuur A.3.17 Reacties op de stelling: ‘Ik denk na over wat ik in mijn dagelijks leven kan doen om klimaatverandering tegen te gaan’, 2019 en 2023 (n = 2384 en 3342, in procenten, gewogen)^a

a Basis = alle respondenten (2019: n = 2384; 2023: n = 3342).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

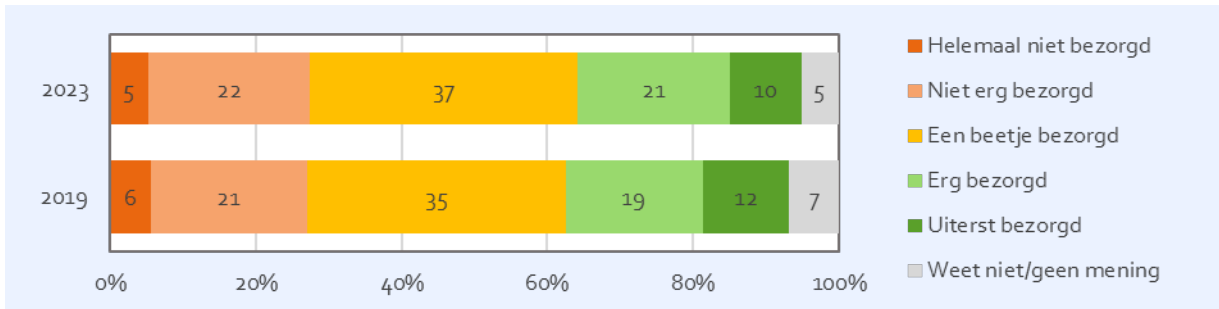
Figuur A.3.18 Antwoorden op de vraag: ‘Hoe bezorgd bent u dat maatregelen tegen klimaatverandering uw leven duurder zullen maken?’, 2019 en 2023 (n = 2384 en 3342, in procenten, gewogen)^a

a Basis = alle respondenten (2019: n = 2384; 2023: n = 3342).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

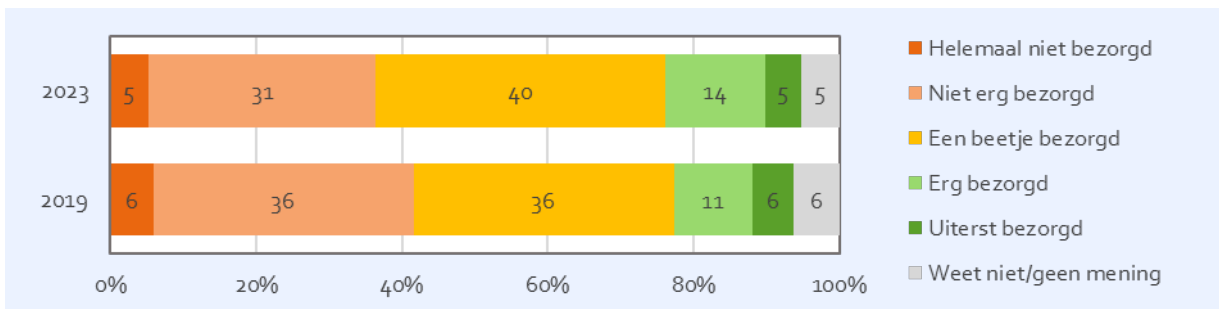
Figuur A.3.19 Antwoorden op de vraag: ‘Hoe bezorgd bent u dat maatregelen tegen klimaatverandering ervoor zullen zorgen dat u (meer) moeite zult hebben om uw energierekening te betalen?’, 2019 en 2023 (n = 2384 en 3342, in procenten, gewogen)^a

a Basis = alle respondenten (2019: n = 2384; 2023: n = 3342).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

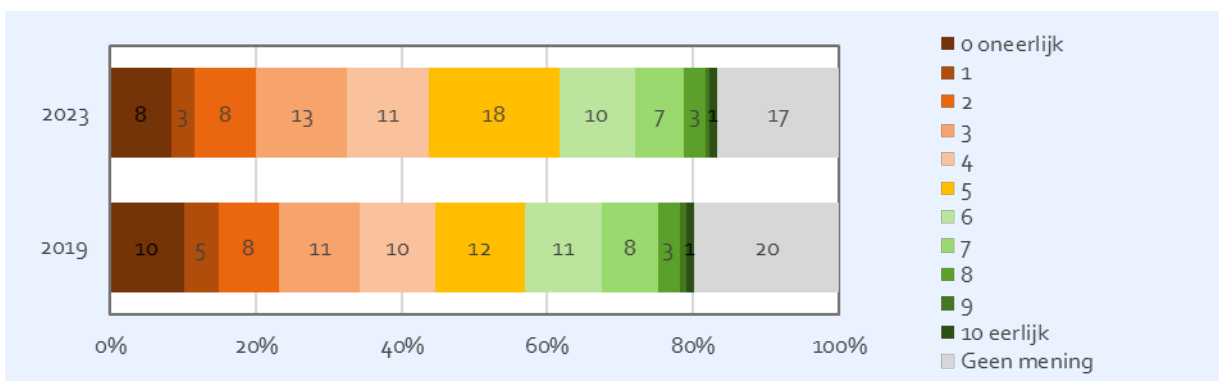
Figuur A.3.20 Antwoorden op de vraag: ‘Hoe bezorgd bent u dat maatregelen tegen klimaatverandering ervoor zullen zorgen dat u anders moet gaan leven?’, 2019 en 2023 (n = 2384 en 3342, in procenten, gewogen)^a

a Basis = alle respondenten (2019: n = 2384; 2023: n = 3342).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

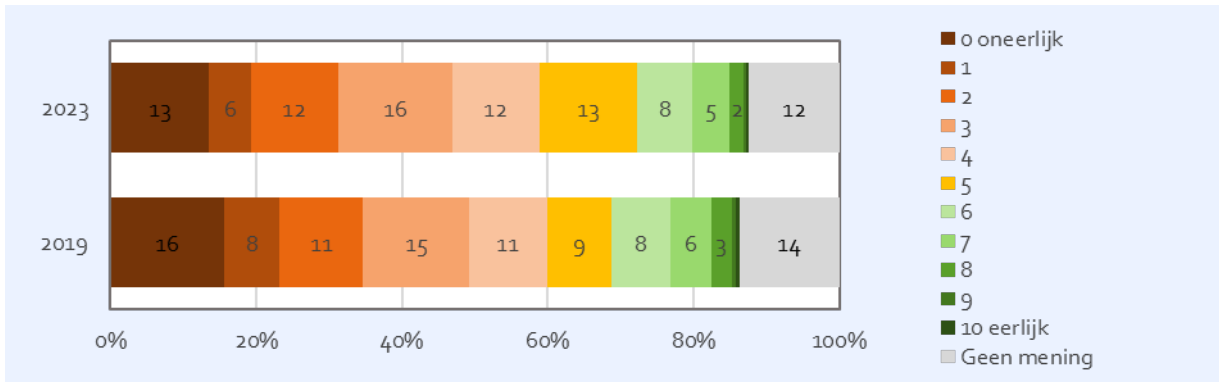
Figuur A.3.21 Antwoorden op de vraag: ‘In hoeverre hebt u het gevoel dat de kosten voor het tegengaan van klimaatverandering oneerlijk of eerlijk worden verdeeld tussen arme en rijke Nederlanders?’, 2019 en 2023 (n = 2384 en 3342, in procenten, gewogen)^a

a Basis = alle respondenten (2019: n = 2384; 2023: n = 3342).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

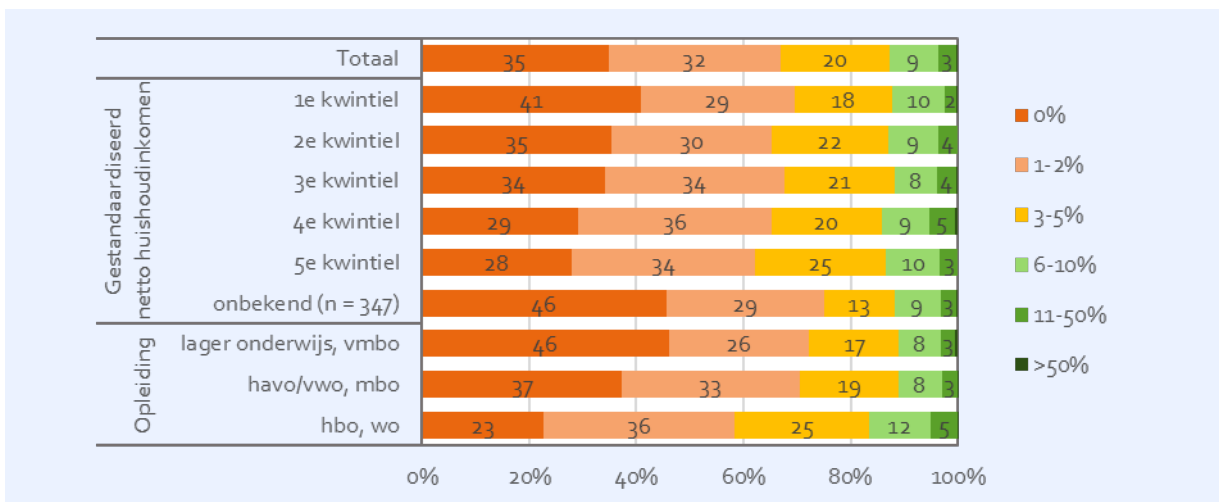
Figuur A.3.22 Antwoorden op de vraag: ‘In hoeverre hebt u het gevoel dat de kosten voor het tegengaan van klimaatverandering oneerlijk of eerlijk worden verdeeld tussen burgers en bedrijven?’, 2019 en 2023 (n = 2384 en 3342, in procenten, gewogen)^a

a Basis = alle respondenten (2019: n = 2384; 2023: n = 3342).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

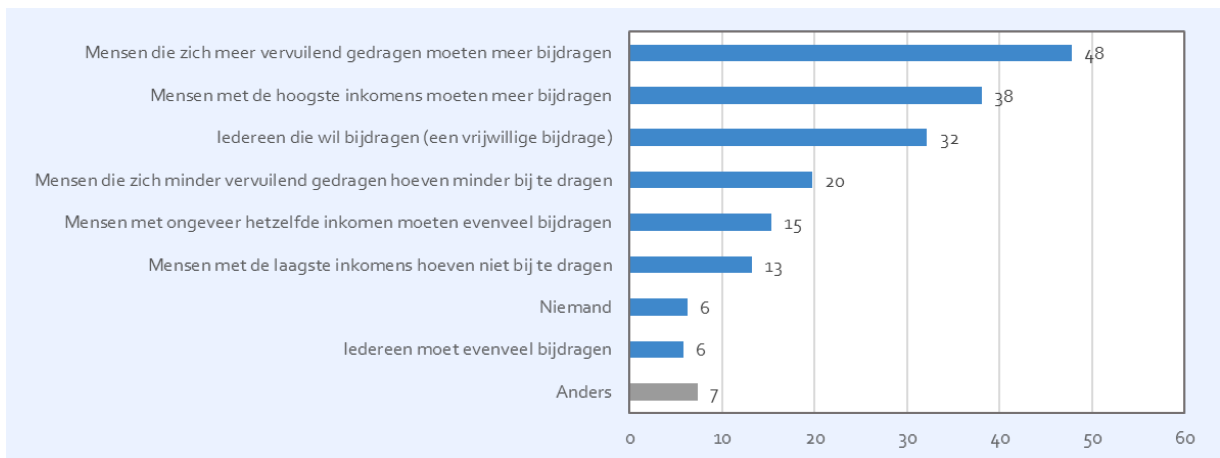
Figuur A.3.23 Antwoorden op de vraag: ‘Stelt u zich voor dat natuurrampen in andere landen kunnen worden voorkomen als iedereen geld inlegt. Hoeveel procent van uw netto inkomen bent u bereid hiervoor af te staan?’, 2023 (n = 3342, in procenten, gewogen)^a

a Basis = alle respondenten (n = 3342).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Figuur A.3.24 Antwoorden op de vraag: 'Stelt u zich nog steeds voor dat natuurrampen kunnen worden voorkomen als mensen geld inleggen. Wie zou dan volgens u moeten bijdragen?', 2023 (in procenten, gewogen)^a

a Basis = alle respondenten (n = 3342).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

A.4 Toelichting bij vignettenanalyse (hoofdstuk 4)

A.4.1 Data en weging

De analyses in hoofdstuk 4 zijn uitgevoerd op de data van de nationaal representatieve substeekproef (n = 3342; zie tabel A.2.3 voor de steekproefbeschrijving). In de beschrijvende en statistische analyses is gebruikgemaakt van weging (zie paragraaf A.2.1).

A.4.2 Modellen en resultaten

De bereidheid om zich in de toekomst duurzamer te gaan gedragen is gemeten op een vijfpuntsschaal van duurzamer (bv. Ik zou... ‘veel minder vlees eten dan ik nu doe’, ‘veel minder vliegen dan ik nu doe’, ‘veel meer letten op mijn energieverbruik dan ik nu doe’, enz.) naar minder duurzaam gedrag (bv. Ik zou... ‘veel meer vlees eten dan ik nu doe’, ‘veel meer vliegen dan ik nu doe’, ‘veel minder letten op mijn energieverbruik dan ik nu doe’, enz.). Bij de gedragingen waarbij het de meest duurzame optie is om te *stoppen* met het gedrag (bv. stoppen met vlees eten en reizen met het vliegtuig) is dit als extra antwoordoptie toegevoegd (zespuntsschaal). De antwoorden zijn omgekeerd gecodeerd, zodat een hogere score een hogere veranderbereidheid weerspiegelt.

Samenhang van veranderbereidheid met contextuele factoren

De data zijn geanalyseerd met behulp van een *multilevel* regressiemodel met de veranderbereidheid als afhankelijke variabele en de vier contextuele factoren als onafhankelijke variabelen (X1-X4). Daarnaast zijn ook de interacties tussen beleid en de andere drie contextuele factoren in het model meegenomen. Voor de onafhankelijke variabelen is een orthogonale contrastcodering gebruikt, zodat de effecten van X1-X4 te interpreteren zijn als hoofdeffecten. Het model houdt, via een random intercept, rekening met het feit dat elke respondent meerdere vignetten heeft beoordeeld. Tabel A.4.1 bevat de resultaten van Wald χ^2 -toetsen die toetsen of de veranderbereidheid afhankelijk is van de betreffende factor (m.a.w. of de modelparameters die samen het effect van een bepaalde factor representeren gezamenlijk van o verschillen).

Tabel A.4.1 Modelresultaten: effecten van contextuele factoren op veranderbereidheid, 2023 (n = 3342, gewogen)^a

	veranderbereidheid (Y)		
	Wald χ^2	df	p
X1: natuurrampen	125,10	3	<0,001
X2: sociale omgeving	104,33	1	<0,001
X3: beleid	1660,28	3	<0,001
X4: oproep	45,91	3	<0,001
X1 x X3: natuurrampen x beleid	18,20	9	0,033
X2 x X3: sociale omgeving x beleid	12,44	3	0,006
X4 x X3: oproep x beleid	10,26	9	0,330

a Basis = alle respondenten (n = 3342; 37.516 observaties).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

In een vervolganalyse is onderzocht of de invloed van de contextuele factoren verschilt per leefterrein. Om dit te achterhalen is eerst een *multilevel* regressiemodel geschat met de vier contextuele factoren, het leefterrein en de interacties als onafhankelijke variabelen. Voor alle onafhankelijke variabelen is een orthogonale contrastcodering gebruikt. Tabel A.4.2 bevat de resultaten van Wald χ^2 -toetsen die nagaan of de veranderbereidheid afhankelijk is van de

betreffende factor (m.a.w. of de modelparameters die samen het effect van een bepaalde factor representeren gezamenlijk van o verschillen).

Tabel A.4.2 Modelresultaten: effecten van contextuele factoren en leefterrein op veranderbereidheid, 2023 (n = 3342, gewogen)^a

	veranderbereidheid (Y)		
	Wald χ^2	df	p
X1: natuurrampen	125,57	3	<0,001
X2: sociale omgeving	103,78	1	<0,001
X3: beleid	1621,89	3	<0,001
X4: oproep	46,31	3	<0,001
W: leefterrein	163,21	5	<0,001
X1 x W: natuurrampen x leefterrein	23,47	15	0,075
X2 x W: sociale omgeving x leefterrein	17,89	5	0,003
X3 x W: beleid x leefterrein	225,67	15	<0,001
X4 x W: oproep x leefterrein	24,69	15	0,054

a Basis = alle respondenten (n = 3342; 37.516 observaties).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

De significante interacties tussen contextuele factoren en het leefterrein zijn verder onderzocht met behulp van afzonderlijke modellen per leefterrein. De resultaten van deze modellen zijn weergegeven in tabel A.4.3.

Tabel A.4.3 Modelresultaten: effecten van contextuele factoren op veranderbereidheid, per leefterrein, 2023 (n = 1637-1701, gewogen)^a

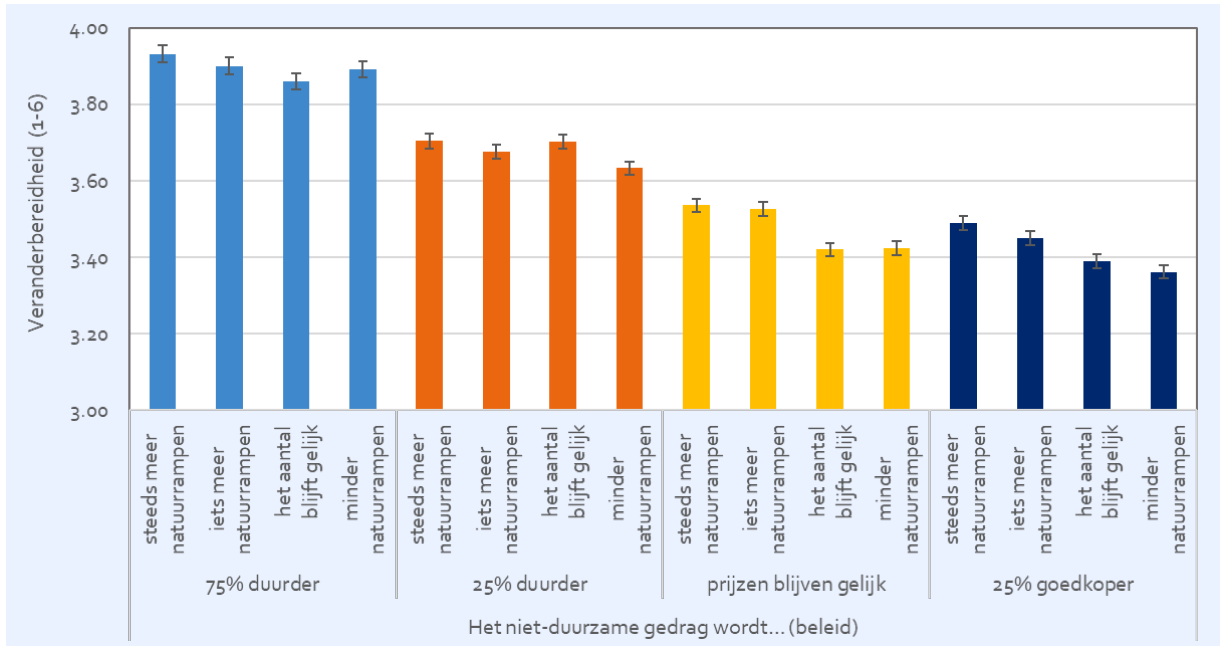
	minder vlees eten (Y)			minder reizen met het vliegtuig (Y)			minder reizen met de auto (Y)		
	Wald χ^2	df	p	Wald χ^2	df	p	Wald χ^2	df	p
X1: natuurrampen	21,50	3	<0,001	49,65	3	<0,001	28,05	3	<0,001
X2: sociale omgeving	65,66	3	<0,001	22,13	3	<0,001	47,02	3	<0,001
X3: beleid	695,47	3	<0,001	363,26	3	<0,001	500,79	3	<0,001
X4: oproep	19,19	3	<0,001	24,00	3	<0,001	11,08	3	0,011
	meer letten op energieverbruik (Y)			minder nieuwe kleding kopen (Y)			tuin vergroenen (Y)		
	Wald χ^2	df	p	Wald χ^2	df	p	Wald χ^2	df	p
X1: natuurrampen	31,95	3	<0,001	16,10	3	0,001	4,35	3	0,227
X2: sociale omgeving	11,15	3	0,011	12,49	3	0,006	10,46	3	0,015
X3: beleid	474,73	3	<0,001	512,97	3	<0,001	60,02	3	<0,001
X4: oproep	6,12	3	0,106	8,34	3	0,040	7,06	3	0,070

a Basis = respondenten die vignetten over het betreffende leefterrein hebben beoordeeld (vlees eten: n = 1701, 6804 observaties; reizen met het vliegtuig: n = 1643, 6572 observaties; reizen met de auto: n = 1637, 6548 observaties; op energieverbruik letten: n = 1690, 6760 observaties; nieuwe kleding kopen: n = 1686, 6744 observaties; tuin vergroenen: n = 1022, 4088 observaties).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

A.4.3 Extra figuren

Figuur A.4.1 Invloed van het aantal natuurrampen hangt af van beleid, 2023 (n = 3342, schaal 1-6)^{a,b}

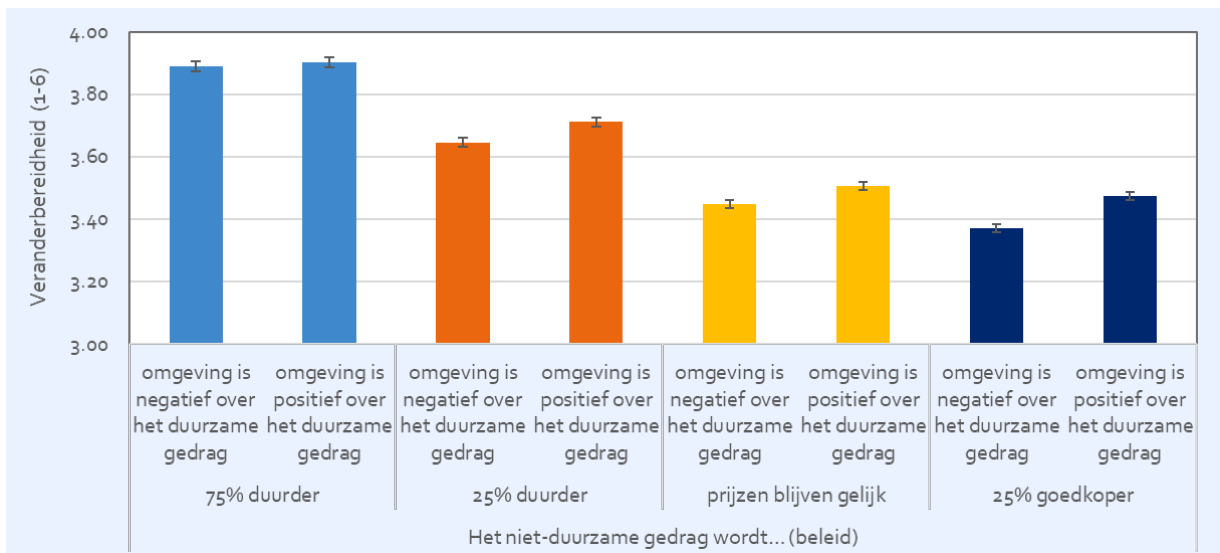

a Basis = alle respondenten (n = 3342, 37.516 observaties).

b Modelgebaseerde gemiddelden met foutbalken (een standaardfout boven en onder het gemiddelde).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Figuur A.4.2 Invloed van de sociale omgeving hangt af van beleid, 2023 (n = 3342, schaal 1-6)^{a,b}

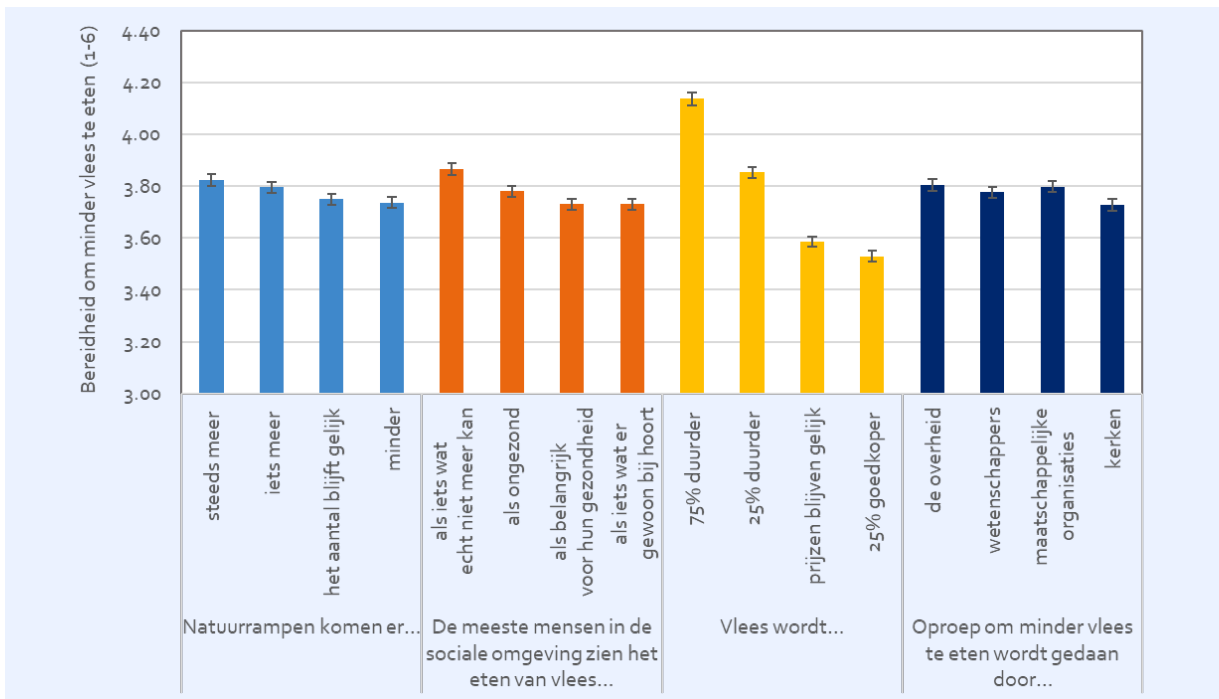

a Basis = alle respondenten (n = 3342, 37.516 observaties).

b Modelgebaseerde gemiddelden met foutbalken (een standaardfout boven en onder het gemiddelde).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

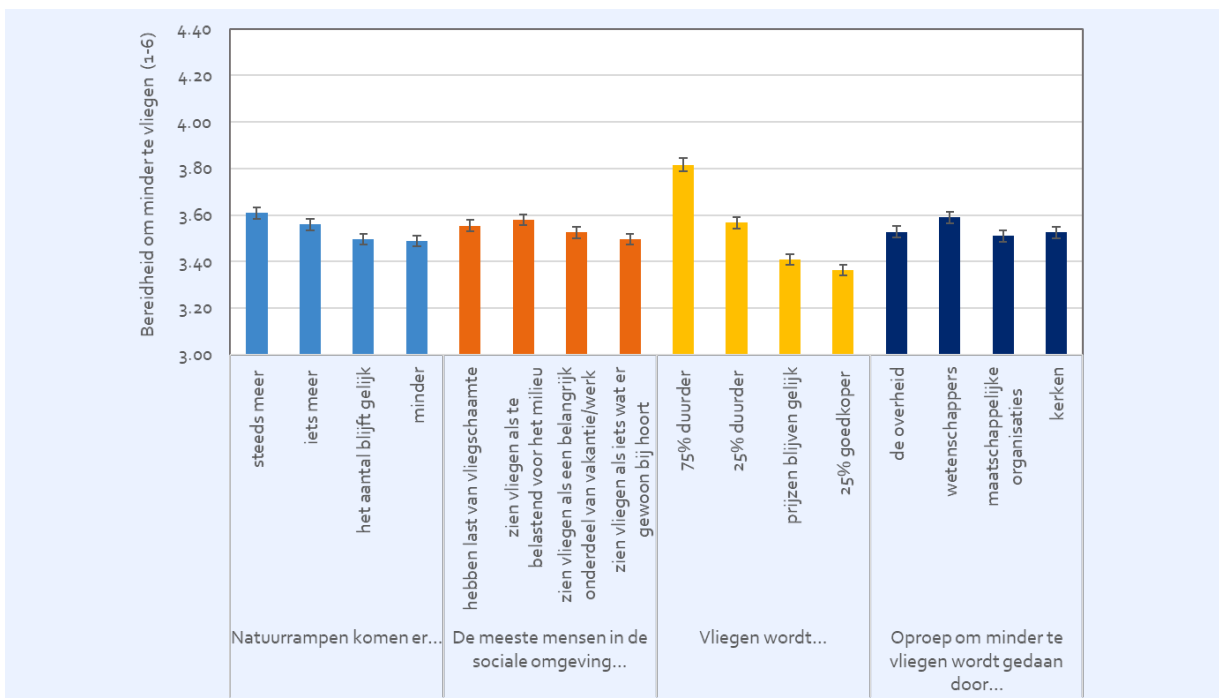
Figuur A.4.3 Relatieve belang van de contextuele factoren: bereidheid om minder vlees te eten, 2023 (n = 1701, schaal 1-6)^{a,b}

- a Basis = respondenten die vignetten over het betreffende leefterrein hebben beoordeeld (n = 1701, 6804 observaties).
- b Modelgebaseerde gemiddelden met foutbalken (een standaardfout boven en onder het gemiddelde).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

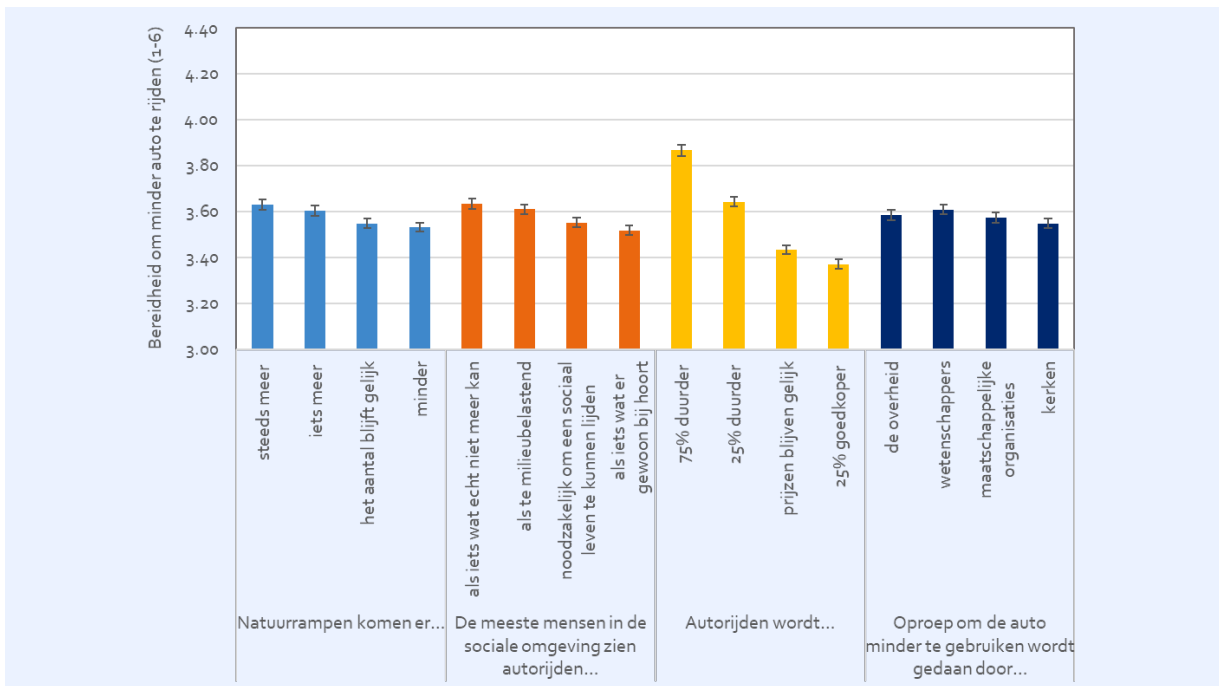
Figuur A.4.4 Relatieve belang van de contextuele factoren: bereidheid om minder te reizen met het vliegtuig (n = 1643, schaal 1-6)^{a,b}

- a Basis = respondenten die vignetten over het betreffende leefterrein hebben beoordeeld (n = 1643, 6572 observaties).
- b Modelgebaseerde gemiddelden met foutbalken (een standaardfout boven en onder het gemiddelde).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

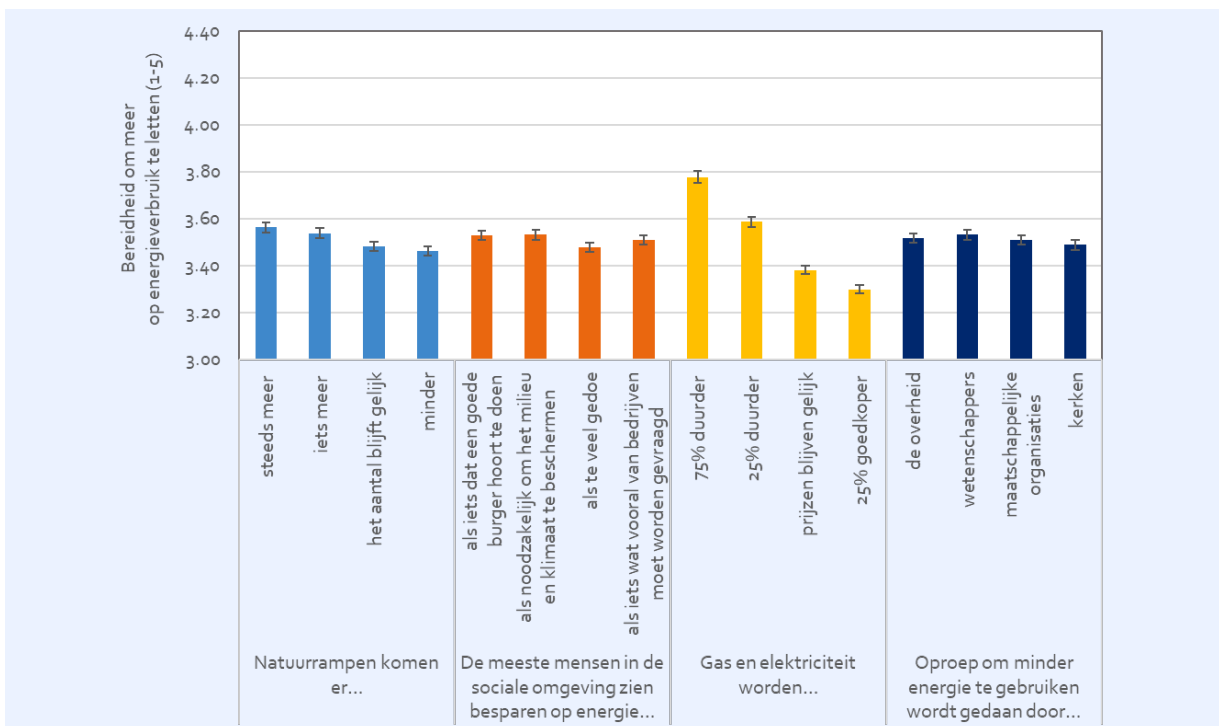
Figuur A.4.5 Relatief belang van de contextuele factoren: bereidheid om minder te reizen met de auto, 2023 (n = 1637, schaal 1-6)^{a,b}

- a Basis = respondenten die vignetten over het betreffende leefterrein hebben beoordeeld (n = 1637, 6548 observaties).
- b Modelgebaseerde gemiddelden met foutbalken (een standaardfout boven en onder het gemiddelde).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

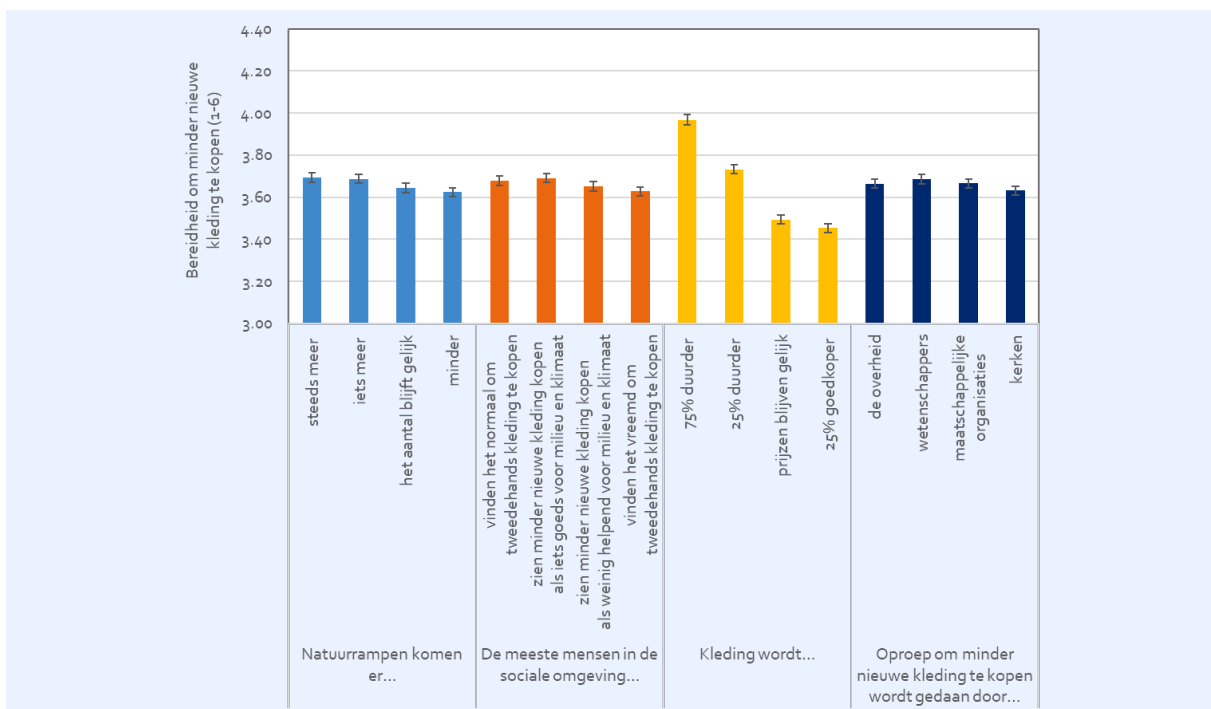
Figuur A.4.6 Relatief belang van de contextuele factoren: bereidheid om meer op energieverbruik te letten, 2023 (n = 1690, schaal 1-5)^{a,b}

- a Basis = respondenten die vignetten over het betreffende leefterrein hebben beoordeeld (n = 1690, 6760 observaties).
- b Modelgebaseerde gemiddelden met foutbalken (een standaardfout boven en onder het gemiddelde).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

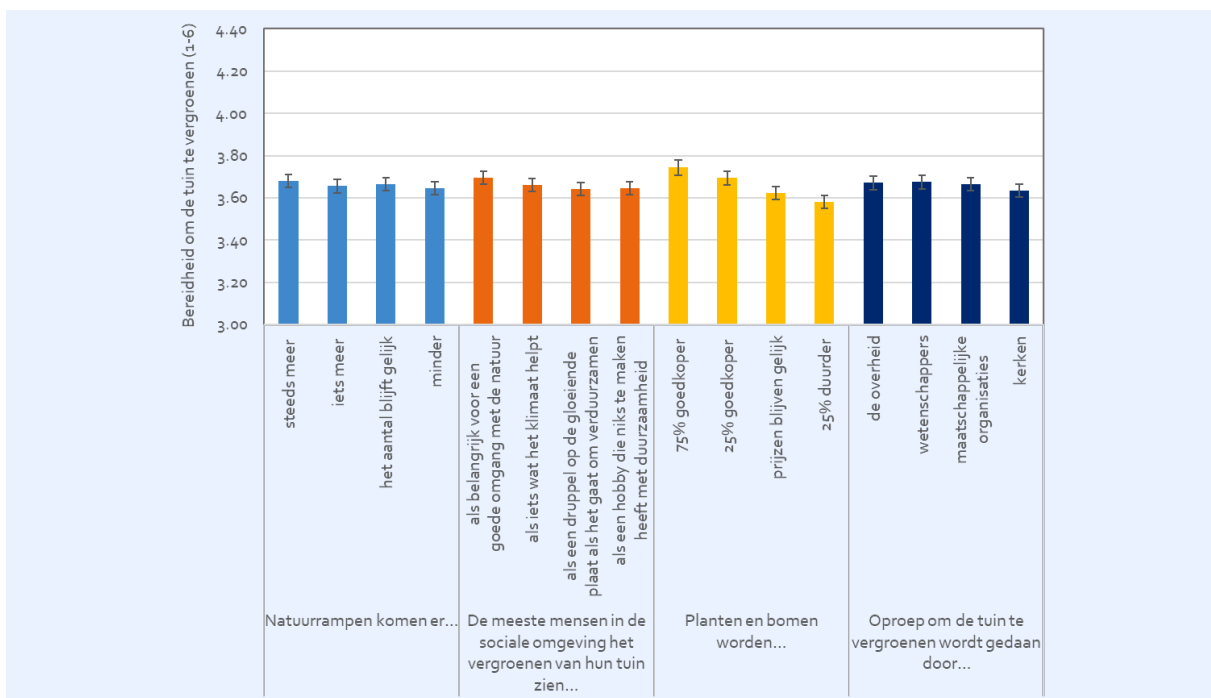
Figuur A.4.7 Relatief belang van de contextuele factoren: bereidheid om minder nieuwe kleding te kopen, 2023 (n = 1686, schaal 1-6)^{a,b}

- a Basis = respondenten die vignetten over het betreffende leefterrein hebben beoordeeld (n = 1686, 6744 observaties).
- b Modelgebaseerde gemiddelden met foutbalken (een standaardfout boven en onder het gemiddelde).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

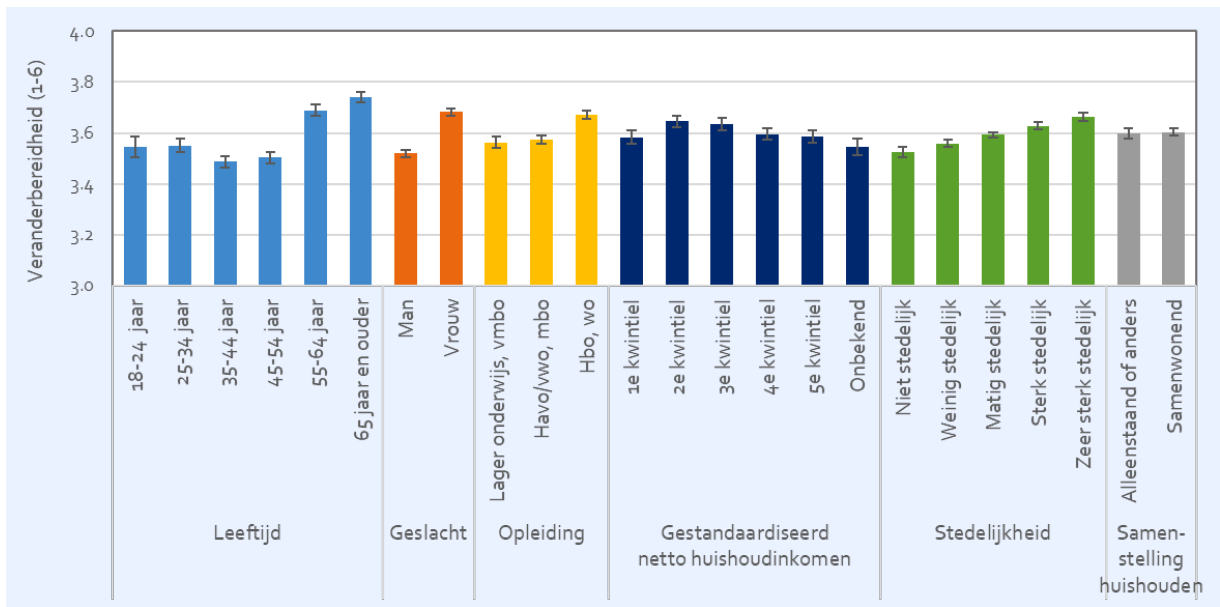
Figuur A.4.8 Relatief belang van de contextuele factoren: bereidheid om de tuin te vergroenen, 2023 (n = 1022, schaal 1-6)^{a,b}

- a Basis = respondenten die vignetten over het betreffende leefterrein hebben beoordeeld (n = 1022, 4088 observaties).
- b Modelgebaseerde gemiddelden met foutbalken (een standaardfout boven en onder het gemiddelde).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Figuur A.4.9 Samenhang tussen veranderbereidheid en sociaal-demografische kenmerken, 2023
(n = 3342, schaal 1-6)^{a,b}

a Basis = alle respondenten (n = 3342).

b Modelgebaseerde gemiddelden met foutbalken (een standaardfout boven en onder het gemiddelde). Gecorrigeerd voor verschillen in huidig gedrag op het leefterrein.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

A.5 Toelichting bij constructontwikkeling en analyses (hoofdstuk 5)

A.5.1 Data en weging

De steekproef is een combinatie van een nationaal representatieve steekproef aangevuld met een extra steekproef van mensen die in eerder onderzoek aangaven zichzelf als religieus te beschouwen. De analyses met betrekking tot geloofsopvattingen in paragraaf 5.2 en 5.3 zijn uitgevoerd op de data van alle respondenten met een religieuze overtuiging die de vragen over geloofsopvattingen – V12 en V13 – hebben ingevuld. Dit zijn mensen die zichzelf als religieus beschouwen én zichzelf tot een bepaalde religie of levensbeschouwing rekenen (m.a.w. zij hebben bij vraag SCP1039 *niet* ‘geen religie of levensbeschouwing’ geselecteerd). In totaal zijn dit 1401 respondenten.

Omdat de populatiekenmerken van deze specifieke groep niet bekend zijn, is in deze analyses *geen* gebruik gemaakt van weging. Echter, omdat het LISS panel een goede afspiegeling is van de Nederlandse bevolking en *alle* mensen uit het panel die zichzelf als religieus beschouwen zijn uitgenodigd voor deelname aan dit onderzoek, verwachten we dat de substeekproef van mensen die zichzelf als religieus beschouwen over het algemeen ook een goede afspiegeling is van deze groep binnen de Nederlandse bevolking.² Wel kunnen er afwijkingen zijn door verschillen in responskansen tussen groepen (*non-response bias*) en doordat we inzoomen op kleine groepen, wat de kans verkleint dat de groep de variatie in de subpopulatie volledig weerspiegelt.

A.5.2 Constructontwikkeling

De volgende tabellen laten de samenhang tussen de individuele stellingen over geloofsopvattingen zien, voor alle 15 stellingen (V12 en V13; zie tabel A.5.1) en voor de stellingen die representatief zijn voor de opvattingen a) dat God in de natuur aanwezig is, b) van de mens als onderdeel van de natuur, c) van de mens als rentmeester van de natuur, en d) van de mens als heerser over de natuur (tabel A.5.2).

2 1) De nationaal representatieve substeekproef vormt een goede afspiegeling van de Nederlandse bevolking. Bij het trekken van deze steekproef is rekening gehouden met *non-response bias* (de responskans stijgt bv. naarmate leeftijd toeneemt) door middel van gestratificeerde willekeurige steekproeftrekking, waardoor de steekproef zonder weging al een goede afspiegeling vormt van de Nederlandse bevolking (zie tabel A.1.3; alleen hbo- en wo-opgeleiden lijken iets oververtegenwoordigd in de nationaal representatieve steekproef).

2) De totale steekproef van mensen die zichzelf als religieus beschouwen (uit de nationaal representatieve steekproef én de extra steekproef) vormt naar verwachting ook een goede afspiegeling van deze subpopulatie binnen de Nederlandse bevolking. Omdat het LISS panel als geheel een goede afspiegeling is van de Nederlandse bevolking, zal elke subgroep uit het panel ook een goede afspiegeling zijn van de betreffende subpopulatie, tenzij de substeekproef zo klein is dat deze niet de variatie die aanwezig is in de subpopulatie kan weerspiegelen (dit kan bij sommige denominaties het geval zijn). Ook *non-response* kan hier afwijkingen veroorzaken.

Tabel A.5.1 Samenhang tussen stellingen V12 en V13, 2023 (in correlaties)^a

	V12a	V12b	V12c	V12d	V12f	V12g	V12h	V12i	V13a	V13b	V13c	V13d	V13e	V13f	V13g
V12a	1,00														
V12b	0,72	1,00													
V12c	0,41	0,35	1,00												
V12d	0,28	0,28	0,31	1,00											
V12f	0,29	0,24	0,35	0,48	1,00										
V12g	0,29	0,25	0,41	0,32	0,44	1,00									
V12h	0,49	0,55	0,19	0,21	0,17	0,21	1,00								
V12i	0,45	0,62	0,20	0,26	0,22	0,20	0,45	1,00							
V13a	0,41	0,48	0,18	0,05	0,02	0,06	0,57	0,36	1,00						
V13b	-0,05	0,01	-0,08	0,18	0,17	0,03	-0,01	0,15	-0,02	1,00					
V13c	0,34	0,41	0,13	0,18	0,12	0,04	0,37	0,43	0,42	0,12	1,00				
V13d	0,05	0,03	0,10	0,02	0,09	0,18	0,08	-0,07	0,03	-0,06	-0,06	1,00			
V13e	0,48	0,53	0,22	0,13	0,11	0,14	0,36	0,46	0,44	0,05	0,39	-0,05	1,00		
V13f	0,54	0,67	0,24	0,20	0,15	0,16	0,51	0,55	0,50	0,03	0,45	0,01	0,62	1,00	
V13g	0,39	0,49	0,12	0,22	0,19	0,11	0,31	0,56	0,31	0,20	0,40	-0,11	0,51	0,53	1,00

Groene cellen: correlatie > 0,5.

a V12a. In de natuur ervaar ik God/het goddelijke.

V12b. God vraagt van ons om de natuur zoveel mogelijk in stand houden.

V12c. Ik vind de natuur ontzagwekkend.

V12d. De natuur is heilig.

V12f. Ik voel me verbonden met dieren en planten.

V12g. Mensen maken deel uit van de natuur.

V12h. God heeft de aarde, met dieren, planten en grondstoffen aan de mens gegeven om te gebruiken.

V12i. God vraagt van ons om klimaatproblemen meteen aan te pakken.

V13a. God heeft de mens boven de andere schepselen geplaatst.

V13b. Het geloof gaat meer over de zorg voor de aarde dan over persoonlijke verlossing.

V13c. Klimaatverandering past bij wat in de heilige boeken staat over de eindtijd.

V13d. De keuze om wel of niet vlees te eten staat los van het geloof.

V13e. Het geloof stimuleert mij tot een meer gematigde leefstijl.

V13f. God houdt ons verantwoordelijk voor hoe wij met de aarde omgaan.

V13g. In mijn gebeden hebben zorgen over klimaatverandering een plaats.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Tabel A.5.2. Samenhang tussen stellingen over de relatie tussen mens, God en natuur, 2023 (in correlaties)

construct en Cronbach's alpha ^a	stelling	V12a	V12d	V12c	V12f	V12g	V12h	V13a	V12b	V13f
God is in de natuur aanwezig (Cronbach's alpha = 0,44)	In de natuur ervaar ik God/het goddelijke. (V12a)	1,00								
	De natuur is heilig. (V12d)	0,28	1,00							
Mens is onderdeel van de natuur. (Cronbach's alpha = 0,67)	Ik vind de natuur ontzagwekkend. (V12c)	0,41	0,31	1,00						
	Ik voel me verbonden met dieren en planten. (V12f)	0,29	0,48	0,35	1,00					
	Mensen maken deel uit van de natuur. (V12g)	0,29	0,32	0,41	0,44	1,00				
Mens heerst over de natuur. (Cronbach's alpha = 0,73)	God heeft de aarde, met dieren, planten en grondstoffen aan de mens gegeven om te gebruiken. (V12b)	0,49	0,21	0,19	0,17	0,21	1,00			
	God heeft de mens boven de andere schepselen geplaatst. (V13a)	0,41	0,05	0,18	0,02	0,06	0,57	1,00		
Mens is rentmeester van de natuur. (Cronbach's alpha = 0,80)	God vraagt van ons om de natuur zoveel mogelijk in stand houden. (V12b)	0,72	0,28	0,35	0,24	0,25	0,55	0,48	1,00	
	God houdt ons verantwoordelijk voor hoe wij met de aarde omgaan. (V13f)	0,54	0,20	0,24	0,15	0,16	0,51	0,50	0,67	1,00

Blauwe gemarkeerde cellen: samenhang tussen de stellingen die samen een bepaald construct meten (o.b.v. het literatuuronderzoek).

a Cronbach's alpha is een maat voor de mate van samenhang (interne consistentie) tussen de schaalitems. Cronbach's alpha $\geq 0,7$ = acceptabel; $\geq 0,8$ = goed.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Tabel A.5.3 toont de resultaten van een factoranalyse (principale factoranalyse met varimax-rotatie) op de negen stellingen uit tabel A.5.2. Factorladingen lager dan 0,4 worden niet getoond.

Tabel A.5.3 Resultaten factoranalyse: stellingen over de relatie tussen mens, God en natuur, 2023 (in factorladingen)

construct	stelling	factor 1	factor 2
God is in de natuur aanwezig.	In de natuur ervaar ik God/het goddelijke. (V12a)	0,70	
	De natuur is heilig. (V12d)		0,56
Mens is onderdeel van de natuur.	Ik vind de natuur ontzagwekkend. (V12c)		0,51
	Ik voel me verbonden met dieren en planten. (V12f)		0,65
	Mensen maken deel uit van de natuur. (V12g)		0,57
Mens heerst over de natuur.	God heeft de aarde, met dieren, planten en grondstoffen aan de mens gegeven om te gebruiken. (V12b)	0,70	
	God heeft de mens boven de andere schepselen geplaatst. (V13a)	0,67	
Mens is rentmeester van de natuur.	God vraagt van ons om de natuur zoveel mogelijk in stand houden. (V12b)	0,81	
	God houdt ons verantwoordelijk voor hoe wij met de aarde omgaan. (V13f)	0,74	

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

De stellingen die de opvattingen ‘God is in de natuur aanwezig’ en ‘De mens is onderdeel van de natuur’ weerspiegelen, correleren sterker met elkaar dan met de stellingen die de noties van rentmeesterschap en heerschappij van de mens over de natuur meten, al zijn de onderlinge correlaties niet heel sterk ($r = 0,28-0,48$). De enige uitzondering is de stelling ‘In de natuur ervaar ik God/het goddelijke’, die sterker (positief) samenhangt met de stellingen over rentmeesterschap en heerschappij over de natuur. Ook de factoranalyse laat zien dat deze stelling geen hoge lading heeft op de tweede factor (zie tabel A.5.3). De overige vier stellingen (V12c, V12d, V12f en V12g) zijn gecombineerd tot een meer algemeen construct ‘verbondenheid met de natuur’ (Cronbach’s alpha = 0,71).

De twee stellingen die het concept van rentmeesterschap representeren meten correleren sterk met elkaar ($r = 0,67$; zie tabel A.5.2). Ook de twee stellingen die het concept van de mens als heerser over de natuur correleren vrij sterk met elkaar ($r = 0,57$). Echter, de stellingen over rentmeesterschap zijn over het algemeen net zo sterk gecorreleerd met de stellingen over heerschappij als dat ze onderling gecorreleerd zijn (tabel A.5.2), en ze laden op dezelfde factor (tabel A.5.3). Ondanks deze vrij sterke samenhang onderscheiden we de concepten van rentmeesterschap en heerschappij in de analyses als aparte geloofsopvattingen. Op basis van het literatuuronderzoek verwachten we immers dat deze opvattingen op hele verschillende manieren samenhangen met klimaatgerelateerde opvattingen en duurzaam gedrag.

Tabel A.5.4 geeft een overzicht van de overige stellingen. Op basis van het literatuuronderzoek voorspelden we dat mensen die toenemende natuurrampen zien als teken dat het einde der tijden nabij is zich minder zorgen zullen maken over het milieu. Deze geloofsopvatting is gemeten door middel van de stelling ‘Klimaatverandering past bij wat in de heilige boeken staat over de eindtijd’. Deze geloofsopvatting hangt sterker samen met de concepten van rentmeesterschap ($r = 0,47$) en heerschappij ($r = 0,44$) dan met de opvatting dat mens en natuur intrinsiek met elkaar verbonden zijn ($r = 0,16$; zie tabel A.5.5).

Tabel A.5.4 Overige stellingen, 2023

vraag	stelling	construct
V12i	God vraagt van ons om klimaatproblemen meteen aan te pakken.	
V13b	Het geloof gaat meer over de zorg voor de aarde dan over persoonlijke verlossing.	
V13c	Klimaatverandering past bij wat in de heilige boeken staat over de eindtijd.	eindtijd
V13d	De keuze om wel of niet vlees te eten staat los van het geloof.	
V13e	Het geloof stimuleert mij tot een meer gematigde leefstijl.	soberheid
V13g	In mijn gebeden hebben zorgen over klimaatverandering een plaats.	

Bron: SCP/LISS (BoD’23)

De overige stellingen zijn niet geschikt om als voorspellers van duurzaam gedrag mee te nemen in de analyse. De stelling ‘Het geloof stimuleert mij tot een meer gematigde leefstijl’ komt overeen met wat we in het literatuuronderzoek ‘soberheid’ noemen. Een sobere leefstijl zal over het algemeen een duurzame leefstijl zijn, en overlapt dus met duurzaam gedrag – een uitkomstmaat – in ons conceptuele model. In de stellingen ‘God vraagt van ons om klimaatproblemen meteen aan te pakken’, ‘De keuze om wel of niet vlees te eten staat los van het geloof’ en ‘In mijn gebeden hebben zorgen over klimaatverandering een plaats’ wordt al een link gemaakt tussen het geloof enerzijds en klimaatverandering of duurzaam gedrag anderzijds. Deze stellingen zitten dus conceptueel heel dicht

bij andere constructen uit het conceptuele model – bezorgdheid, waargenomen urgentie, duurzame gedragingen – waarvoor betere maten beschikbaar zijn (ook voor mensen zonder religieuze opvattingen).

Tabel A.5.5 Samenhang tussen constructen, 2023 (in correlaties)

	1 verbondenheid met de natuur	2 rentmeester- schap	3 heerschappij	4 eindtijd
1 verbondenheid met de natuur	1,00			
2 rentmeesterschap	0,35	1,00		
3 heerschappij	0,21	0,63	1,00	
4 eindtijd	0,16	0,47	0,44	1,00

Groene cellen: correlatie > 0,5.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

A.5.3 Latenteklasseanalyse

Met behulp van een latenteklasseanalyse kunnen op basis van (geobserveerde) variabelen – in dit geval de verschillende geloofsopvattingen – een aantal (latente) clusters van mensen onderscheiden worden met binnen de clusters gelijksoortige en tussen de clusters verschillende opvattingen. In de analyse zijn clusters gevormd op basis van de geloofsopvattingen over de relatie tussen mens en natuur (verbondenheid met de natuur, rentmeesterschap, heerschappij over de natuur) en de opvatting dat klimaatverandering een teken is van het aangekondigde einde der tijden. De geloofsopvattingen zijn meegenomen als ordinaal-categorische variabelen met elk vijf categorieën.³

Tabel A.5.6 Resultaten factoranalyse: opvattingen over klimaatverandering en klimaatbeleid, 2023

aantal clusters	loglikelihood	BIC	classification error (%)	entropy R ²	max. BVR ≥ 3.84
2	-8284,4	16721,0	0,08	0,72	nee
3	-8173,0	16534,5	0,11	0,72	nee
4	-8098,3	16421,1	0,13	0,74	ja
5	-8062,0	16384,9	0,13	0,77	ja
6	-8032,9	16362,9	0,16	0,75	ja
7	-8011,4	16356,0	0,17	0,74	ja
8	-7994,0	16357,4	0,17	0,74	ja
9	-7979,8	16365,3	0,15	0,76	ja
10	-7966,2	16374,4	0,19	0,74	ja

Vetgedrukt: gekozen model op basis van de BIC-waarden.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

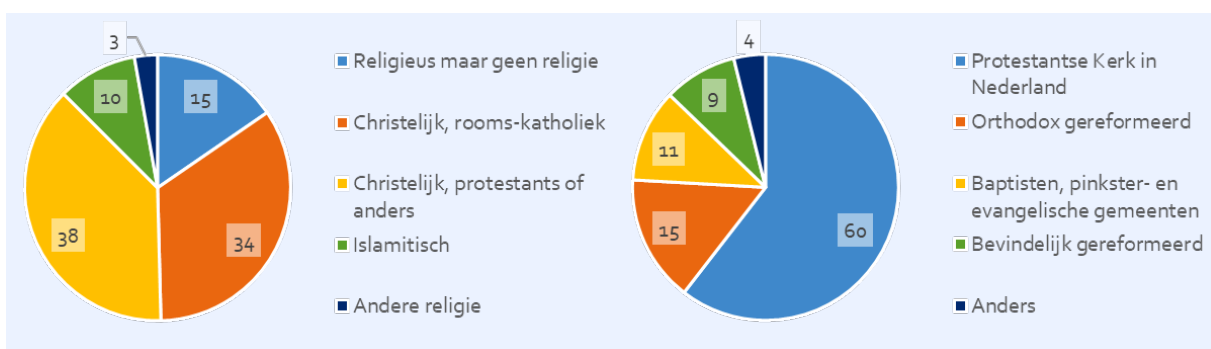
Hoeveel verschillende clusters te onderscheiden zijn is bepaald op basis van de data, door naar de volgende *model fit*-indices te kijken: BIC, max. BVR (*maximum bivariate residuals*), *classification error*, en *entropy* R². Op basis van de BIC-waarden moet een model met zeven clusters worden gekozen (zie tabel A.5.6). Dit levert een model op met een *entropy* R² van 0,74 en een *classification error* van 0,17. De max. BVR is 0,50.

³ Voor elke geloofsopvatting afzonderlijk zijn respondenten ingedeeld in vijf kwintielen op basis van hun 'score' op die geloofsopvatting. De geloofsopvatting dat klimaatverandering past bij wat in de heilige boeken staat over de eindtijd, die gemeten is met één item op een schaal van 1 tot 7, is gehercodeerd naar een schaal van 1 tot 5. Hiertoe zijn antwoordopties '2' (mee oneens) en '3' (een beetje mee oneens) samengenomen, en zijn antwoordopties '5' (een beetje mee eens) en '6' (mee eens) samengenomen.

Met behulp van het latenteklassenmodel zijn respondenten toegewezen aan de zeven latente clusters op basis van hun posterieure lidmaatschapskansen. Vervolgens zijn multinomiale regressieanalyses gedaan om te onderzoeken hoe de zeven clusters van elkaar verschillen in termen van religie, christelijke denominatie, mate van religiositeit en de frequentie van bezoek aan religieuze bijeenkomsten. In deze analyses is gecorrigeerd voor classificatiefouten bij de toewijzing van respondenten aan clusters (via de step3-procedure in *Latent Gold*) (Bakk et al. 2014).⁴

A.5.4 Extra figuren

Figuur A.5.1 Aanhangers van verschillende (denominaties binnen) religies, 2023 (n = 1211 en 462, in procenten, gewogen)^a

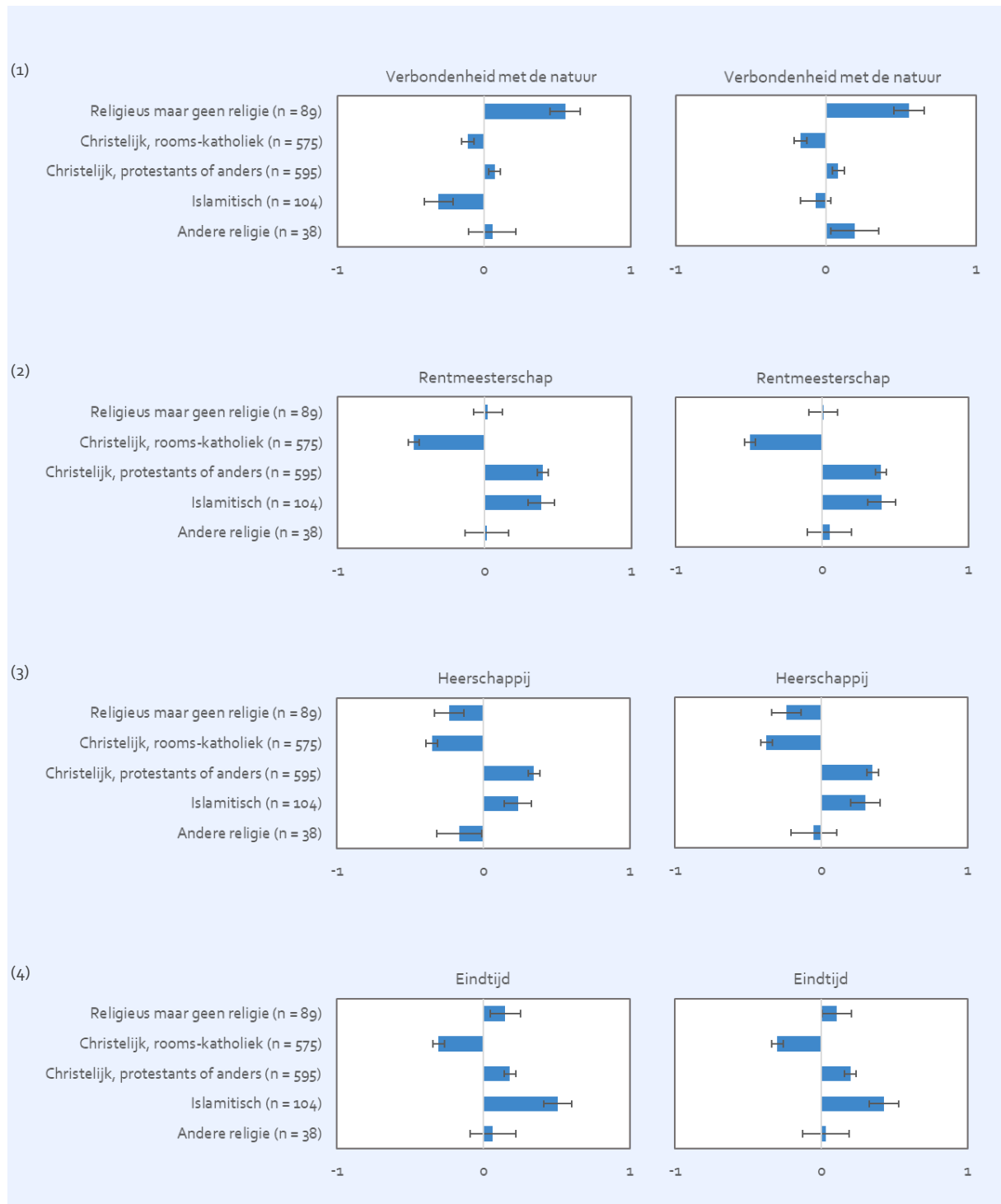

a Basis figuur links = mensen die zichzelf als religieus beschouwen (n = 1211). Basis figuur rechts = protestantse christenen (n = 462).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

⁴ Bakk, Z., D. Oberski en J. Vermunt (2014). Relating latent class assignments to external variables: Standard errors for correct inference. In: *Political Analysis*, jg. 22, nr. 4, p. 520-540.

Figuur A.5.2 Samenhang van geloofsoopvattingen met religie (links), gecorrigeerd voor verschillen in sociaal-demografische kenmerken (rechts), 2023 (modelgebaseerde gemiddelden)^{a,b}

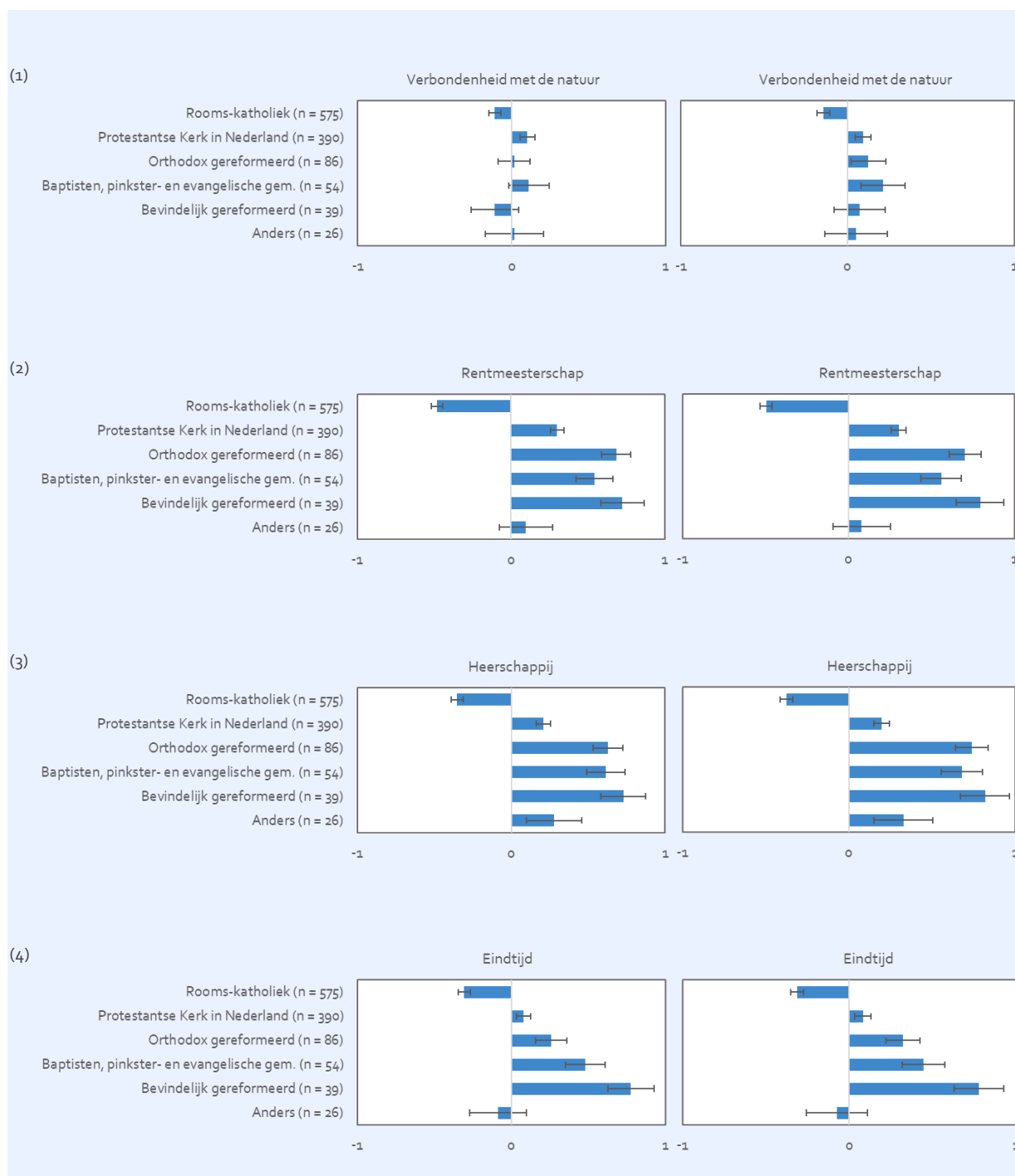

a Modelgebaseerde gemiddelden met foutbalken (een standaardfout boven en onder het gemiddelde).

b Figuren rechts gecorrigeerd voor verschillen in sociaal-demografische kenmerken. Hierbij zijn leeftijd, geslacht, opleiding, gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, stedelijkheid en huishoudenssamenstelling meegenomen als controlevariabelen.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

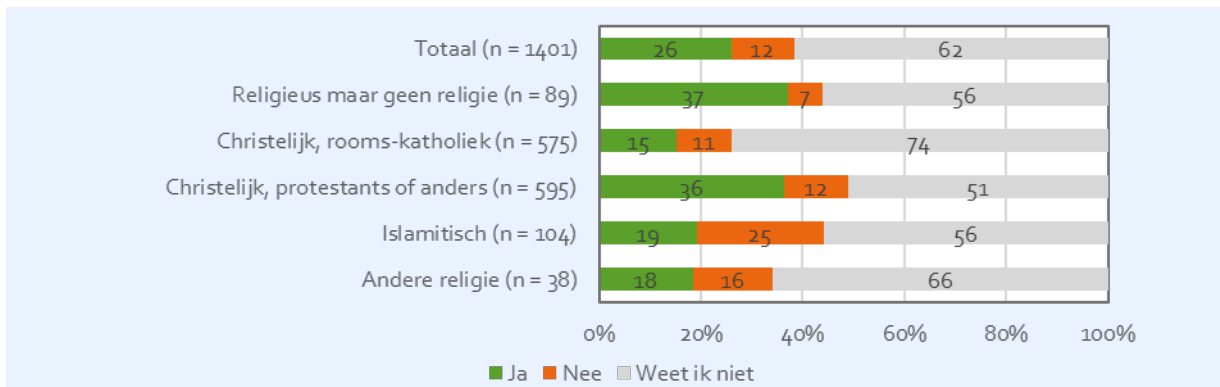
Figuur A.5.3 Samenhang van geloofsopvattingen met christelijke denominatie (links), gecorrigeerd voor verschillen in sociaal-demografische kenmerken (rechts), 2023 (modelgebaseerde gemiddelden)^{a,b,c}

- a Basis = respondenten van een christelijke denominatie (n = 1170). Rooms-katholiek: n = 575, protestants (PKN, of niet nader gespecificeerd); n = 390, orthodox-gereformeerd: n = 86 baptisten-, pinkster- en evangelische gemeenten en internationale christelijke kerken: n = 54, bevindelijk gereformeerd: n = 39, anders: n = 26.
- b Modelgebaseerde gemiddelden met foutbalken (een standaardfout boven en onder het gemiddelde).
- c Figuur rechts: gecorrigeerd voor verschillen in sociaal-demografische kenmerken. Hierbij zijn leeftijd, geslacht, opleiding, gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, stedelijkheid en huishoudenssamenstelling meegenomen als controlevariabelen.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

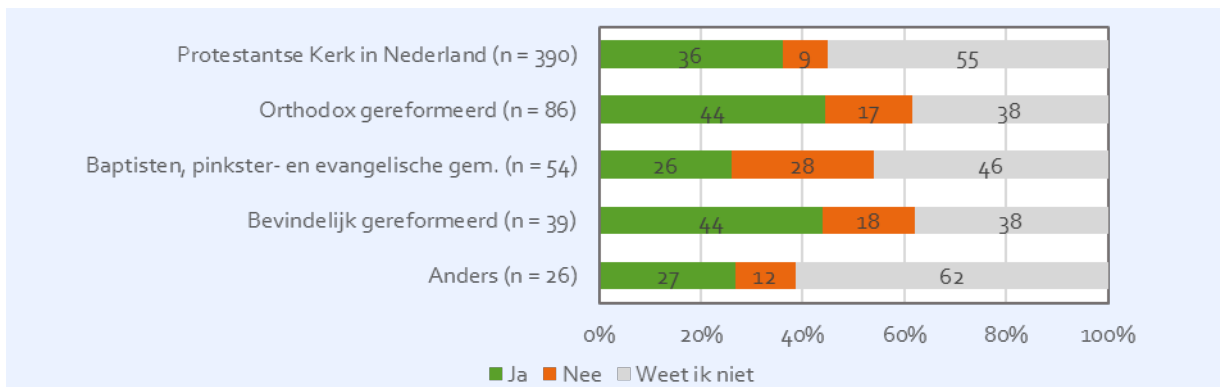
Figuur A.5.4 Antwoorden op de vraag: 'Is er, volgens u, in uw geloofsgemeenschap voldoende aandacht voor het klimaat?', naar religie, 2023 (n = 1401, in procenten)^a

a Basis = respondenten die zich tot een bepaalde religie of levensbeschouwing rekenen (n = 1401).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Figuur A.5.5 Antwoorden op de vraag: 'Is er, volgens u, in uw geloofsgemeenschap voldoende aandacht voor het klimaat?', naar protestants-christelijke denominatie, 2023 (n = 1401, in procenten)^a

a Basis = respondenten die zich tot een bepaalde religie of levensbeschouwing rekenen (n = 1401).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

A.6 Toelichting bij constructontwikkeling en analyses (hoofdstuk 6)

A.6.1 Data en weging

De analyses in hoofdstuk 6 zijn uitgevoerd op de data van de nationaal representatieve substeekproef (n = 3342; zie tabel A.2.3 voor de steekproefbeschrijving). In de beschrijvende en statistische analyses is gebruik gemaakt van weging (zie paragraaf A.2.1).

A.6.2 Constructontwikkeling

De vragenlijst bevat 30 vragen (items) die opvattingen over klimaatverandering en -beleid meten. Allereerst hebben we gekeken welke items welke constructen (lijken te) meten (*face validity*). Tabel A.6.1 geeft een overzicht. Acht items lijken conceptueel niet duidelijk één construct te meten. Bijvoorbeeld: het item 'Hoe onbelangrijk of belangrijk vindt u het dat er anders geleefd gaat worden om klimaatverandering tegen te gaan?' meet de ervaren urgentie of het waargenomen belang van het tegengaan van klimaatverandering, maar veronderstelt ook een overtuiging dat klimaatverandering door de mens *kan* worden tegengegaan.

De resultaten in de rechterkolom van tabel A.6.1 zijn de resultaten van een factoranalyse (principale factoranalyse met *oblimin*-rotatie⁵). Uit deze factoranalyse komen drie factoren naar voren (eigenwaarden > 1):

- Factor 1: Probleembesef (alle aspecten), waargenomen controle en persoonlijke normen;
- Factor 2: Bezorgdheid over de gevolgen van klimaatmaatregelen;
- Factor 3: Waargenomen rechtvaardigheid van klimaatbeleid.

5 Uit een principale componentenanalyse (PCA) met *oblimin*-rotatie volgt een oplossing met vijf factoren. Naast de drie factoren die ook uit de principale factoranalyse naar voren komen, worden twee extra factoren onderscheiden (met eigenwaarden > 1): 'waargenomen sociale normen' (DZ_Omgeving) en 'de mate waarin met overtuigd is van het bestaan van (antropogene) klimaatverandering' (SCP301a en SCP301b; deze twee items hebben een ongeveer even hoge lading op factor 1).

Tabel A.6.1 Resultaten factoranalyse: opvattingen over klimaatverandering- en klimaatbeleid, 2023

item	vraag/stelling	construct o.b.v. literatuur	resultaat factoranalyse	
SCP301a	Denkt u dat het klimaat de afgelopen 100 jaar veranderd is?	overtuiging bestaan antropogene klimaatverandering	1	
SCP301b	Komt deze klimaatverandering, volgens u, door de mens of is het een natuurlijke verandering?	overtuiging bestaan antropogene klimaatverandering	1	
SCP302	De mensheid moet zo snel mogelijk in actie komen om klimaatverandering tegen te gaan, anders is het te laat.	waargenomen urgentie	1	
SCP303	Ik maak me boos over al die aandacht voor het klimaat terwijl er belangrijkere problemen zijn.	waargenomen urgentie	1	
SCP304	Hoe onbelangrijk of belangrijk vindt u het dat er anders geleefd gaat worden om klimaatverandering tegen te gaan?	-	1	
SCP1808	Denkt u dat de mens klimaatverandering kan tegenhouden?	uitkomsteffectiviteit	1	
SCP1806	Hoe bezorgd bent u over klimaatverandering?	bezorgdheid over klimaatverandering	1	
ZK_Leven	Hoe bezorgd bent u dat klimaatverandering gevolgen heeft voor uw eigen leven?	bezorgdheid over klimaatverandering	1	
ZK_Wereld	Hoe bezorgd bent u dat klimaatverandering gevolgen heeft voor het leven van alle mensen wereldwijd?	bezorgdheid over klimaatverandering	1	
ZK_Generaties	Hoe bezorgd bent u dat klimaatverandering gevolgen heeft voor het leven van toekomstige generaties?	bezorgdheid over klimaatverandering	1	
ZK_Milieu	Hoe bezorgd bent u dat klimaatverandering gevolgen heeft voor de natuur en het milieu?	bezorgdheid over klimaatverandering	1	
KL_Opdring	Ik heb het gevoel dat een kleine groep Nederlanders maatregelen tegen klimaatverandering opdringt aan de rest.	-	1	
KL_Weer	Ik heb het gevoel dat het weer in Nederland merkbaar is veranderd door klimaatverandering.	overtuiging bestaan antropogene klimaatverandering	1	
RV_Generatie	Ik heb het gevoel dat de huidige generaties te weinig doen aan het tegengaan van klimaatverandering, waardoor toekomstige generaties in de problemen zullen komen.	waargenomen urgentie	1	
KL_Geniet	Ik heb soms het gevoel dat ik nergens meer van mag genieten, door alle discussie over milieu en klimaat.	-	1	2
RV_Armrijk	In hoeverre hebt u het gevoel dat de kosten voor het tegengaan van klimaatverandering oneerlijk of eerlijk worden verdeeld tussen arme en rijke Nederlanders?	waargenomen rechtvaardigheid maatregelen ^a		3
RV_Bedrijf	In hoeverre hebt u het gevoel dat de kosten voor het tegengaan van klimaatverandering oneerlijk of eerlijk worden verdeeld tussen burgers en bedrijven?	waargenomen rechtvaardigheid maatregelen		3
KL_Aandacht	Vindt u dat er te weinig of te veel aandacht is voor het tegengaan van klimaatverandering?	waargenomen urgentie	1	
KL_Zinvol	In hoeverre hebt u het gevoel dat het zinloos of zinvol is om zelf iets bij te dragen aan het tegengaan van klimaatverandering?	zelfeffectiviteit	1	

item	vraag/stelling	construct o.b.v. literatuur	resultaat factoranalyse
O_V_U_ESS	In welke mate voelt u zich persoonlijk verantwoordelijk om te proberen klimaatverandering te verminderen?	persoonlijke normen	1
Belang_Zuinig	Hoe onbelangrijk of belangrijk vindt u het dat er zuinig wordt omgegaan met energie om klimaatverandering tegen te gaan?	-	1
Belang_Omschakeling	Hoe onbelangrijk of belangrijk vindt u het dat er een omschakeling plaatsvindt van kolen, olie en gas naar groene energie (zoals zon- en windenergie) om klimaatverandering tegen te gaan?	-	1
DZ_Omgeving	De meeste mensen in mijn omgeving proberen zich duurzaam te gedragen.	waargenomen sociale normen	
Stoor_grijs	Ik stoer me soms aan mensen die helemaal geen rekening houden met milieu, klimaat of duurzaamheid.	-	1
DZ_Dagelijks	Ik denk na over wat ik in mijn dagelijks leven kan doen om klimaatverandering tegen te gaan.	zelfeffectiviteit	1
Stoor_groen	Ik stoer me soms aan mensen die heel erg bezig zijn met milieu, klimaat of duurzaamheid.	-	1
ZKM_Duur	Hoe bezorgd bent u dat maatregelen tegen klimaatverandering uw leven duurder zullen maken?	bezorgdheid over klimaatbeleid	2
ZKM_Onvold	Hoe bezorgd bent u dat maatregelen tegen klimaatverandering niet goed genoeg zullen zijn om het klimaatprobleem op te lossen?	-	1
ZKM_Leven	Hoe bezorgd bent u dat maatregelen tegen klimaatverandering ervoor zullen zorgen dat u anders moet gaan leven?	bezorgdheid over klimaatbeleid	2
ZKM_RekEnerg	Hoe bezorgd bent u dat maatregelen tegen klimaatverandering ervoor zullen zorgen dat u (meer) moeite zult hebben om uw energierekening te betalen?	bezorgdheid over klimaatbeleid	2

a Merk op dat dit construct geen onderdeel is van het conceptueel model.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Tabel A.6.2 Samenhang tussen items over klimaatgerelateerde opvattingen en gedrag, 2023 (in correlaties)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
1. SCP301a (R)	1,00																													
2. SCP301b (R)	0,67	1,00																												
3. SCP302 (R)	0,51	0,63	1,00																											
4. SCP303	0,38	0,47	0,58	1,00																										
5. SCP304	0,44	0,54	0,68	0,62	1,00																									
6. SCP18o8 (R)	0,33	0,45	0,48	0,39	0,43	1,00																								
7. SCP18o6	0,44	0,51	0,64	0,58	0,67	0,41	1,00																							
8. ZK_Leven	0,27	0,33	0,43	0,36	0,44	0,31	0,58	1,00																						
9. ZK_Wereld	0,41	0,46	0,59	0,52	0,62	0,35	0,74	0,58	1,00																					
10. ZK_Generaties	0,42	0,49	0,61	0,51	0,63	0,36	0,73	0,58	0,80	1,00																				
11. ZK_Milieu	0,43	0,51	0,63	0,57	0,65	0,40	0,75	0,57	0,75	0,75	1,00																			
12. KL_Opdring (R)	0,33	0,40	0,52	0,63	0,53	0,35	0,52	0,31	0,45	0,45	0,50	1,00																		
13. KL_Weer	0,50	0,48	0,53	0,47	0,51	0,34	0,51	0,35	0,49	0,48	0,50	0,41	1,00																	
14. RV_Generatie	0,33	0,41	0,52	0,48	0,53	0,32	0,52	0,35	0,48	0,50	0,50	0,41	0,52	1,00																
15. KL_Geniet (R)	0,28	0,32	0,42	0,55	0,46	0,30	0,41	0,22	0,36	0,35	0,39	0,62	0,33	0,33	1,00															
16. RV_Armrijk	0,02	0,07	0,08	0,09	0,07	0,08	0,04	0,08	0,02	0,05	0,05	0,08	0,04	0,01	0,06	1,00														
17. RV_Bedrijf	-0,05	-0,01	-0,01	0,01	-0,01	0,03	-0,04	0,04	-0,04	-0,03	-0,04	-0,01	-0,01	-0,04	-0,02	0,66	1,00													
18. KL_Aandacht (R)	0,33	0,45	0,58	0,62	0,60	0,39	0,62	0,40	0,54	0,54	0,59	0,59	0,46	0,54	0,55	-0,01	-0,09	1,00												
19. KL_Zinvol	0,37	0,42	0,54	0,48	0,59	0,39	0,50	0,33	0,48	0,48	0,50	0,44	0,43	0,40	0,38	0,15	0,08	0,48	1,00											
20. O_V_U_ESS	0,33	0,39	0,52	0,49	0,60	0,38	0,55	0,38	0,51	0,51	0,54	0,46	0,41	0,41	0,40	0,16	0,09	0,49	0,71	1,00										
21. Belang_Zuinig	0,39	0,45	0,57	0,49	0,68	0,37	0,57	0,34	0,56	0,56	0,56	0,44	0,48	0,45	0,37	0,07	0,02	0,49	0,65	0,64	1,00									
22. Belang_Omschak	0,39	0,46	0,60	0,54	0,63	0,38	0,55	0,34	0,52	0,54	0,55	0,48	0,50	0,46	0,41	0,10	0,01	0,50	0,58	0,57	0,72	1,00								
23. DZ_Omgeving	0,13	0,11	0,17	0,13	0,18	0,11	0,11	0,08	0,14	0,15	0,14	0,10	0,14	0,03	0,05	0,12	0,10	0,07	0,21	0,22	0,20	0,22	1,00							
24. Stoor_grijs	0,32	0,35	0,47	0,40	0,51	0,29	0,52	0,36	0,48	0,49	0,51	0,37	0,39	0,43	0,29	0,05	-0,02	0,44	0,43	0,47	0,53	0,50	0,20	1,00						
25. DZ_Dagelijks	0,33	0,38	0,51	0,46	0,58	0,34	0,56	0,40	0,51	0,51	0,52	0,42	0,44	0,43	0,34	0,06	0,02	0,49	0,56	0,64	0,58	0,52	0,28	0,59	1,00					
26. Stoor_groen	-0,27	-0,35	-0,47	-0,59	-0,51	-0,32	-0,50	-0,31	-0,43	-0,43	-0,47	-0,62	-0,38	-0,42	-0,60	-0,05	0,01	-0,58	-0,42	-0,46	-0,44	-0,46	-0,06	-0,32	-0,41	1,00				
27. ZKM_Duur	-0,17	-0,25	-0,30	-0,40	-0,34	-0,22	-0,26	-0,06	-0,20	-0,18	-0,21	-0,41	-0,24	-0,26	-0,43	-0,15	-0,10	-0,37	-0,31	-0,30	-0,28	-0,33	-0,07	-0,21	-0,27	0,39	1,00			
28. ZKM_Onvold	0,27	0,30	0,40	0,36	0,42	0,20	0,54	0,40	0,52	0,53	0,51	0,33	0,34	0,39	0,24	-0,05	-0,09	0,41	0,27	0,34	0,38	0,38	0,08	0,36	0,35	-0,31	0,02	1,00		
29. ZKM_Leven	-0,15	-0,18	-0,25	-0,32	-0,30	-0,19	-0,17	0,00	-0,14	-0,13	-0,17	-0,32	-0,20	-0,20	-0,38	-0,05	0,00	-0,31	-0,27	-0,25	-0,25	-0,29	-0,05	-0,19	-0,24	0,33	0,56	0,08	1,00	
30. ZKM_RekEnerg	-0,13	-0,17	-0,21	-0,30	-0,25	-0,15	-0,16	0,03	-0,11	-0,09	-0,10	-0,27	-0,17	-0,17	-0,32	-0,19	-0,13	-0,25	-0,22	-0,19	-0,22	-0,23	-0,07	-0,12	-0,18	0,29	0,67	0,07	0,54	1,00

Groene cellen: correlatie > 0,5.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Tabel A.6.2 geeft een overzicht van de correlaties tussen de individuele vragen (items). In een vervolgstap is een meer theoriegedreven aanpak gehanteerd om tot onderscheidende en betekenisvolle constructen te komen. Tabel A.6.3 geeft de in de literatuur geïdentificeerde constructen weer, samen met de items die deze constructen (het meest) eenduidig lijken te meten. Vanwege de hoge correlaties en het conceptueel slechts kleine verschil tussen het item dat representatief is voor persoonlijke normen ('In welke mate voelt u zich persoonlijk verantwoordelijk om te proberen klimaatverandering te verminderen?') en de items die zelfeffectiviteit weerspiegelen ('In hoeverre hebt u het gevoel dat het zinloos of zinvol is om zelf iets bij te dragen aan het tegengaan van klimaatverandering?' en 'Ik denk na over wat ik in mijn dagelijks leven kan doen om klimaatverandering tegen te gaan') is ervoor gekozen om deze items samen te voegen tot het construct 'zelfeffectiviteit'. Alle constructen hebben een hoge interne consistentie (zie tabel A.6.3).

Tabel A.6.3 Constructen en operationalisatie, 2023 (in Cronbach's alpha)

construct	operationalisatie	Cronbach's alpha
<u>probleembesef</u>		0,93
overtuiging bestaan (antropogene) klimaatverandering	Denkt u dat het klimaat de afgelopen 100 jaar veranderd is? (1 = <i>nee, zeer zeker niet</i> – 4 = <i>ja, zeer zeker wel</i>) Komt deze klimaatverandering, volgens u, door de mens of is het een natuurlijke verandering? (1 = <i>helemaal door de natuur</i> – 5 = <i>helemaal door de mens</i>) Ik heb het gevoel dat het weer in Nederland merkbaar is veranderd door klimaatverandering. (1 = <i>helemaal mee oneens</i> – 7 = <i>helemaal mee eens</i>)	0,79
bezorgdheid over (gevolgen van) klimaatverandering	Hoe bezorgd bent u over klimaatverandering? (1 = <i>helemaal niet bezorgd</i> – 5 = <i>uiterst bezorgd</i>) Hoe bezorgd bent u dat klimaatverandering gevolgen heeft voor uw eigen leven? (1 = <i>helemaal niet bezorgd</i> – 5 = <i>uiterst bezorgd</i>) Hoe bezorgd bent u dat klimaatverandering gevolgen heeft voor het leven van alle mensen wereldwijd? (1 = <i>helemaal niet bezorgd</i> – 5 = <i>uiterst bezorgd</i>) Hoe bezorgd bent u dat klimaatverandering gevolgen heeft voor het leven van toekomstige generaties? (1 = <i>helemaal niet bezorgd</i> – 5 = <i>uiterst bezorgd</i>) Hoe bezorgd bent u dat klimaatverandering gevolgen heeft voor de natuur en het milieu? (1 = <i>helemaal niet bezorgd</i> – 5 = <i>uiterst bezorgd</i>)	0,92
waargenomen urgentie/ belang tegengaan klimaatverandering	De mensheid moet zo snel mogelijk in actie komen om klimaatverandering tegen te gaan, anders is het te laat. (1 = <i>helemaal mee oneens</i> – 7 = <i>helemaal mee eens</i>) Ik maak me boos over al die aandacht voor het klimaat terwijl er belangrijkere problemen zijn (<i>omgekeerd</i>). (1 = <i>helemaal mee eens</i> – 7 = <i>helemaal mee oneens</i>) Ik heb het gevoel dat de huidige generaties te weinig doen aan het tegengaan van klimaatverandering, waardoor toekomstige generaties in de problemen zullen komen. (1 = <i>helemaal mee oneens</i> – 7 = <i>helemaal mee eens</i>) Vindt u dat er te weinig of te veel aandacht is voor het tegengaan van klimaatverandering? (0 = <i>te veel</i> – 10 = <i>te weinig</i>)	0,83
<u>normen</u>		
waargenomen sociale normen	De meeste mensen in mijn omgeving proberen zich duurzaam te gedragen. (1 = <i>helemaal mee oneens</i> – 7 = <i>helemaal mee eens</i>)	n.v.t.
<u>waargenomen controle</u>		
uitkomsteffectiviteit	Denkt u dat de mens klimaatverandering kan tegenhouden? (1 = <i>nee</i> – 3 = <i>ja, helemaal</i>)	n.v.t.
zelfeffectiviteit	In hoeverre hebt u het gevoel dat het zinloos of zinvol is om zelf iets bij te dragen aan het tegengaan van klimaatverandering? (0 = <i>zinloos</i> – 10 = <i>zinvol</i>)	0,84

In welke mate voelt u zich persoonlijk verantwoordelijk om te proberen klimaatverandering te verminderen? (0 = *helemaal niet* – 10 = *in sterke mate*)
Ik denk na over wat ik in mijn dagelijks leven kan doen om klimaatverandering tegen te gaan.
(1 = *helemaal mee oneens* – 7 = *helemaal mee eens*)

<u>(gedrags)uitkomsten</u>		
(zelfgerapporteerd) duurzaam gedrag (op 5 leefterreinen)	Hoe vaak eet u vlees (of kip) bij de warme maaltijd? (1 = <i>iedere dag</i> – 6 = <i>ik eet nooit vlees (of) kip bij de warme maaltijd</i>) Welke uitspraak over reizen met het vliegtuig komt het meest overeen met wat u doet? Ik reis... (1 = <i>meer dan 3 keer per jaar met het vliegtuig</i> – 5 = <i>nooit met het vliegtuig</i>) Welke uitspraak over reizen met de auto komt het meest overeen met wat u doet? Ik rijd... (1 = <i>iedere dag met de auto</i> – 7 = <i>nooit met de auto</i>) Welke uitspraak over energieverbruik komt het meest overeen met wat u doet? Ik let... (1 = <i>helemaal niet op mijn energieverbruik</i> – 5 = <i>heel goed op mijn energieverbruik</i>) Welke uitspraak over het kopen van nieuwe kleding en schoenen komt het meest overeen met wat u doet? Ik koop... (1 = <i>meer dan 20 stuks nieuwe kleding en/of schoenen per jaar</i> – 5 = <i>(bijna) nooit nieuwe kleding en/of schoenen</i>)	n.v.t. ^a
bezorgdheid over klimaatbeleid	Hoe bezorgd bent u dat maatregelen tegen klimaatverandering uw leven duurder zullen maken? (1 = <i>helemaal niet bezorgd</i> – 5 = <i>uiterst bezorgd</i>) Hoe bezorgd bent u dat maatregelen tegen klimaatverandering ervoor zullen zorgen dat u anders moet gaan leven? (1 = <i>helemaal niet bezorgd</i> – 5 = <i>uiterst bezorgd</i>) Hoe bezorgd bent u dat maatregelen tegen klimaatverandering ervoor zullen zorgen dat u (meer) moeite zult hebben om uw energierekening te betalen? (1 = <i>helemaal niet bezorgd</i> – 5 = <i>uiterst bezorgd</i>)	0,81
<u>overig</u>		
waargenomen rechtvaardigheid van klimaatbeleid	In hoeverre hebt u het gevoel dat de kosten voor het tegengaan van klimaatverandering oneerlijk of eerlijk worden verdeeld tussen arme en rijke Nederlanders? (0 = <i>oneerlijk</i> – 10 = <i>eerlijk</i>) In hoeverre hebt u het gevoel dat de kosten voor het tegengaan van klimaatverandering oneerlijk of eerlijk worden verdeeld tussen burgers en bedrijven? (0 = <i>oneerlijk</i> – 10 = <i>eerlijk</i>)	0,79

a Hier wordt geen hoge interne consistentie verwacht (formatief construct). Elke respondent heeft een score voor het zelfgerapporteerde gedrag op vijf verschillende gebieden (vlees eten, reizen met het vliegtuig, enz.). Deze gedragingen hoeven niet sterk met elkaar samen te hangen. De score op de variabele 'Duurzaam gedrag' is een gemiddelde van de antwoorden op de vijf vragen (gebieden) en is dus een meer algemene indicator van hoe duurzaam iemand zich gedraagt.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

De vraag is dan of deze constructen ook onderscheidende (discriminante) waarde hebben. Tabel A.6.3 geeft de correlaties tussen de constructen weer. De tabel laat zien dat de verschillende aspecten van probleembesef – de overtuigdheid van het bestaan van klimaatverandering, de bezorgdheid erover en de waargenomen probleemurgentie – vrij sterk met elkaar samenhangen, en dat deze constructen ook vrij sterk samenhangen met de waargenomen zelfeffectiviteit. Dit is ook wat we verwachten op basis van de literatuur. De correlaties zijn niet dermate hoog dat we niet meer kunnen spreken van verschillende constructen.

Tot slot is (zelfgerapporteerd) duurzaam gedrag geoperationaliseerd als een gemiddelde score over vijf vragen naar het huidige gedrag van respondenten op vijf leefterreinen (vlees eten, reizen met het vliegtuig, reizen met de auto, energieverbruik en het kopen van kleding en schoenen), waarbij een hogere score duurzamer gedrag weerspiegelt (minder vlees eten, minder reizen met vliegtuig, meer op energieverbruik letten, enz.). Omdat de huidige gedragingen op verschillende schalen zijn gemeten (vijfpunts-, zes- en zevenpuntsschalen) zijn de scores op de individuele gedragingen gestandaardiseerd alvorens het gemiddelde te berekenen. Om de interpretatie en vergelijkingen te

vergemakkelijken zijn de scores tot slot per construct gestandaardiseerd (gemiddelde 0, standaarddeviatie 1).

Tabel A.6.4 Samenhang tussen milieugerelateerde constructen, 2023 (in correlaties)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. probleembesef: bestaan	1,00								
2. probleembesef: bezorgd	0,60	1,00							
3. probleembesef: urgentie	0,66	0,73	1,00						
4. sociale normen	0,16	0,14	0,12	1,00					
5. uitkomsteffectiviteit	0,45	0,43	0,48	0,11	1,00				
6. zelfeffectiviteit	0,53	0,64	0,65	0,28	0,42	1,00			
7. duurzaam gedrag	0,14	0,27	0,23	0,04	0,06	0,29	1,00		
8. bezorgdheid over klimaatbeleid	-0,25	-0,17	-0,39	-0,07	-0,22	-0,32	-0,10	1,00	
9. rechtvaardigheid van klimaatbeleid	(0,02)	(0,01)	(0,01)	0,12	0,07	0,12	-0,12	-0,12	1,00

Groene cellen: correlatie > 0,5. Tussen haakjes: niet-significante correlaties ($p > 0,05$).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

De vragenlijst bevatte ook een aantal stellingen om de persoonlijke waarden van mensen te meten. Deze persoonlijke waarden zijn in (sommige) analyses als voorspellers meegenomen. Tabel A.6.5 geeft een overzicht van de schaalitems en hun interne consistentie (Cronbach's alpha > 0,7).

Tabel A.6.5 Persoonlijke waarden, 2023 (in Cronbach's alpha)

construct	operationalisatie	Cronbach's alpha
altruïstische waarden	Een heel belangrijke leidraad in mijn leven is dat iedereen dezelfde kansen krijgt. Een heel belangrijke leidraad in mijn leven is dat iedereen rechtvaardig behandeld wordt.	0,76
egoïstische waarden	Een heel belangrijke leidraad in mijn leven is om bezittingen te hebben. Een heel belangrijke leidraad in mijn leven is om macht en status te hebben.	0,74
biosferische waarden	Een heel belangrijke leidraad in mijn leven is om de natuur te respecteren. Een heel belangrijke leidraad in mijn leven is om het milieu te beschermen.	0,87
hedonistische waarden	Een heel belangrijke leidraad in mijn leven is om plezier te hebben. Een heel belangrijke leidraad in mijn leven is om te genieten van het leven.	0,92

a Cronbach's alpha is een maat voor de mate van samenhang (interne consistentie) tussen de schaalitems. Cronbach's alpha $\geq 0,7$ = acceptabel; $\geq 0,8$ = goed.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

A.6.4 Modellen en resultaten

Samenhang van klimaatgerelateerde opvattingen en gedrag met religie, denominatie en geloofsopvattingen (en met sociaal-demografische kenmerken)

Om inzicht te krijgen in de relatie tussen klimaatgerelateerde opvattingen en gedrag en religie, zijn voor elk van de negen klimaatgerelateerde variabelen (mate waarin met overtuigd is van het bestaan van (antropogene) klimaatverandering, bezorgdheid over klimaatverandering, waargenomen urgentie, waargenomen sociale normen, waargenomen uitkomsteffectiviteit, enz.) twee modellen geschat:

- 1 Een model met alleen **religie** als voorspeller ('model 1');

- 2 Een model met **religie** en **sociaal-demografische factoren** (leeftijd, geslacht, opleiding, gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, stedelijkheid, huishoudenssamenstelling) als voorspellers ('model 2').

Elke analyse is uitgevoerd met drie verschillende categorisaties op basis van religie of geloofsopvattingen:

- a **Religie** ('model a'): a) niet religieus, b) religieus maar rekent zichzelf niet tot een bepaalde religie of levensbeschouwing, c) christelijk, rooms-katholiek, d) christelijk, protestants of anders, e) islamitisch en f) andere religie (jodendom, hindoeïsme, boeddhisme);
- b **Christelijke denominatie** ('model b'): a) rooms-katholiek, b) PKN en protestants, niet nader gespecificeerd, c) orthodox-gereformeerd, d) baptisten-, pinkster- en evangelische gemeenten en internationale christelijke kerken, e) bevindelijk gereformeerd, f) anders;
- c **Geloofsopvattingen** ('model c'): a) de mate waarin men de opvatting heeft dat mens en natuur intrinsiek met elkaar verbonden zijn, b) de mate waarin men de opvatting heeft van de mens als rentmeester van de natuur, c) de mate waarin men de opvatting heeft van de mens als heerser over de natuur, en d) de mate waarin men klimaatverandering beschouwt als passend bij wat er in de heilige boeken staat over de eindtijd.

In totaal zijn er dus, per uitkomstvariabele, zes modellen geschat (1a, 2a, 1b, 2b, 1c, 2c). Tabel A.6.6 geeft een overzicht van alle categorische voorspellers. De (relatieve) frequentieverdelingen van deze variabelen zijn te vinden in tabel A.2.3. Tabel A.6.7 bevat beschrijvende statistieken van alle continue variabelen die zijn meegenomen in de modellen.

Tabel A.6.6 Overzicht categorische voorspellers

voorspeller	operationalisatie
religie	In 6 categorieën: 1) niet religieus, 2) religieus, rekent zichzelf niet tot een bepaalde religie of levensbeschouwing, 3) christelijk, rooms-katholiek, 4) christelijk, protestants of anders, 5) islamitisch, 6) andere religie (jodendom, hindoeïsme, boeddhisme).
christelijke denominatie	In 6 categorieën: 1) rooms-katholiek, 2) PKN en protestants, niet nader gespecificeerd, 3) orthodox-gereformeerd, 4) baptisten-, pinkster- en evangelische gemeenten en internationale christelijke kerken, 5) bevindelijk gereformeerd, 6) anders.
leeftijd	In 6 categorieën: 1) 18-24 jaar, 2) 25-34 jaar, 3) 35-44 jaar, 4) 45-54 jaar, 5) 55-64 jaar, 6) ≥ 65 jaar.
geslacht	In 2 categorieën: 1) man, 2) vrouw (geïmputeerd indien onbekend/anders).
opleiding	Hoogst voltooide opleiding in 3 categorieën: 1) basisonderwijs, vmbo, 2) havo, vwo, mbo, 3) hbo, wo (geïmputeerd indien onbekend)
inkomen ^a	Gestandaardiseerd netto inkomen van huishouden (ook wel: koopkracht) in 5 kwintielen (plus categorie 'onbekend'). Berekend door de persoonlijke netto maandinkomens (nettoink_f) van alle huishoudleden bij elkaar op te tellen en delen door een door het CBS berekende equivalentiefactor. Ontbrekende waarden op persoonlijk netto maandinkomen zijn bijgeschat o.b.v. persoonlijk bruto maandinkomen.
samenstelling huishouden	In 2 categorieën bepaald op basis van variabele 'woonvorm': 1) samenwonend, 2) alleenstaand of anders. Samenwonend = (on)gehuwd samenwonend, zonder kind(eren) of (on)gehuwd samenwonend, met kind(eren); alleenstaand of anders = alleenstaande, alleenstaande, met kind(eren) of anders.

- a Omdat het veel uitmaakt hoeveel mensen binnen een huishouden van een bepaald inkomen moeten leven, is het netto huishoudinkomen gestandaardiseerd. Op deze manier wordt het inkomen van huishoudens van verschillende groottes en samenstellingen vergelijkbaar. Het gestandaardiseerde netto inkomen wordt ook wel de koopkracht genoemd. Standaardiseren gebeurt door besteedbare inkomens van huishoudens te delen door equivalentiefactoren. Deze factoren drukken uit hoe groot het schaalvoordeel is bij het voeren van een gemeenschappelijke huishouding. Hierbij is het eenpersoonshuishouden als norm gekozen. Voor deze huishoudens is de factor gelijk aan 1. Bij elke extra volwassene en bij elk extra minderjarig kind is de factor groter. Naarmate huishoudens groter zijn, verschillen de factoren onderling minder omdat het schaalvoordeel van de gemeenschappelijke huishouding ook steeds groter is. Het CBS bepaalt equivalentiefactoren voor de meest voorkomende groepen huishoudens op empirische wijze. Daarbij wordt gebruik gemaakt van de uitkomsten van het Budgetonderzoek. In 2020 heeft het CBS de equivalentiefactoren geactualiseerd op basis van het op dat moment meest recente Budgetonderzoek (2015).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Tabel A.6.7 Beschrijvende statistieken, 2023 (ongewogen)

	n	gemiddelde	std. dev.	min.	max.
<u>geloofsopvattingen</u>					
verbondenheid met de natuur	1097	0,00	1,00	-3,70	1,88
speciale positie van de mens:					
rentmeesterschap	1097	0,00	1,00	-2,42	1,50
heerschappij	1097	0,00	1,00	-2,40	1,58
eindtijd	1097	0,00	1,00	-1,78	1,95
<u>persoonlijke waarden</u>					
altruïstisch	3342	0,00	1,00	-4,84	1,25
egoïstisch	3342	0,00	1,00	-1,51	3,20
biosferisch	3342	0,00	1,00	-5,06	1,17
hedonistisch	3342	0,00	1,00	-5,00	1,10
<u>politieke oriëntatie^a</u>					
politieke oriëntatie bekend	3342	0,00	0,45	-0,71	0,29
rechts (vs. links)	3342	0,00	0,93	-1,92	2,08
conservatief (vs. progressief)	3342	0,00	1,05	-1,47	2,53
stedelijkheid ^b	3342	0,00	1,32	-2,28	1,72
<u>klimaatgerelateerde opvattingen en gedrag (afhankelijke variabelen)</u>					
probleembesef					
overtuiging bestaan (antropogene) klimaatverandering	3342	0,00	1,00	-4,37	1,26
bezorgdheid over (gevolgen van) klimaatverandering	3285	0,00	1,00	-2,88	2,21
waargenomen urgentie	3327	0,00	1,00	-2,87	1,99
waargenomen sociale normen	3014	0,00	1,00	-2,86	1,83
waargenomen controle					
uitkomsteffectiviteit	3102	0,00	1,00	-1,53	2,45
zelveffectiviteit	3286	0,00	1,00	-2,80	1,86
duurzaam gedrag	3342	0,00	1,00	-3,81	3,00
bezorgdheid over klimaatbeleid	3255	0,00	1,00	-2,64	2,52
rechtvaardigheid van klimaatbeleid	3028	0,00	1,00	-1,99	3,23

a De groep met een onbekende waarde op het links-rechts-spectrum is dezelfde groep als de groep met een onbekende waarde op het progressief-conservatief-spectrum. In de modellen zijn daarom drie variabelen meegenomen voor politieke oriëntatie: een contrastvariabele die weergeeft of de politieke oriëntatie bekend of onbekend is, en twee lineaire contrastvariabelen voor de links-rechts en progressief-conservatief dimensies (met waarde 0 als de politieke oriëntatie onbekend is).

b Omgevingsadressendichtheid per km² (op een schaal van 1 tot 5, op basis van postcode, 4 gebieden: 1) niet stedelijk (minder dan 500 adressen per km²), 2) weinig stedelijk (500 tot 1000 adressen per km²), 3) matig stedelijk (1000 tot 1500 adressen per km²), 4) sterk stedelijk (1500 tot 2500 adressen per km²), 5) zeer sterk stedelijk (2500 of meer adressen per km²), sterk stedelijk (1500 tot 2500 adressen per km²), gecentreerd rondom het gemiddelde.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Wanneer er een sterk verband is tussen verklarende variabelen wordt gesproken van multicollineariteit. Multicollineariteit kan opgespoord worden via de *variance inflation factor* (VIF). Tabel A.6.8 laat de VIF-waarden zien voor de uitgebreidere regressiemodellen ('model 2'). De VIF-waarden duiden niet op problematische multicollineariteit. We zien enkel dat de hoogste leeftijdscategorie vrij sterk correleert met andere voorspellers in model 2b en 2c (VIF-waarden > 5). Dit is echter geen probleem, omdat leeftijd een controlevariabele is in deze modellen.

Tabel A.6.8 VIF-waarden van de uitgebreidere regressiemodellen ('model 2'), 2023

	model 2a (religie)	model 2b (christelijke denominatie)	model 2c (geloofs- opvattingen)
religie			
2	1,04		
3	1,11		
4	1,08		
5	1,05		
6	1,02		
denominatie			
2		1,16	
3		1,15	
4		1,10	
5		1,08	
6		1,05	
verbondenheid met de natuur			1,21
speciale positie van de mens: rentmeesterschap			1,95
speciale positie van de mens: heerschappij			1,74
eindtijd			1,38
leeftijd			
2	2,73	2,82	2,42
3	2,92	3,52	3,02
4	3,05	4,54	3,60
5	3,17	4,99	3,68
6	3,96	7,35	5,34
geslacht			1,03
opleiding			
2	1,81	1,64	1,63
3	2,08	1,87	1,85
gestandaardiseerd netto huishoudinkomen			
2	1,76	1,92	1,76
3	1,83	1,88	1,72
4	2,03	1,91	1,76
5	2,19	2,04	1,87
6	1,56	1,47	1,51
stedelijkheid			1,08
huishoudenssamenstelling			1,16
gemiddelde VIF			2,09

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

De tabellen A.6.9-A.6.14 geven de resultaten weer van de modellen 1a, 2a, 1b, 2b, 1c en 2c.

Tabel A.6.9 Modelresultaten: samenhang met religie, 2023 (n = 3014-3342, model 1a, gewogen)

voorspeller (X)	uitkomstvariabele (Y)								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
<u>religie</u>									
niet religieus (ref.)	-	-	-	-	-	-	-	-	-
religieus, geen religie	-0,116 (-1,11)	0,118 (1,34)	-0,033 (-0,38)	0,109 (1,32)	-0,008 (-0,08)	0,077 (0,92)	0,403*** (4,60)	0,215* (2,33)	-0,122 (-1,42)
christelijk, rooms-katholiek	0,031 (0,60)	0,039 (0,77)	-0,143** (-2,89)	0,175** (3,22)	-0,044 (-0,73)	0,116* (2,15)	0,274*** (4,84)	0,186*** (3,49)	0,233*** (4,00)
christelijk, protestants of anders	0,003 (0,06)	-0,035 (-0,67)	-0,098 (-1,88)	0,104 (1,87)	-0,043 (-0,75)	0,135** (2,65)	0,164** (3,21)	0,007 (0,14)	0,154** (2,87)
islamitisch	-0,459** (-2,82)	-0,154 (-1,43)	-0,332*** (-4,03)	-0,253 (-1,61)	0,010 (0,07)	-0,349** (-2,96)	-0,042 (-0,32)	0,458*** (4,20)	-0,134 (-0,92)
andere religie of levensbeschouwing	0,147 (0,82)	0,331 (1,26)	-0,171 (-0,87)	-0,074 (-0,41)	0,091 (0,42)	-0,018 (-0,09)	0,022 (0,09)	0,963*** (5,42)	0,109 (0,45)
n	3342	3285	3327	3014	3102	3286	3342	3255	3028

*** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05.

a Basis = alle respondenten (n = 3342).

b Modelparameters met t-waarden tussen haakjes.

1 = overtuigdheid van het bestaan van antropogene klimaatverandering (probleembesef)

2 = bezorgdheid over de gevolgen van klimaatverandering (probleembesef)

3 = waargenomen urgentie (probleembesef)

4 = waargenomen sociale normen

5 = waargenomen uitkomsteffectiviteit

6 = waargenomen zelfeffectiviteit

7 = duurzaam gedrag

8 = bezorgdheid over klimaatmaatregelen

9 = waargenomen rechtvaardigheid van klimaatmaatregelen

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Tabel A.6.10 Modelresultaten: samenhang met religie, 2023 (n = 3014-3342, model 2a, gewogen)

voorspeller (X)	uitkomstvariabele (Y)								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
<u>religie</u>									
niet religieus (ref.)	-	-	-	-	-	-	-	-	-
religieus, geen religie	-0,105 (-1,12)	0,075 (0,87)	-0,022 (-0,26)	0,123 (1,55)	0,012 (0,13)	0,058 (0,75)	0,223** (2,66)	0,203* (2,26)	-0,0816 (-0,93)
christelijk, rooms-katholiek	0,030 (0,61)	0,012 (0,23)	-0,106* (-2,18)	0,152** (2,76)	0,033 (0,53)	0,056 (1,05)	0,038 (0,67)	0,209*** (3,92)	0,231*** (3,95)
christelijk, protestants of anders	0,012 (0,22)	-0,031 (-0,60)	-0,067 (-1,31)	0,085 (1,52)	0,002 (0,03)	0,113* (2,28)	0,081 (1,68)	-0,000 (-0,00)	0,149** (2,78)
islamitisch	-0,261 (-1,65)	-0,027 (-0,23)	-0,222* (-2,40)	-0,170 (-1,06)	0,039 (0,28)	-0,135 (-1,09)	0,016 (0,13)	0,287* (2,53)	-0,078 (-0,54)
andere religie	0,205 (-1,01)	0,371 (-1,37)	-0,130 (-0,61)	-0,016 (-0,08)	0,150 (-0,66)	0,057 (-0,27)	-0,006 (-0,03)	0,887*** (-5,27)	0,168 (-0,71)
<u>leeftijd</u>									
18-24 jaar (ref.)	-	-	-	-	-	-	-	-	-
25-34 jaar	-0,146 (-1,55)	0,029 (-0,34)	-0,082 (-1,00)	-0,024 (-0,25)	-0,107 (-1,23)	0,007 (-0,08)	0,158 (-1,72)	0,075 (-0,89)	-0,152 (-1,62)
35-44 jaar	-0,116 (-1,32)	-0,214** (-2,61)	-0,220** (-2,82)	-0,150 (-1,62)	-0,269** (-3,16)	0,019 (-0,23)	0,139 (-1,71)	0,129 (-1,64)	-0,238** (-2,58)
45-54 jaar	-0,105 (-1,30)	-0,191* (-2,41)	-0,293*** (-3,86)	-0,143 (-1,64)	-0,399*** (-4,95)	0,069 (-0,89)	0,222** (-2,84)	0,014 (-0,19)	-0,267** (-3,07)
55-64 jaar	0,049 (-0,63)	0,049 (-0,63)	-0,141 (-1,87)	-0,108 (-1,25)	-0,341*** (-4,24)	0,228** (-2,98)	0,427*** (-5,56)	-0,093 (-1,22)	-0,233** (-2,70)

voorspeller (X)	uitkomstvariabele (Y)								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
≥ 65 jaar	0,110 (-1,45)	0,165* (-2,20)	-0,075 (-1,03)	0,102 (-1,19)	-0,297*** (-3,77)	0,369*** (-4,97)	0,781*** (-10,25)	-0,219** (-2,94)	-0,071 (-0,84)
<u>geslacht</u>									
man (ref.)									
vrouw	0,152*** (-3,93)	0,214*** (-5,90)	0,172*** (-4,89)	0,108** (-2,72)	0,076* (-1,97)	0,274*** (-7,56)	0,070* (-1,97)	-0,025 (-0,68)	0,051 (-1,30)
<u>opleiding</u>									
basisonderwijs, vmbo	-	-	-	-	-	-	-	-	-
havo, vwo, mbo	0,289*** (-4,90)	0,140** (-2,70)	0,155** (-3,26)	0,115 (-1,95)	0,086 (-1,51)	0,215*** (-4,10)	-0,069 (-1,34)	-0,056 (-1,09)	-0,020 (-0,36)
hbo, wo	0,593*** (-9,74)	0,419*** (-7,68)	0,566*** (-11,20)	0,223*** (-3,66)	0,267*** (-4,47)	0,545*** (-9,88)	0,095 (-1,73)	-0,395*** (-7,57)	0,020 (-0,35)
<u>gestandaardiseerd netto huishoudinkomen</u>									
1e kwintiel (ref.)	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2e kwintiel	0,171* (-2,49)	0,048 (-0,72)	0,052 (-0,84)	0,093 (-1,31)	0,063 (-0,93)	0,044 (-0,68)	-0,276*** (-4,50)	-0,003 (-0,05)	0,153* (-2,29)
3e kwintiel	0,118 (-1,65)	-0,002 (-0,04)	0,024 (-0,38)	0,156* (-2,16)	-0,037 (-0,51)	0,071 (-1,06)	-0,412*** (-6,46)	-0,011 (-0,17)	0,156* (-2,18)
4e kwintiel	0,191** (-2,74)	-0,001 (-0,01)	0,090 (-1,37)	0,132 (-1,81)	0,137 (-1,92)	0,101 (-1,53)	-0,602*** (-9,04)	-0,185** (-2,77)	0,281*** (-4,10)
5e kwintiel	0,228** (-3,05)	0,113 (-1,55)	0,044 (-0,63)	0,163* (-2,09)	0,183* (-2,44)	0,165* (-2,33)	-0,693*** (-9,88)	-0,276*** (-3,93)	0,329*** (-4,47)
onbekend	-0,206* (-2,25)	-0,161* (-2,12)	-0,164* (-2,29)	0,169* (-2,07)	-0,048 (-0,58)	-0,072 (-0,93)	-0,407*** (-5,30)	0,042 (-0,52)	0,102 (-1,18)
<u>stedelijkheid</u>	0,033* (-2,04)	0,056*** (-3,82)	0,039** (-2,73)	-0,024 (-1,55)	0,015 (-1,00)	0,014 (-0,93)	0,047** (-3,22)	-0,014 (-1,01)	-0,009 (-0,58)
<u>samenstelling huishouden</u>									
alleenstaand of anders (ref.)	-	-	-	-	-	-	-	-	-
samenwonend	-0,089 (-1,90)	-0,037 (-0,82)	-0,071 (-1,64)	0,066 (-1,38)	-0,118* (-2,57)	-0,042 (-0,93)	-0,127** (-2,77)	0,015 (-0,33)	0,055 (-1,21)
n	3342	3285	3327	3014	3102	3286	3342	3255	3028

*** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05.

a Basis = alle respondenten (n = 3014-3342).

b Modelparameters met t-waarden tussen haakjes.

1 = overtuigdheid van het bestaan van antropogene klimaatverandering (probleembesef)

2 = bezorgdheid over de gevolgen van klimaatverandering (probleembesef)

3 = waargenomen urgentie (probleembesef)

4 = waargenomen sociale normen

5 = waargenomen uitkomsteffectiviteit

6 = waargenomen zelfeffectiviteit

7 = duurzaam gedrag

8 = bezorgdheid over klimaatmaatregelen

9 = waargenomen rechtvaardigheid van klimaatmaatregelen

c Gecorrigeerd voor verschillen in sociaal-demografische kenmerken: leeftijd, geslacht, opleiding, gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, stedelijkheid, huishoudenssamenstelling.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Tabel A.6.11 Modelresultaten: samenhang met christelijke denominatie, 2023 (n = 811-900, model 1b, gewogen)^{a,b}

voorspeller (X)	uitkomstvariabele (Y)								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
<u>christelijke denominatie</u>									
rooms-katholiek (referentiegroep)	-	-	-	-	-	-	-	-	-
PKN en protestants, niet nader gespecificeerd	0,030 (0,43)	-0,062 (-0,88)	0,037 (0,50)	0,050 (0,66)	-0,041 (-0,49)	0,066 (0,89)	-0,096 (-1,29)	-0,174* (-2,31)	-0,129 (-1,59)
orthodox-gereformeerd	-0,045 (-0,33)	-0,032 (-0,21)	0,230 (-1,60)	-0,266 (-1,80)	0,124 (-0,89)	0,088 (-0,66)	-0,102 (-0,78)	-0,397*** (-3,48)	-0,199 (-1,48)
baptisten-, pinkster- en evangelische gemeenten ^c	-0,085 (-0,53)	-0,220 (-1,52)	-0,073 (-0,55)	-0,200 (-1,25)	0,153 (-1,02)	-0,179 (-1,20)	-0,405* (-2,56)	-0,093 (-0,66)	-0,008 (-0,05)
bevindelijk gereformeerd	-0,267 (-1,18)	-0,163 (-1,04)	-0,103 (-0,88)	-0,297 (-1,58)	-0,123 (-0,54)	-0,211 (-1,49)	-0,042 (-0,25)	-0,076 (-0,50)	0,221 (-1,53)
anders	-0,139 (-0,50)	0,220 (-0,82)	0,135 (-0,48)	-0,252 (-1,18)	0,059 (-0,14)	0,157 (-0,76)	0,335 (-1,50)	0,200 (-0,75)	0,288 (-1,22)
n	900	893	900	815	838	888	900	882	811

*** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05.

a Basis = christelijke respondenten (n = 811-900).

b Modelparameters met t-waarden tussen haakjes.

1 = overtuigdheid van het bestaan van antropogene klimaatverandering (probleembesef)

2 = bezorgdheid over de gevolgen van klimaatverandering (probleembesef)

3 = waargenomen urgentie (probleembesef)

4 = waargenomen sociale normen

5 = waargenomen uitkomsteffectiviteit

6 = waargenomen zelfeffectiviteit

7 = duurzaam gedrag

8 = bezorgdheid over klimaatmaatregelen

9 = waargenomen rechtvaardigheid van klimaatmaatregelen

c Baptisten-, pinkster- en evangelische gemeenten en christelijke internationale kerken.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Tabel A.6.12 Modelresultaten: samenhang met christelijke denominatie, 2023 (n = 811-900, model 2b, gewogen)^{a,b,c}

voorspeller (X)	uitkomstvariabele (Y)								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
<u>christelijke denominatie</u>									
rooms-katholiek (referentiegroep)	-	-	-	-	-	-	-	-	-
PKN en protestants, niet nader gespecificeerd	0,039 (-0,56)	-0,036 (-0,51)	0,038 (-0,52)	0,046 (-0,61)	-0,055 (-0,68)	0,065 (-0,91)	-0,019 (-0,27)	-0,163* (-2,24)	-0,119 (-1,53)
orthodox-gereformeerd	-0,073 (-0,56)	-0,009 (-0,06)	0,153 (-1,11)	-0,266 (-1,75)	-0,009 (-0,06)	0,126 (-1,01)	0,179 (-1,38)	-0,447*** (-4,01)	-0,179 (-1,38)
baptisten-, pinkster- en evangelische gemeenten ^d	-0,008 (-0,05)	-0,151 (-1,00)	-0,050 (-0,35)	-0,098 (-0,65)	0,067 (-0,42)	-0,023 (-0,15)	-0,229 (-1,53)	-0,265 (-1,90)	0,015 (-0,10)
bevindelijk gereformeerd	-0,134 (-0,66)	-0,059 (-0,36)	-0,035 (-0,26)	-0,227 (-1,21)	-0,235 (-1,10)	-0,066 (-0,41)	0,196 (-1,22)	-0,225 (-1,66)	0,195 (-1,24)
anders	-0,154 (-0,58)	0,177 (-0,68)	0,080 (-0,30)	-0,163 (-0,78)	0,002 (-0,01)	0,194 (-1,04)	0,267 (-1,46)	0,164 (-0,75)	0,281 (-1,04)
n	900	893	900	815	838	888	900	882	811

*** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05.

a Basis = christelijke respondenten (n = 811-900).

b Modelparameters met t-waarden tussen haakjes.

1 = overtuigdheid van het bestaan van antropogene klimaatverandering (probleembesef)

2 = bezorgdheid over de gevolgen van klimaatverandering (probleembesef)

3 = waargenomen urgentie (probleembesef)

4 = waargenomen sociale normen

5 = waargenomen uitkomsteffectiviteit

6 = waargenomen zelfeffectiviteit

7 = duurzaam gedrag

8 = bezorgdheid over klimaatmaatregelen

9 = waargenomen rechtvaardigheid van klimaatmaatregelen

c Gecorrigeerd voor verschillen in sociaal-demografische kenmerken (niet gerapporteerd): leeftijd, geslacht, opleiding, gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, stedelijkheid, huishoudenssamenstelling.

d Baptisten-, pinkster- en evangelische gemeenten en christelijke internationale kerken.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Tabel A.6.13 Modelresultaten: samenhang met geloofsopvattingen (n = 983-1097, model 1c, gewogen)^{a,b}

voorspeller (X)	uitkomstvariabele (Y)								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
<u>geloofsopvatting</u>									
verbondenheid met de natuur	0,220*** (5,89)	0,221*** (6,44)	0,193*** (6,23)	0,102* (2,54)	0,026 (0,70)	0,221*** (6,29)	0,151*** (4,39)	-0,024 (-0,64)	-0,166*** (-4,18)
speciale positie van de mens: rentmeesterschap	0,149*** (3,74)	0,204*** (4,71)	0,284*** (6,82)	0,070 (1,25)	0,143** (2,75)	0,223*** (4,87)	0,047 (1,07)	-0,104* (-2,26)	-0,048 (-0,95)
speciale positie van de mens: heerschappij	-0,219*** (-5,20)	-0,296*** (-7,46)	-0,333*** (-8,39)	-0,041 (-0,83)	-0,180*** (-3,73)	-0,235*** (-5,20)	-0,115** (-2,94)	0,087* (2,08)	0,022 (0,49)
eindtijd	0,072 (1,49)	0,120*** (3,45)	0,048 (1,35)	-0,022 (-0,46)	0,062 (1,44)	0,041 (1,10)	0,074 (1,90)	0,055 (1,41)	0,075 (1,80)
n	1097	1083	1093	983	1006	1079	1097	1068	990

*** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05.

a Basis = respondenten die zichzelf tot een bepaalde religie of levensbeschouwing rekenen (n = 983-1097).

b Modelparameters met t-waarden tussen haakjes.

1 = overtuigdheid van het bestaan van antropogene klimaatverandering (probleembesef)

2 = bezorgdheid over de gevolgen van klimaatverandering (probleembesef)

3 = waargenomen urgentie (probleembesef)

4 = waargenomen sociale normen

5 = waargenomen uitkomsteffectiviteit

6 = waargenomen zelfeffectiviteit

7 = duurzaam gedrag

8 = bezorgdheid over klimaatmaatregelen

9 = waargenomen rechtvaardigheid van klimaatmaatregelen

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Tabel A.6.14 Modelresultaten: samenhang met geloofsopvattingen (n = 983-1097, model 2c, gewogen)^{a,b,c}

voorspeller (X)	uitkomstvariabele (Y)								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
<u>geloofsopvattingen</u>									
verbondenheid met de natuur	0,167*** (4,97)	0,197*** (5,72)	0,177*** (5,51)	0,072 (1,78)	0,061 (1,66)	0,170*** (4,97)	0,053 (1,57)	0,010 (0,27)	-0,182*** (-4,67)
speciale positie van de mens: rentmeesterschap	0,148*** (3,75)	0,204*** (4,83)	0,261*** (6,37)	0,076 (1,38)	0,104* (2,03)	0,228*** (5,19)	0,128** (3,15)	-0,104* (-2,34)	-0,044 (-0,88)
speciale positie van de mens: heerschappij	-0,213*** (-5,29)	-0,287*** (-7,44)	-0,311*** (-7,99)	-0,049 (-1,05)	-0,161*** (-3,33)	-0,233*** (-5,37)	-0,149*** (-3,96)	0,092* (2,25)	0,014 (0,33)
eindtijd	0,122** (2,79)	0,138*** (3,91)	0,069* (1,97)	0,020 (0,42)	0,069 (1,56)	0,089* (2,22)	0,052 (1,50)	0,000 (0,01)	0,097* (2,37)
n	1097	1083	1093	983	1006	1079	1097	1068	990

*** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05.

a Basis = respondenten die zichzelf tot een bepaalde religie of levensbeschouwing rekenen (n = 983-1097).

b Modelparameters met t-waarden tussen haakjes.

1 = overtuigdheid van het bestaan van antropogene klimaatverandering (probleembesef)

2 = bezorgdheid over de gevolgen van klimaatverandering (probleembesef)

3 = waargenomen urgentie (probleembesef)

4 = waargenomen sociale normen

5 = waargenomen uitkomsteffectiviteit

6 = waargenomen zelfeffectiviteit

7 = duurzaam gedrag

8 = bezorgdheid over klimaatmaatregelen

9 = waargenomen rechtvaardigheid van klimaatmaatregelen

c Gecorrigeerd voor verschillen in sociaal-demografische kenmerken (niet gerapporteerd): leeftijd, geslacht, opleiding, gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, stedelijkheid, huishoudenssamenstelling.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Samenhang van klimaatgerelateerde opvattingen en gedrag met persoonlijke waarden en politieke oriëntatie

Om te achterhalen of en hoe klimaatgerelateerde opvattingen en gedrag samenhangen met persoonlijke waarden en politieke oriëntatie zijn lineaire regressieanalyses uitgevoerd met deze persoonskenmerken als voorspellers (zie Tabel A.6.15). In de modellen zijn sociaal-demografische kenmerken (leeftijd, geslacht, opleiding, gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, stedelijkheid en huishoudenssamenstelling) als controlevariabelen meegenomen (niet gerapporteerd in de tabel).

Tabel A.6.15 Modelresultaten: samenhang met persoonlijke waarden en politieke oriëntatie, 2023 (n = 3014-3342, gewogen)^{a,b,c}

voorspeller (X)	uitkomstvariabele (Y)								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
<u>persoonlijke waarden</u>									
altruïstisch	0,065* (2,55)	0,009 (0,40)	0,018 (0,77)	-0,016 (-0,54)	-0,000 (-0,01)	0,014 (0,62)	0,022 (1,03)	0,004 (0,15)	-0,149*** (-5,68)
egoïstisch	-0,039 (-1,92)	0,012 (0,62)	-0,047** (-2,62)	-0,013 (-0,58)	0,023 (1,16)	-0,010 (-0,56)	-0,133*** (-7,48)	0,097*** (4,87)	0,105*** (4,78)
biosferisch	0,276*** (9,90)	0,400*** (15,86)	0,338*** (13,08)	0,127*** (4,18)	0,188*** (7,23)	0,397*** (16,05)	0,241*** (10,68)	-0,115*** (-4,50)	0,006 (0,22)
hedonistisch	-0,068** (-2,76)	-0,209*** (-8,69)	-0,179*** (-7,28)	-0,007 (-0,24)	-0,066** (-2,73)	-0,230*** (-8,81)	-0,207*** (-9,48)	0,084*** (3,33)	-0,034 (-1,35)
<u>politieke oriëntatie</u>									
politieke oriëntatie bekend ^d	0,198*** (4,63)	0,088* (2,27)	0,111** (3,01)	0,078 (1,62)	0,054 (1,22)	0,145*** (3,83)	0,003 (0,08)	-0,196*** (-4,59)	0,017 (0,36)
rechts (vs. links)	-0,016 (-0,77)	-0,061** (-3,01)	-0,061** (-3,25)	0,000 (0,00)	-0,003 (-0,15)	-0,033 (-1,57)	-0,090*** (-4,14)	0,002 (0,09)	0,092*** (3,71)
conservatief (vs. progressief)	-0,177*** (-8,51)	-0,202*** (-9,66)	-0,286*** (-15,17)	-0,043 (-1,81)	-0,182*** (-8,63)	-0,218*** (-10,62)	-0,058** (-2,88)	0,165*** (7,71)	-0,048* (-2,06)
n	3342	3285	3327	3014	3102	3286	3342	3255	3028

*** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05.

a Basis = alle respondenten (n = 3014-3342).

b Modelparameters met t-waarden tussen haakjes.

1 = overtuigdheid van het bestaan van antropogene klimaatverandering (probleembesef)

2 = bezorgdheid over de gevolgen van klimaatverandering (probleembesef)

3 = waargenomen urgentie (probleembesef)

4 = waargenomen sociale normen

5 = waargenomen uitkomsteffectiviteit

6 = waargenomen zelfeffectiviteit

7 = duurzaam gedrag

8 = bezorgdheid over klimaatmaatregelen

9 = waargenomen rechtvaardigheid van klimaatmaatregelen

c Gecorrigeerd voor verschillen in sociaal-demografische kenmerken (niet gerapporteerd): leeftijd, geslacht, opleiding, gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, stedelijkheid, huishoudenssamenstelling.

d Van 973 respondenten (29%) is de politieke oriëntatie onbekend. In de modellen zijn daarom drie variabelen meegenomen voor politieke oriëntatie: een contrastvariabele die weergeeft of de politieke oriëntatie bekend of onbekend is, en twee lineaire contrasten voor de links-rechts en progressief-conservatief dimensies (met waarde 0 als de politieke oriëntatie onbekend is).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Samenhang tussen geloofsopvattingen, persoonlijke waarden en klimaatgerelateerde opvattingen en gedrag

Vervolgens zijn een aantal analyses gedaan om meer inzicht te krijgen in de relaties tussen de geloofsopvattingen over de relatie tussen mens, God en natuur, persoonlijke waarden en klimaatgerelateerde opvattingen en gedrag. Om te achterhalen of de verbanden tussen de geloofsopvattingen en klimaatgerelateerde opvattingen blijven bestaan wanneer rekening wordt gehouden met verschillen in persoonlijke waarden (en andersom, of de verbanden tussen persoonlijke waarden en klimaatgerelateerde opvattingen blijven bestaan wanneer rekening wordt gehouden met verschillen in geloofsopvattingen), zijn de resultaten van modellen met de geloofsopvattingen én persoonlijke waarden als verklarende variabelen (zie tabel A.6.17) vergeleken met de resultaten van modellen met alleen persoonlijke waarden (zie tabel A.6.16) en modellen met alleen geloofsopvattingen als verklarende variabelen (zie tabel A.6.14). In alle modellen zijn sociaal-demografische kenmerken (leeftijd, geslacht, opleiding, gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, stedelijkheid en huishoudenssamenstelling) meegenomen als controlevariabelen.

Tabel A.6.16 Modelresultaten: samenhang met persoonlijke waarden, 2023 (n = 983-1097, gewogen)^{a,b,c}

voorspellers (X):	uitkomstvariabele (Y)								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
<u>persoonlijke waarden</u>									
altruïstisch	0,102* (2,31)	-0,012 (-0,27)	0,046 (1,05)	0,040 (0,76)	-0,002 (-0,06)	0,019 (0,46)	0,001 (0,03)	-0,004 (-0,09)	-0,186*** (-4,14)
egoïstisch	-0,043 (-1,22)	0,065 (1,88)	-0,009 (-0,29)	0,0039 (0,10)	0,083* (2,35)	0,024 (0,69)	-0,101*** (-3,51)	0,044 (1,31)	0,123** (3,24)
biosferisch	0,185*** (3,72)	0,297*** (5,98)	0,276*** (5,56)	0,077 (1,43)	0,168*** (3,42)	0,266*** (5,59)	0,249*** (5,70)	-0,092* (-2,19)	-0,043 (-0,88)
hedonistisch	-0,062 (-1,58)	-0,109** (-2,78)	-0,142** (-3,12)	-0,020 (-0,46)	-0,053 (-1,34)	-0,154** (-3,16)	-0,201*** (-6,08)	0,131** (3,18)	-0,006 (-0,15)
n	1097	1083	1093	983	1006	1079	1097	1068	990

*** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05.

a Basis = respondenten die zichzelf tot een bepaalde religie of levensbeschouwing rekenen (n = 983-1097).

b Modelparameters met t-waarden tussen haakjes.

1 = overtuigdheid van het bestaan van antropogene klimaatverandering (probleembesef)

2 = bezorgdheid over de gevolgen van klimaatverandering (probleembesef)

3 = waargenomen urgentie (probleembesef)

4 = waargenomen sociale normen

5 = waargenomen uitkomsteffectiviteit

6 = waargenomen zelfeffectiviteit

7 = duurzaam gedrag

8 = bezorgdheid over klimaatmaatregelen

9 = waargenomen rechtvaardigheid van klimaatmaatregelen

c Gecorrigeerd voor verschillen in sociaal-demografische kenmerken (niet gerapporteerd): leeftijd, geslacht, opleiding, gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, stedelijkheid, huishoudenssamenstelling.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Tabel A.6.17a Modelresultaten: samenhang met geloofsopvattingen en persoonlijke waarden, 2023
(n = 983-1097, gewogen)^{a,b,c}

voorspeller (X)	uitkomstvariabele (Y)								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
geloofsopvattingen									
verbondenheid met de natuur	0,104** (3,00)	0,164*** (4,50)	0,133*** (3,79)	0,050 (1,15)	0,032 (0,80)	0,149*** (3,96)	0,013 (0,38)	0,008 (0,21)	-0,109** (-2,71)
speciale positie van de mens: rentmeesterschap	0,107** (2,69)	0,180*** (4,02)	0,219*** (5,01)	0,064 (1,16)	0,089 (1,78)	0,197*** (4,47)	0,067 (1,73)	-0,079 (-1,70)	-0,002 (-0,05)
speciale positie van de mens: heerschappij	-0,197*** (-4,89)	-0,271*** (-6,94)	-0,291*** (-7,38)	-0,044 (-0,94)	-0,153** (-3,22)	-0,217*** (-4,91)	-0,117** (-3,23)	0,080* (2,00)	0,005 (0,12)
eindtijd	0,127** (2,92)	0,128*** (3,63)	0,061 (1,75)	0,020 (0,43)	0,063 (1,44)	0,076 (1,92)	0,038 (1,14)	0,011 (0,29)	0,083* (2,12)
persoonlijke waarden									
altruïstisch	0,098* (2,24)	-0,023 (-0,52)	0,037 (0,86)	0,032 (0,61)	-0,000 (-0,01)	0,004 (0,09)	0,003 (0,08)	-0,003 (-0,07)	-0,181*** (-4,14)
egoïstisch	-0,034 (-1,01)	0,081* (2,46)	0,007 (0,24)	0,010 (0,24)	0,088** (2,59)	0,041 (1,22)	-0,098*** (-3,38)	0,040 (1,19)	0,115** (3,02)
biosferisch	0,114* (2,31)	0,192*** (4,01)	0,183*** (3,77)	0,044 (0,78)	0,134** (2,62)	0,164*** (3,30)	0,229*** (5,23)	-0,082 (-1,96)	-0,019 (-0,38)
hedonistisch	-0,039 (-1,03)	-0,080* (-2,15)	-0,118** (-2,71)	-0,010 (-0,22)	-0,042 (-1,08)	-0,123** (-2,64)	-0,193*** (-5,74)	0,126** (3,00)	0,007 (0,17)
n	1097	1083	1093	983	1006	1079	1097	1068	990

*** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05.

a Basis = respondenten die zichzelf tot een bepaalde religie of levensbeschouwing rekenen (n = 983-1097).

b Modelparameters met t-waarden tussen haakjes.

1 = overtuigdheid van het bestaan van antropogene klimaatverandering (probleembesef)

2 = bezorgdheid over de gevolgen van klimaatverandering (probleembesef)

3 = waargenomen urgentie (probleembesef)

4 = waargenomen sociale normen

5 = waargenomen uitkomsteffectiviteit

6 = waargenomen zelfeffectiviteit

7 = duurzaam gedrag

8 = bezorgdheid over klimaatmaatregelen

9 = waargenomen rechtvaardigheid van klimaatmaatregelen

c Gecorrigeerd voor verschillen in sociaal-demografische kenmerken (niet gerapporteerd): leeftijd, geslacht, opleiding, gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, stedelijkheid, huishoudenssamenstelling.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Tabel A.6.17b Verbanden tussen geloofsopvattingen/persoonlijke waarden versus klimaatgerelateerde opvattingen en gedrag, na correctie voor verschillen in persoonlijke waarden/geloofsopvattingen, 2023 (n = 983-1097)^{a,b,c}

	klimaatgerelateerde opvattingen en gedrag									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
<u>geloofsopvatting</u>										
verbondenheid met de natuur										
rentmeesterschap					X		X	X		
heerschappij over de natuur										
verband met eindtijd			X			X				
<u>persoonlijke waarden</u>										
biosferisch								X		
altruïstisch										
egoïstisch		V								
hedonistisch										

Groen = significante positieve samenhang, rood = significante negatieve samenhang. X = verband verdwijnt (V = verband verschijnt) na correctie voor verschillen in persoonlijke waarden (voor verbanden met geloofsopvattingen) of geloofsopvattingen (voor verbanden met persoonlijke waarden).

- a Basis = respondenten die zichzelf tot een bepaalde religie of levensbeschouwing rekenen (n = 983-1097).
- b Modelparameters met t-waarden tussen haakjes.
- 1 = overtuigdheid van het bestaan van antropogene klimaatverandering (probleembesef)
 - 2 = bezorgdheid over de gevolgen van klimaatverandering (probleembesef)
 - 3 = waargenomen urgentie (probleembesef)
 - 4 = waargenomen sociale normen
 - 5 = waargenomen uitkomsteffectiviteit
 - 6 = waargenomen zelfeffectiviteit
 - 7 = duurzaam gedrag
 - 8 = bezorgdheid over klimaatmaatregelen
 - 9 = waargenomen rechtvaardigheid van klimaatmaatregelen
- c Resultaten op basis van lineaire regressiemodellen met de geloofsopvattingen, persoonlijke waarden en sociaal-demografische kenmerken (leeftijd, geslacht, opleiding, gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, stedelijkheid en huishoudenssamenstelling) als voorspellers.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Samenhang van klimaatgerelateerde opvattingen en gedrag met financiële situatie (makkelijk vs. moeilijk kunnen rondkomen)

Tabel A.6.18 toont de resultaten van modellen met gestandaardiseerd netto huishoudinkomen als verklarende factor. In de modellen zijn religie, leeftijd, geslacht, opleiding en stedelijkheid als controlevariabelen meegenomen (niet in de tabel gerapporteerd).

Tabel A.6.18 Modelresultaten: samenhang met gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, 2023
(n = 3014-3342, gewogen)

voorspeller (X)	uitkomstvariabele (Y)								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
<u>gestandaardiseerd netto huishoudinkomen</u>									
1e kwintiel (ref.)	0,151* (2,23)	0,040 (0,61)	0,036 (0,59)	0,107 (1,53)	0,037 (0,55)	0,035 (0,55)	-0,304*** (-5,07)	0,000 (0,01)	0,165* (2,49)
2e kwintiel	0,090 (1,29)	-0,014 (-0,21)	0,002 (0,04)	0,175* (2,49)	-0,074 (-1,02)	0,058 (0,89)	-0,451*** (-7,32)	-0,007 (-0,11)	0,173* (2,44)
3e kwintiel	0,154* (2,31)	-0,016 (-0,25)	0,060 (0,96)	0,159* (2,28)	0,087 (1,26)	0,083 (1,34)	-0,655*** (-10,49)	-0,179** (-2,81)	0,304*** (4,58)
4e kwintiel	0,183* (2,56)	0,094 (1,39)	0,008 (0,12)	0,196** (2,68)	0,123 (1,72)	0,144* (2,18)	-0,757*** (-11,77)	-0,269*** (-4,12)	0,356*** (5,15)
5e kwintiel	-0,237** (-2,65)	-0,174* (-2,37)	-0,188** (-2,71)	0,191* (2,39)	-0,091 (-1,12)	-0,087 (-1,16)	-0,451*** (-6,11)	0,048 (0,61)	0,121 (1,45)
n	3342	3285	3327	3014	3102	3286	3342	3255	3028

*** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05.

a Basis = alle respondenten (n = 3014-3342).

b Modelparameters met t-waarden tussen haakjes.

1 = overtuigdheid van het bestaan van antropogene klimaatverandering (probleembesef)

2 = bezorgdheid over de gevolgen van klimaatverandering (probleembesef)

3 = waargenomen urgentie (probleembesef)

4 = waargenomen sociale normen

5 = waargenomen uitkomsteffectiviteit

6 = waargenomen zelfeffectiviteit

7 = duurzaam gedrag

8 = bezorgdheid over klimaatmaatregelen

9 = waargenomen rechtvaardigheid van klimaatmaatregelen

c In de modellen zijn de volgende controlevariabelen meegenomen (niet gerapporteerd): religie, leeftijd, geslacht, opleiding, stedelijkheid.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

In een vervolganalyse is de zelfgerapporteerde financiële situatie – de moeite of het gemak waarmee mensen zeggen te kunnen rondkomen – meegenomen als verklarende factor in plaats van het gestandaardiseerde huishoudinkomen. Voor deze analyse is een koppeling gemaakt met data die in dezelfde periode (juni-juli 2023) zijn verzameld in het LISS panel, via de kernvragenlijst 'Inkomen' (data beschikbaar voor n = 2762; 83% van de nationaal representatieve steekproef).

Hoe makkelijk of moeilijk iemand kan rondkomen is geoperationaliseerd als een gemiddelde score van de gestandaardiseerde antwoorden op drie vragen (Cronbach's alpha = 0,85):

- 1 Kunt u op een schaal van 0 tot 10 aangeven hoe moeilijk of gemakkelijk u kunt rondkomen van het inkomen van uw huishouden?
- 2 Hoe gemakkelijk of moeilijk is het voor u om een onverwachte noodzakelijke uitgave van €500 euro of meer te doen zonder daarvoor schulden te maken of geld te lenen?
- 3 Hoe gemakkelijk kunt u de woonlasten van uw huishouden betalen?

In de analyse zijn klimaatgerelateerde opvattingen en duurzaam gedrag van drie groepen met elkaar vergeleken: de groep die het moeilijkst kan rondkomen (12%), de groep die het makkelijkst kan rondkomen (14%) en de middengroep (74%). Tabel A.6.19 geeft nog iets uitgebreider inzicht in de financiële situatie van de drie groepen. De modelresultaten zijn weergegeven in tabel A.6.20.

Tabel A.6.19 Samenhang met andere vragen over financiële situatie, 2023 (n = 2762, in euro's en procenten)^a

	rondkomen		
	moeilijk	middengroep	makkelijk
netto huishoudinkomen per maand (in €) (standaarddeviatie)	2263 (1320)	3647 (1847)	4703 (2168)
gestandaardiseerd netto huishoudinkomen per maand (in €) (standaarddeviatie)	1355 (667)	2112 (948)	2726 (1054)
Kunt u aangeven met welke zaken u op dit moment te maken hebt? (in %)			
moeite hebben de eindjes aan elkaar te knopen	54	4	0
kapotte spullen niet snel kunnen vervangen	53	5	0
geld moeten lenen voor uitgaven die echt nodig zijn	8	1	0
achterstand met betalen huur/hypotheek of gas/water/licht	4	0	0
schuldeisers/deurwaarder aan de deur gehad afgelopen maand	2	0	0
financiële steun gehad van vrienden of familie in de afgelopen maand	7	1	1

a Basis = respondenten die ook de LISS kernvragenlijst 'Inkomen' ingevuld hebben, van wie uitgebreidere informatie over hun financiële situatie bekend is (n = 2762). Moeilijk rondkomen: n = 297, middengroep: n = 2044, makkelijk rondkomen: n = 421.
Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Tabel A.6.20 Modelresultaten: samenhang met rondkomen, 2023 (n = 2495-2762, gewogen)^{a,b,c}

voorspeller (X)	uitkomstvariabele (Y)								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
<u>gestandaardiseerd netto huishoudinkomen</u>									
moeilijkst rondkomen (ref.)	-	-	-	-	-	-	-	-	-
middengroep	0,208* (2,48)	0,075 (0,97)	0,173* (2,53)	0,245** (2,78)	0,154* (2,01)	0,162* (2,12)	-0,444*** (-6,66)	-0,471*** (-6,42)	0,547*** (7,40)
makkelijkst rondkomen	0,359*** (3,68)	0,165 (1,81)	0,357*** (4,21)	0,308** (2,93)	0,191* (2,06)	0,415*** (4,41)	-0,485*** (-5,79)	-1,049*** (-12,13)	0,517*** (5,75)
n	2762	2721	2754	2495	2566	2723	2762	2702	2510

*** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05.

- a Basis = respondenten die ook de LISS kernvragenlijst 'Inkomen' ingevuld hebben, van wie uitgebreidere informatie over hun financiële situatie bekend is (n = 2495-2762).
- b Modelparameters met t-waarden tussen haakjes.
- 1 = overtuigdheid van het bestaan van antropogene klimaatverandering (probleembesef)
 - 2 = bezorgdheid over de gevolgen van klimaatverandering (probleembesef)
 - 3 = waargenomen urgentie (probleembesef)
 - 4 = waargenomen sociale normen
 - 5 = waargenomen uitkomsteffectiviteit
 - 6 = waargenomen zelfeffectiviteit
 - 7 = duurzaam gedrag
 - 8 = bezorgdheid over klimaatmaatregelen
 - 9 = waargenomen rechtvaardigheid van klimaatmaatregelen
- c In de modellen zijn de volgende controlevariabelen meegenomen (niet gerapporteerd): religie, leeftijd, geslacht, opleiding, stedelijkheid, huishoudenssamenstelling.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Samenhang van veranderbereidheid met religie en andere persoonskenmerken

Tabel A.6.21 bevat de resultaten van *multilevel* regressiemodellen met de veranderbereidheid als afhankelijke variabele en religie (zie indeling in paragraaf A.2.2) als verklarende factor. In model 1 is religie de enige voorspeller. In model 2 zijn leeftijd, geslacht, opleiding, gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, stedelijkheid en huishoudenssamenstelling als controlevariabelen meegenomen.

Tabel A.6.21 Modelresultaten: samenhang met religie, 2023 (n = 3342, gewogen)^a

	veranderbereidheid (Y)			
	model 1		model 2	
	coëff.	z	coëff.	z
<u>religie</u>				
niet religieus (ref.)	-	-	-	-
religieus, geen religie	0,091	1,93	0,063	1,34
christelijk, rooms-katholiek	0,116***	3,76	0,082**	2,64
christelijk, protestants of anders	0,082**	2,89	0,071*	2,53
islamitisch	-0,112	-1,43	-0,058	-0,73
andere religie	0,061	0,38	0,053	0,32
<u>leeftijd</u>				
18-24 jaar (ref.)				
25-34 jaar			-0,010	-0,21
35-44 jaar			-0,062	-1,33
45-54 jaar			-0,057	-1,21
55-64 jaar			0,114*	2,41
≥ 65 jaar			0,121*	2,58
<u>geslacht</u>				
man (ref.)			-	-
vrouw			0,158***	8,10
<u>opleiding</u>				
basisonderwijs, vmbo			-	-
havo, vwo, mbo			0,016	0,55
hbo, wo			0,091**	3,18
<u>gestandaardiseerd netto huishoudinkomen</u>				
1e kwintiel (ref.)			-	-
2e kwintiel			0,094**	2,69
3e kwintiel			0,093*	2,57
4e kwintiel			0,068	1,89
5e kwintiel			0,062	1,66
onbekend			-0,002	-0,04
<u>stedelijkheid</u>				
			0,035	4,54
<u>samenstelling huishouden</u>				
alleenstaand of anders (ref.)			-	-
samenwonend			0,015	0,66
n (observaties)	37.516		37.516	
n (respondenten)	3342		3342	

*** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05.

a Basis = alle respondenten (n = 3342).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Tabel A.6.22 en A.6.23 tonen de resultaten van soortgelijke modellen met respectievelijk christelijke denominatie en geloofsopvattingen als voorspellers.

Tabel A.6.22 Modelresultaten: samenhang met christelijke denominatie, 2023 (n = 900, gewogen)^{a,b}

	veranderbereidheid (Y)			
	model 1		model 2	
	coëff.	z	coëff.	z
<u>christelijke denominatie</u>				
rooms-katholiek (referentiegroep)	-	-	-	-
PKN en protestants, niet nader gespecificeerd	-0,033	-0,76	-0,009	-0,22
orthodox-gereformeerd	-0,055	-0,84	-0,009	-0,14
baptisten-, pinkster- en evangelische gemeenten ^c	0,007	0,08	0,082	0,91
bevindelijk gereformeerd	-0,093	-0,94	-0,027	-0,28
anders	0,026	0,17	0,036	0,26
n (observaties)	10.120		10.120	
n (respondenten)	900		900	

a Basis = christelijke respondenten (n = 900).

b Model 1 = alleen christelijke denominatie als voorspeller; model 2 = christelijke denominatie en sociaal-demografische factoren (leeftijd, geslacht, opleiding, gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, stedelijkheid en huishoudenssamenstelling) als voorspellers. Parameters met betrekking tot sociaal-demografische factoren zijn niet gerapporteerd.

c Baptisten-, pinkster- en evangelische gemeenten en christelijke internationale kerken.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Tabel A.6.23 Modelresultaten: samenhang met geloofsopvattingen, 2023 (n = 1097, gewogen)^{a,b}

	veranderbereidheid (Y)			
	model 1		model 2	
	coëff.	z	coëff.	z
<u>geloofsopvattingen</u>				
verbondenheid met de natuur	0,062**	3,10	0,039	1,92
rentmeesterschap	0,060*	2,52	0,070**	2,99
heerschappij	-0,076**	-3,34	-0,073**	-3,27
eindtijd	0,016	0,76	0,021	1,01
n (observaties)	12.288		12.288	
n (respondenten)	1097		1097	

*** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05.

a Basis = respondenten die zichzelf tot een bepaalde religie of levensbeschouwing rekenen (n = 1097).

b Model 1 = alleen geloofsopvattingen als voorspellers; model 2 = geloofsopvattingen en sociaal-demografische factoren (leeftijd, geslacht, opleiding, gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, stedelijkheid en huishoudenssamenstelling) als voorspellers. Parameters met betrekking tot sociaal-demografische factoren zijn niet gerapporteerd.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Om te achterhalen in hoeverre de effecten van de contextuele factoren verschillen tussen mensen met en zonder religieuze overtuiging, en tussen (rooms-katholieke en protestantse) christenen en aanhangers van andere religies is een *multilevel* regressiemodel geschat met de contextuele factoren, religie en de interacties tussen contextuele factoren en religie als voorspellers, en de sociaal-demografische kenmerken (leeftijd, geslacht, opleiding, gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, stedelijkheid en huishoudenssamenstelling) als controlevariabelen. Tabel A.6.24 toont de resultaten van Wald χ^2 -toetsen die laten zien of de interacties significant zijn (m.a.w. die toetsen of de parameters van de interactietermen die samen een bepaalde interactie representeren gezamenlijk

van o verschillen). Een soortgelijke analyse is uitgevoerd met christelijke denominatie in plaats van religie als voorspeller (zie tabel A.6.25).

Tabel A.6.24 Modelresultaten: interacties tussen contextuele factoren en religie, 2023 (n = 3342, gewogen)

	veranderbereidheid		
	Wald χ^2	df	p
natuurrampen x religie	8,86	15	0,885
sociale omgeving x religie	15,76	5	0,008
beleid x religie	23,18	15	0,080
oproep x religie	30,38	15	0,011

a Basis = alle respondenten (n = 3342, 37.516 observaties).

b Model met de contextuele factoren, religie en de interacties tussen contextuele factoren en religie als verklarende variabelen, en sociaal-demografische kenmerken als controlevariabelen. Alleen de interacties zijn gerapporteerd.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Tabel A.6.25 Modelresultaten: interacties tussen contextuele factoren en christelijke denominatie, 2023 (n = 900, gewogen)^{a,b}

	veranderbereidheid		
	Wald χ^2	df	p
natuurrampen x christelijke denominatie	15,29	15	0,431
sociale omgeving x christelijke denominatie	7,28	5	0,201
beleid x christelijke denominatie	21,588	15	0,119
oproep x christelijke denominatie	23,23	15	0,079

a Basis = christelijke respondenten (n = 900, 10.120 observaties).

b Model met de contextuele factoren, christelijke denominaties en de interacties tussen contextuele factoren en christelijke denominaties als verklarende variabelen, en sociaal-demografische kenmerken als controlevariabelen. Alleen de interacties zijn gerapporteerd.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Tabel A.6.26 toont tot slot de resultaten van een *multilevel* regressiemodel met persoonlijke waarden en politieke oriëntatie als verklarende factoren en sociaal-demografische variabelen als controlevariabelen (niet gerapporteerd in de tabel).

Tabel A.6.26 Modelresultaten: samenhang met persoonlijke waarden en politieke oriëntatie, 2023 (n = 3342, gewogen)^{a,b}

	veranderbereidheid (Y)	
	coëff.	z
<u>persoonlijke waarden</u>		
altruïstisch	0,013	(1,10)
egoïstisch	-0,007	(-0,68)
biosferisch	0,101***	(8,65)
hedonistisch	-0,042***	(-3,49)
<u>politieke oriëntatie</u>		
politieke oriëntatie bekend ¹	0,041	(1,81)
rechts (vs. links)	-0,008	(-0,71)
conservatief (vs. progressief)	0,077***	(-7,30)
n (observaties)	37.516	
n (respondenten)	3342	

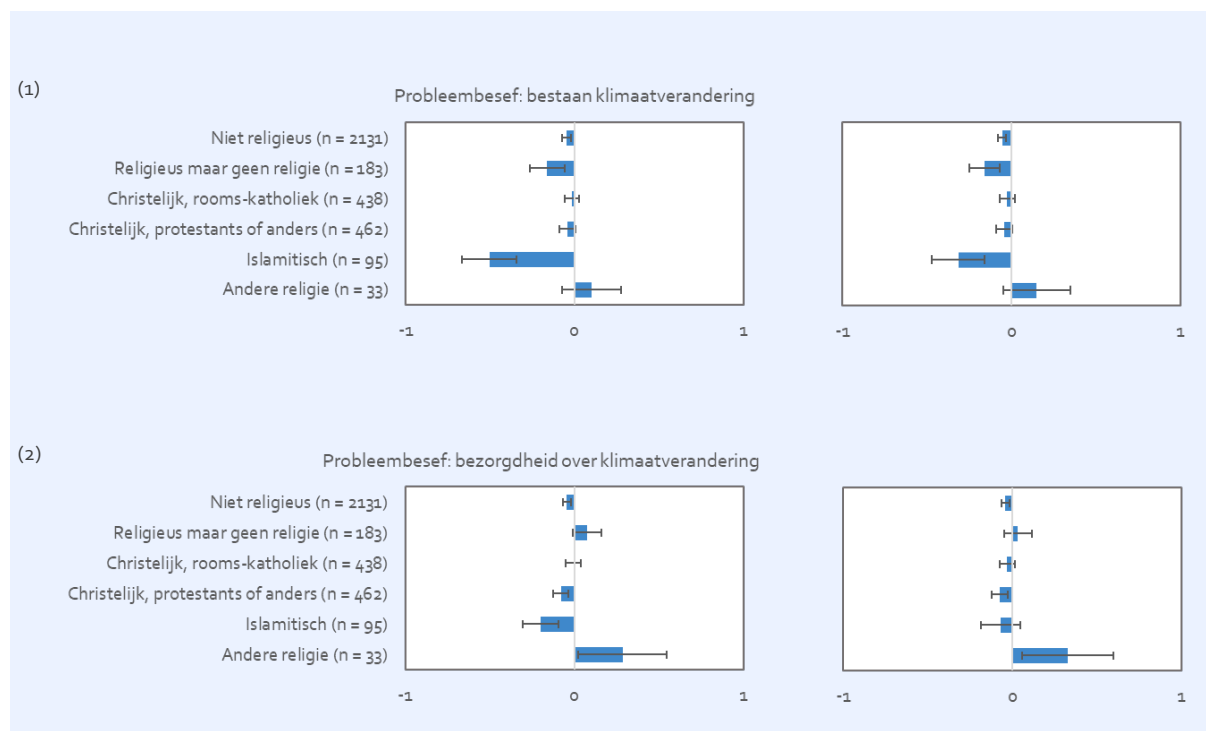
a Basis = alle respondenten (n = 3342).

b In het model zijn de volgende controlevariabelen meegenomen (niet gerapporteerd): leeftijd, geslacht, opleiding, stedelijkheid, huishoudenssamenstelling.

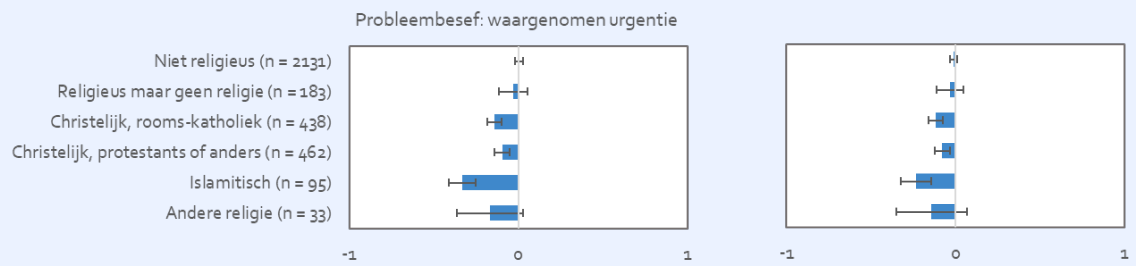
Bron: SCP/LISS (BoD'23)

A.6.5 Extra figuren

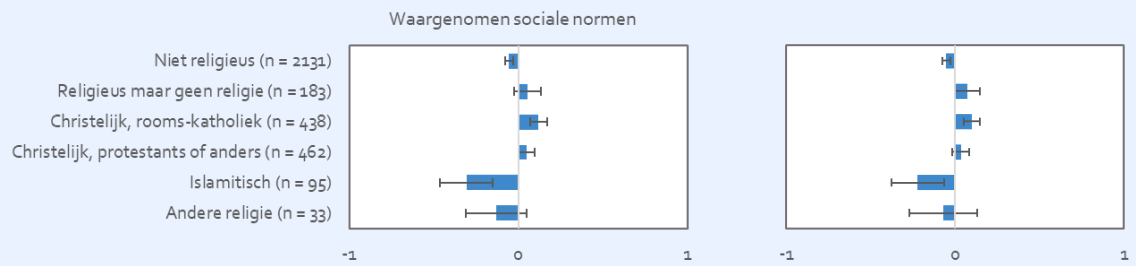
Figuur A.6.1 Verschillen tussen groepen op basis van religie (links), gecorrigeerd voor sociaal-demografische kenmerken (rechts), 2023 (n = 3342, modelgebaseerde gemiddelden)^{a,b,c,d}

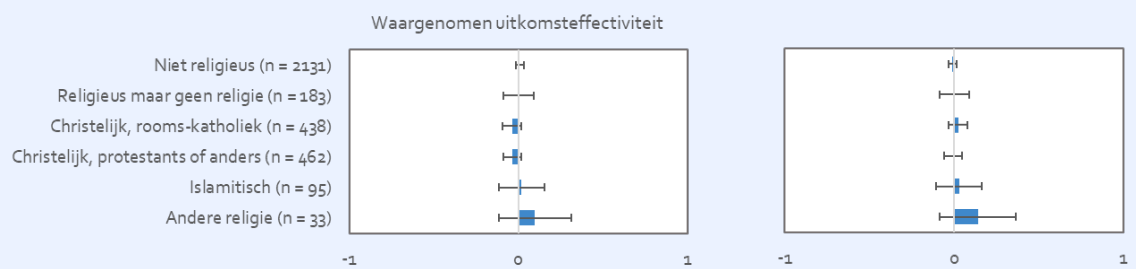
(3)

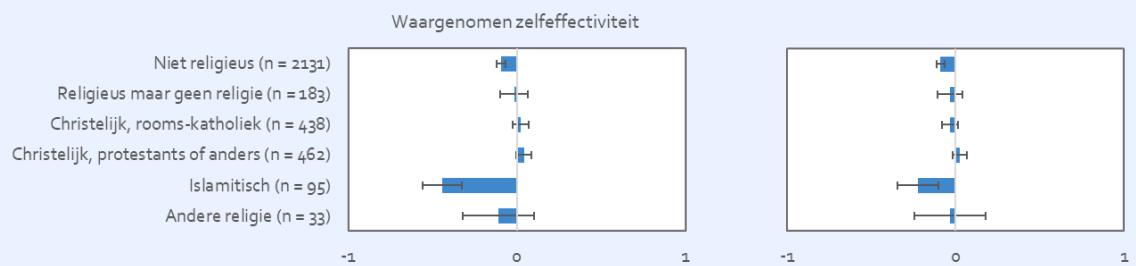
(4)

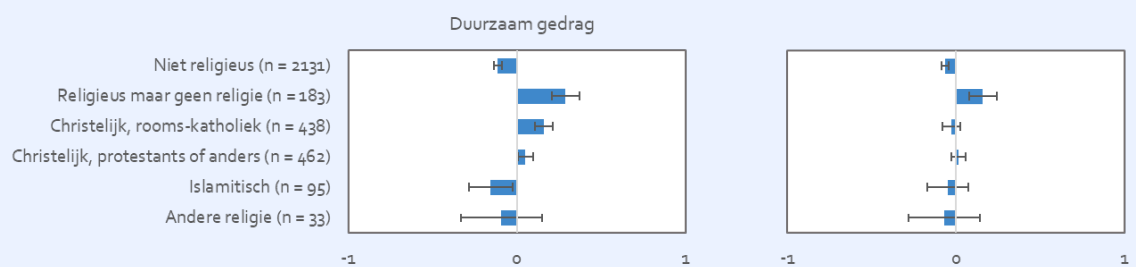
(5)

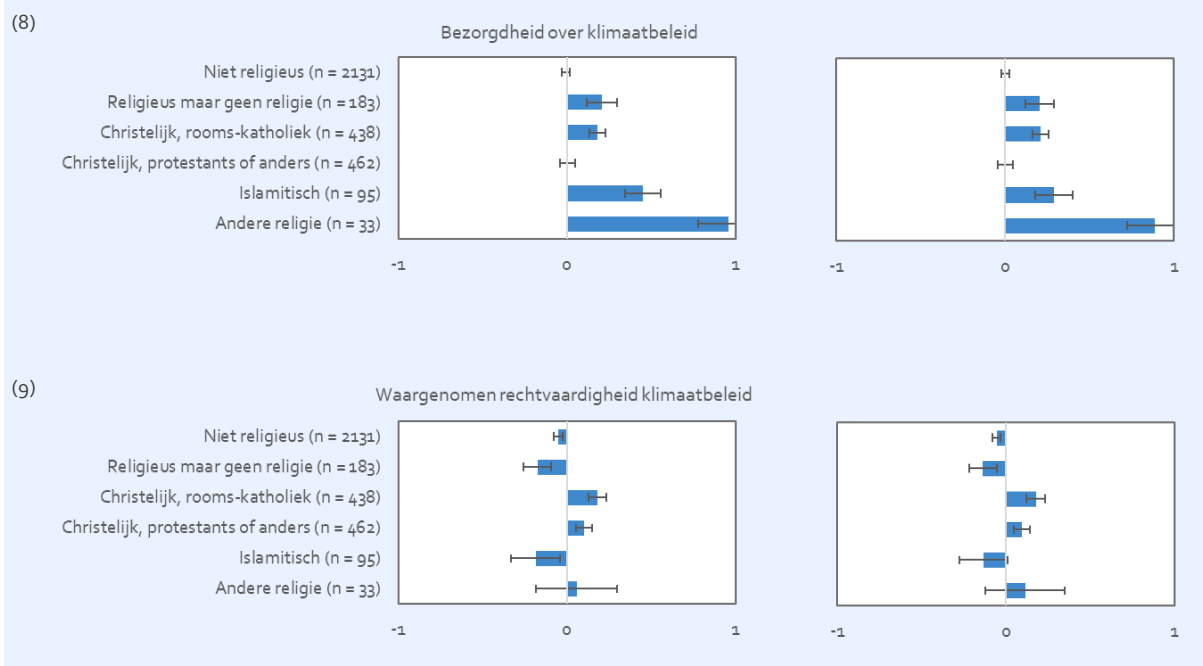

(6)

(7)

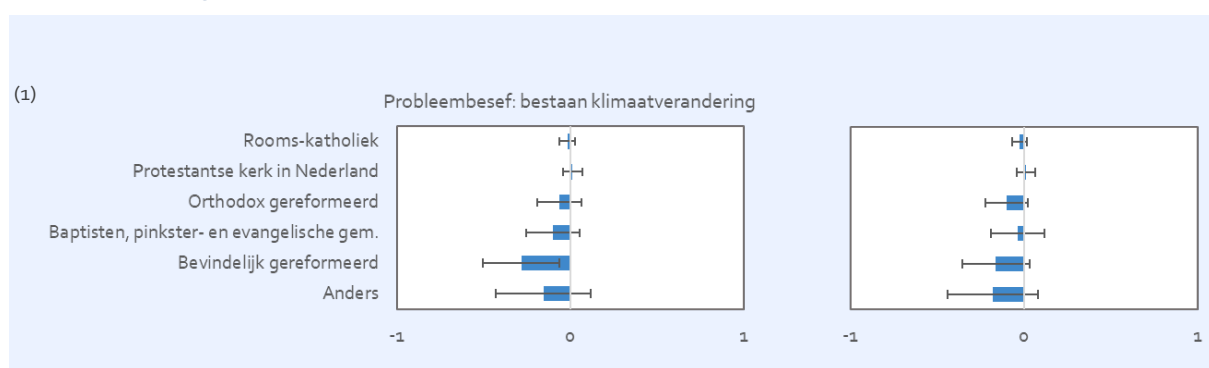

- a Basis = alle respondenten (n = 3342).
- b Modelgebaseerde gemiddelden met foutbalken (een standaardfout boven en onder het gemiddelde).
- c Score '0' betekent een gemiddelde score op de opvatting, '-1' is een standaarddeviatie onder het gemiddelde en '1' een standaarddeviatie boven het gemiddelde.
- d Deze figuren geven de resultaten weer wanneer geen (links) en wel (rechts) rekening wordt gehouden met verschillen in sociaal-demografische kenmerken: leeftijd, geslacht, opleiding, gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, stedelijkheid en huishoudenssamenstelling.

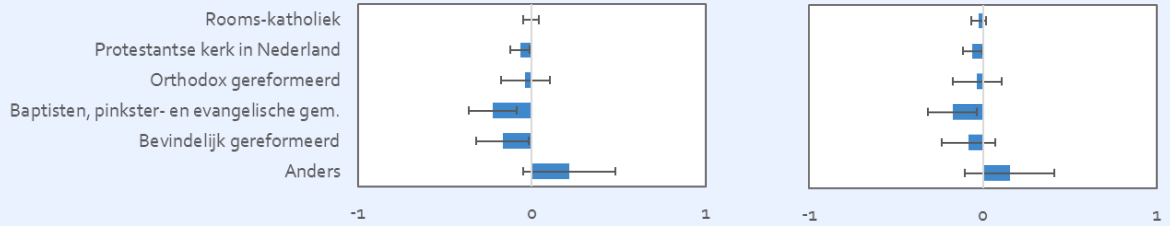
Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Figuur A.6.2 Verschillen tussen groepen op basis van christelijke denominatie (links), gecorrigeerd voor verschillen in sociaal-demografische kenmerken (rechts), 2023 (n = 900, modelgebaseerde gemiddelden)^{a,b,c,d}

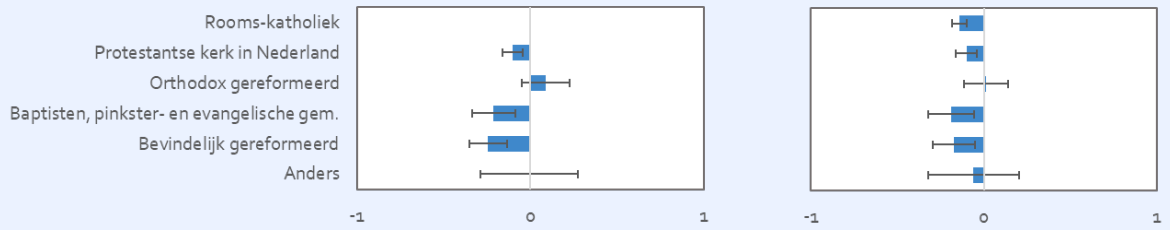
(2)

Probleembesef: bezorgdheid over klimaatverandering

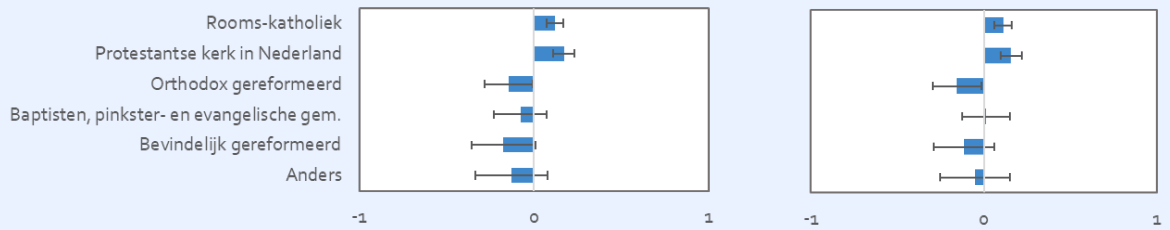
(3)

Probleembesef: waargenomen urgentie

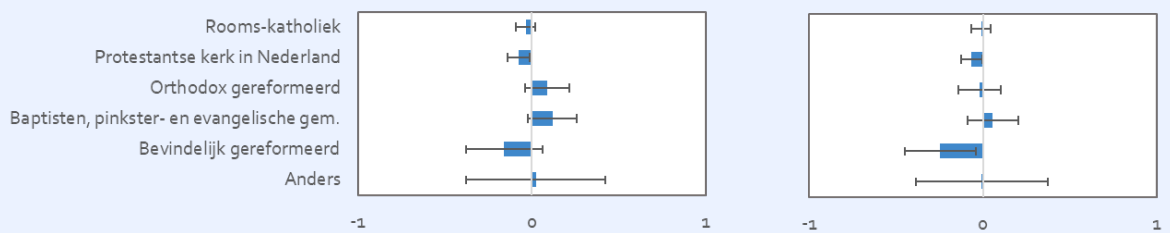
(4)

Waargenomen sociale normen

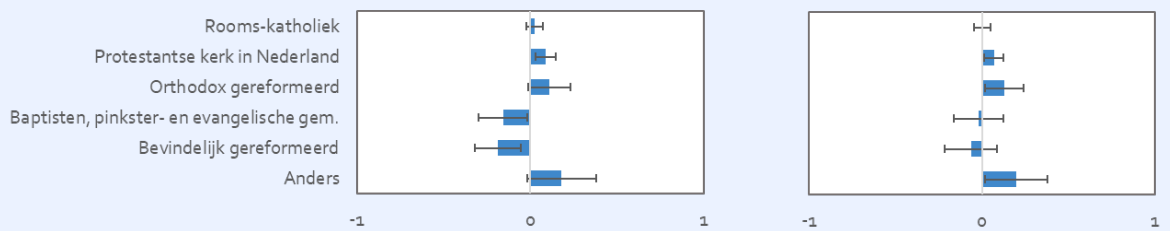
(5)

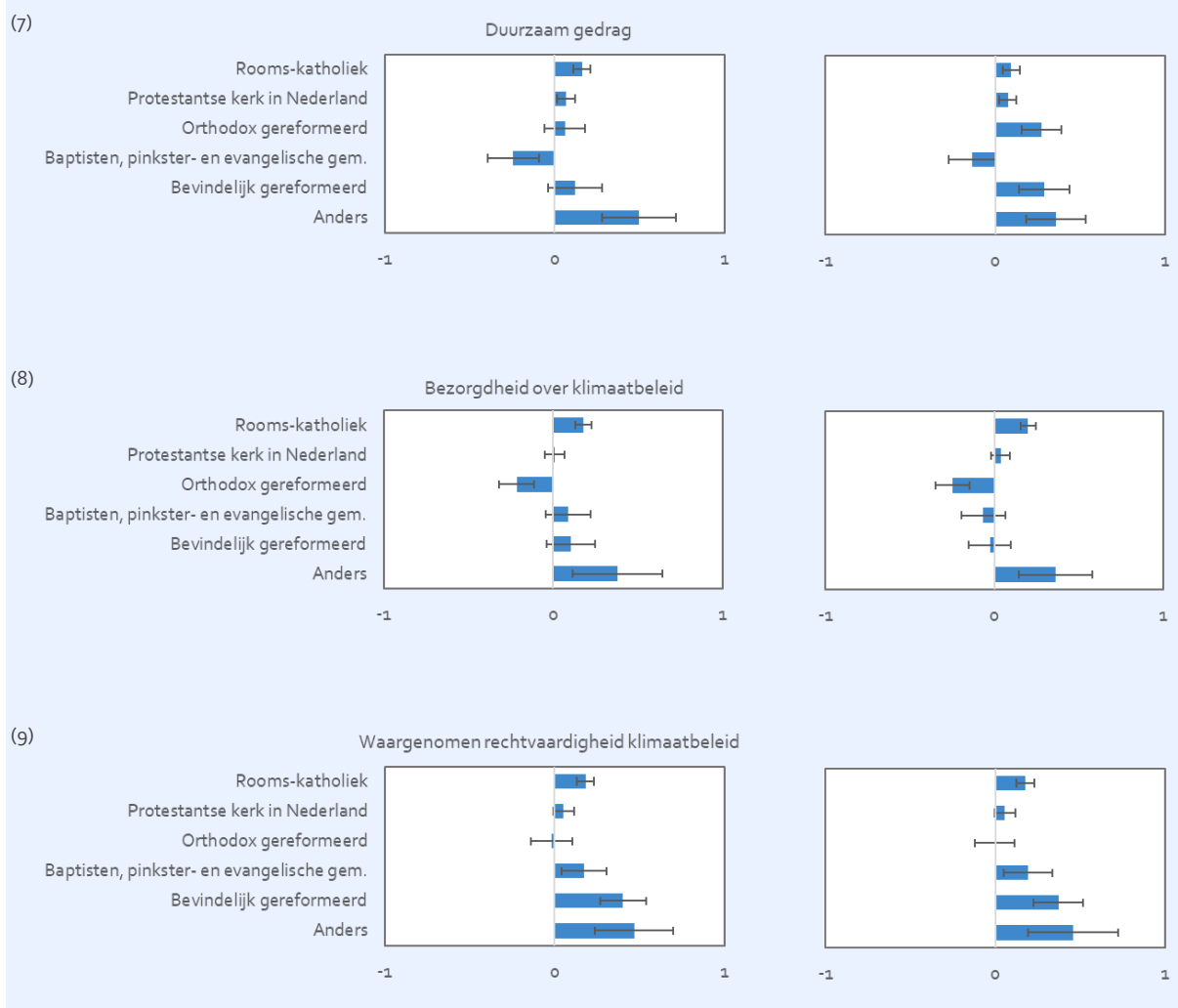
Waargenomen uitkomsteffectiviteit

(6)

Waargenomen zelfeffectiviteit

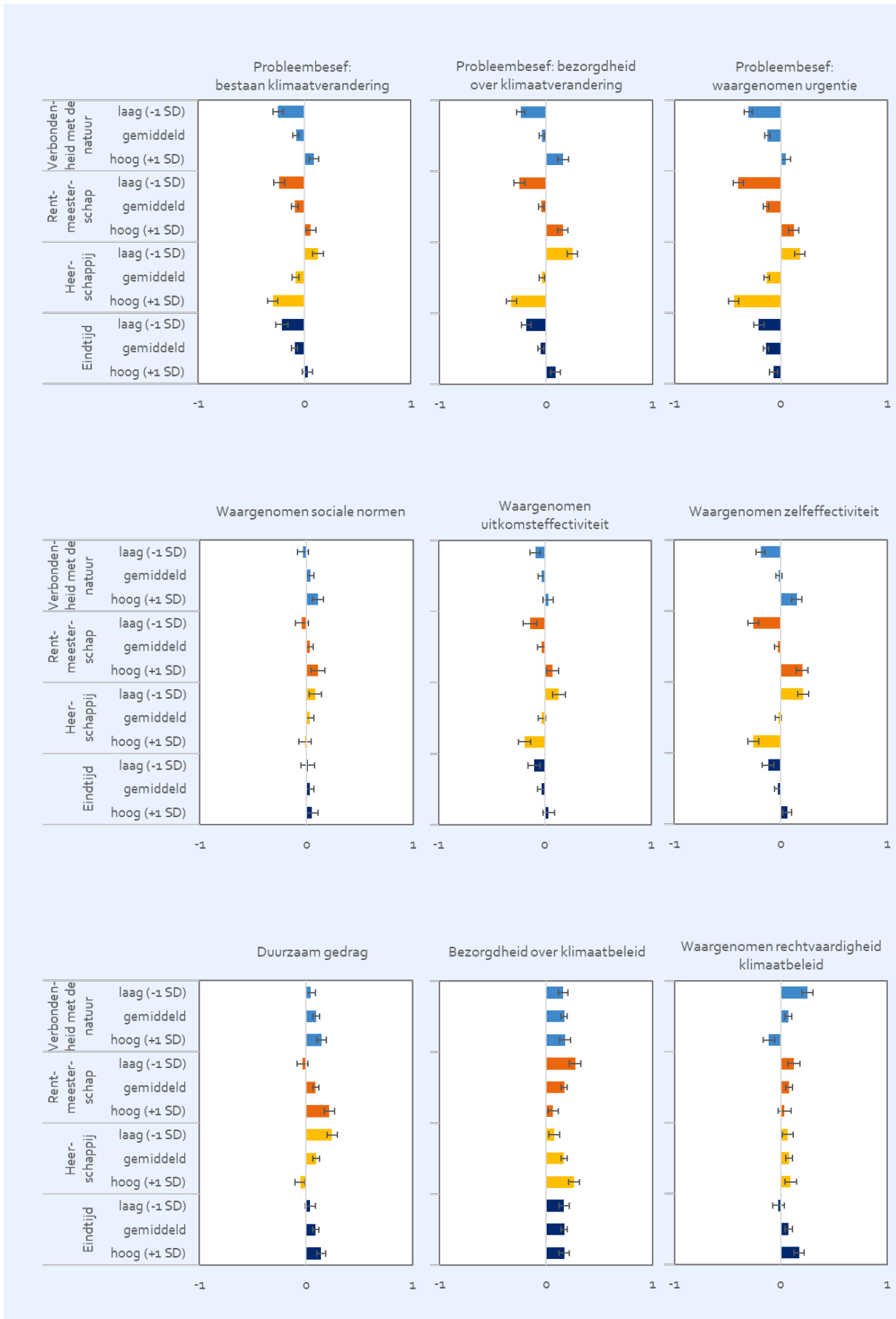

- a Basis = respondenten van een christelijke denominatie (n = 900). Rooms-katholiek: n = 438, protestants (PKN, of niet nader gespecificeerd); n = 287, orthodox-gereformeerd: n = 72, baptisten-, pinkster- en evangelische gemeenten en internationale christelijke kerken: n = 48, bevindelijk gereformeerd: n = 34, anders: n = 20.
- b Modelgebaseerde gemiddelden met foutbalken (een standaardfout boven en onder het gemiddelde).
- c Score '0' betekent een gemiddelde score op de opvatting, '-1' is een standaarddeviatie onder het gemiddelde en '1' een standaarddeviatie boven het gemiddelde. Merk op dat waarde '0' de opvattingen en het gedrag van de gemiddelde Nederlander weerspiegelt. Wanneer de gemiddelde score van de in de figuur vergeleken groepen boven (of onder) waarde '0' ligt, betekent dit dat christenen gemiddeld hoger (of lager) scoren op de betreffende opvatting of het gedrag dan niet-christenen.
- d Deze figuren geven de resultaten weer wanneer geen (links) en wel (rechts) rekening wordt gehouden met verschillen in sociaal-demografische kenmerken: leeftijd, geslacht, opleiding, gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, stedelijkheid en huishoudensamenstelling.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

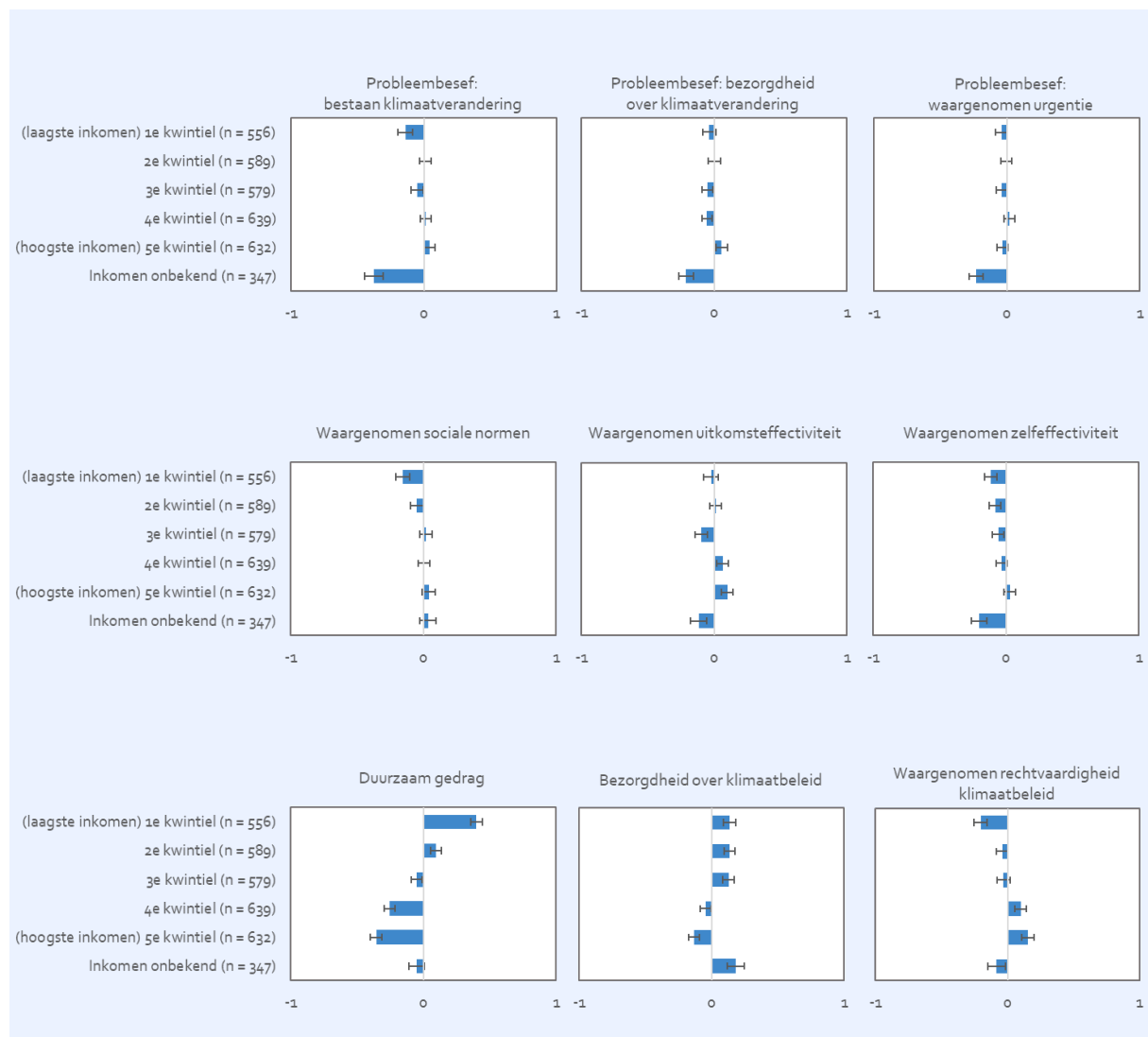
Figuur A.6.3 Samenhang met geloofsopvattingen, 2023 (n = 1097, modelgebaseerde gemiddelden)^{a,b,c,d}

- a Basis = respondentent die zichzelf tot een bepaalde religie of levensbeschouwing rekenen (n = 1097).
- b Modelgebaseerde gemiddelden met foutbalken (een standaardfout boven en onder het gemiddelde).
- c Score 'o' betekent een gemiddelde score op de opvatting, '-1' is een standaarddeviatie onder het gemiddelde en '1' een standaarddeviatie boven het gemiddelde. Merk op dat waarde 'o' de opvattingen en het gedrag van de gemiddelde Nederlander weerspiegelt. Wanneer de gemiddelde score van de in de figuur vergeleken groepen boven (of onder) waarde 'o' ligt, betekent dit dat mensen met een religieuze overtuiging gemiddeld hoger (of lager) scores op de betreffende opvatting of het gedrag dan mensen zonder religieuze overtuiging.
- d Gecorrigeerd voor verschillen in sociaal-demografische kenmerken: leeftijd, geslacht, opleiding, gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, stedelijkheid en huishoudenssamenstelling.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

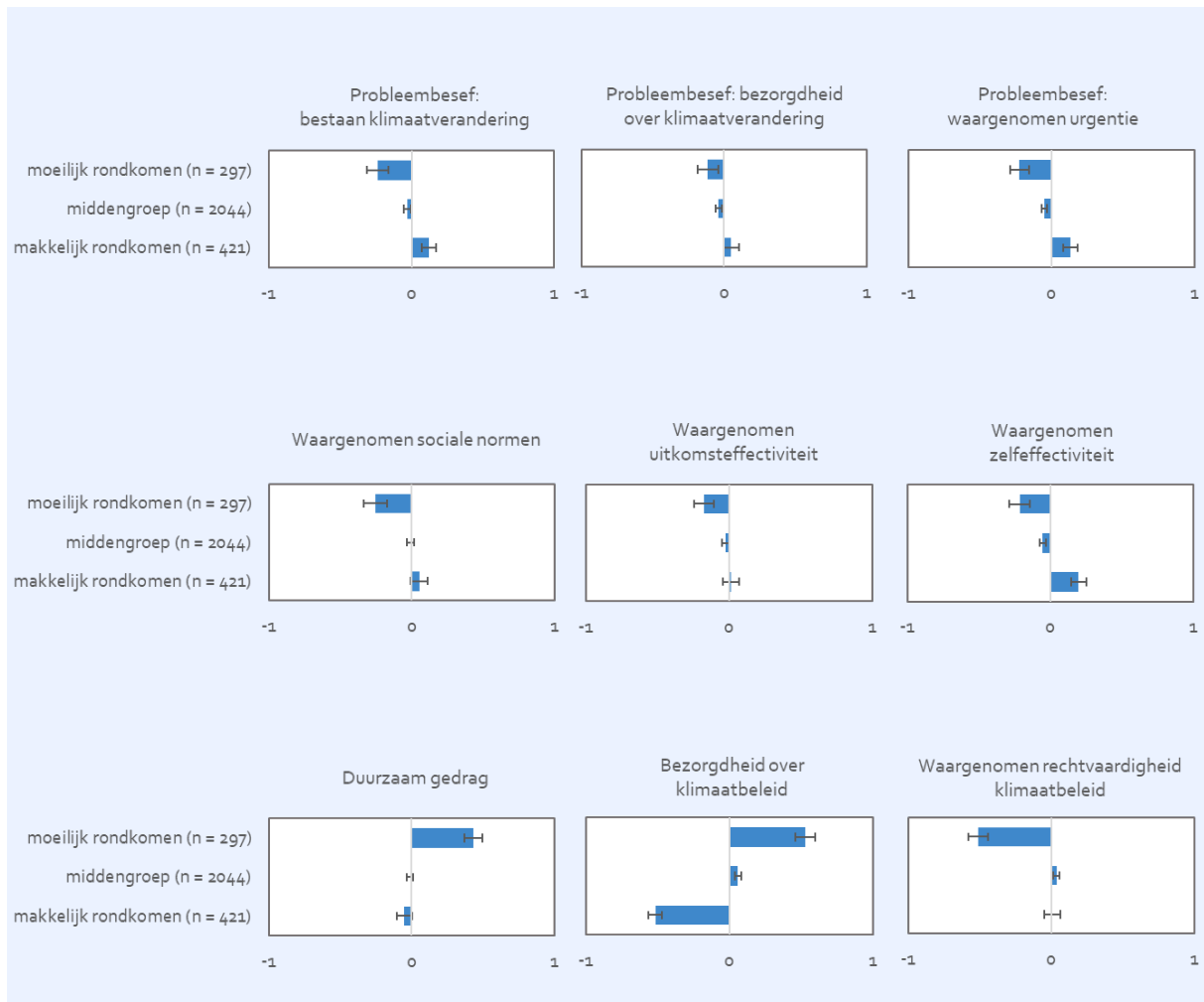
Figuur A.6.4 Verschillen tussen groepen op basis van gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, 2023 (n = 3342, modelgebaseerde gemiddelden)^{a,b,c}

- a Basis = alle respondentent (n = 3342).
- b Modelgebaseerde gemiddelden met foutbalken (een standaardfout boven en onder het gemiddelde).
- c Gecorrigeerd voor verschillen in sociaal-demografische kenmerken: leeftijd, geslacht, opleiding, gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, stedelijkheid en huishoudenssamenstelling.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

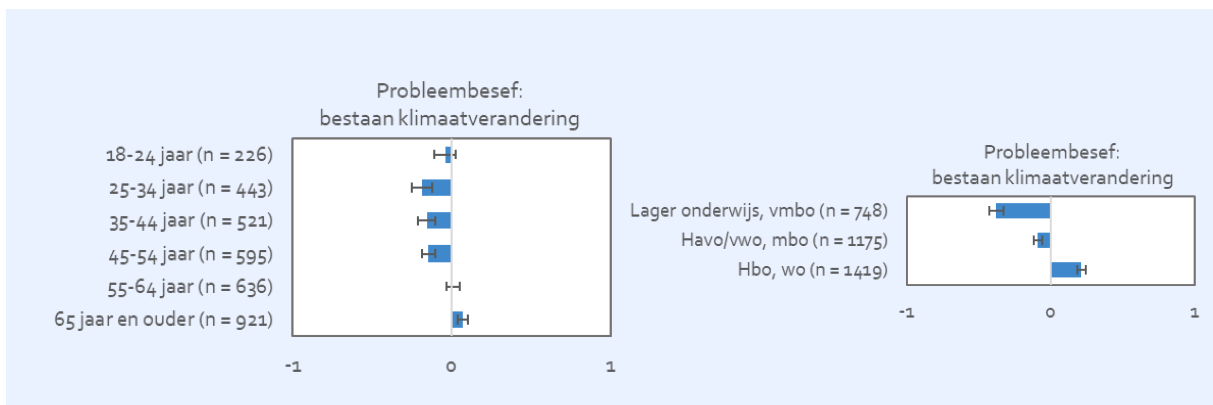
Figuur A.6.5 Verschillen tussen groepen op basis van mate waarin mensen makkelijk of moeilijk kunnen rondkomen, 2023 (n = 2762, modelgebaseerde gemiddelden)^{a,b,c}

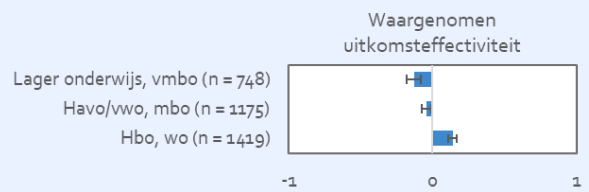
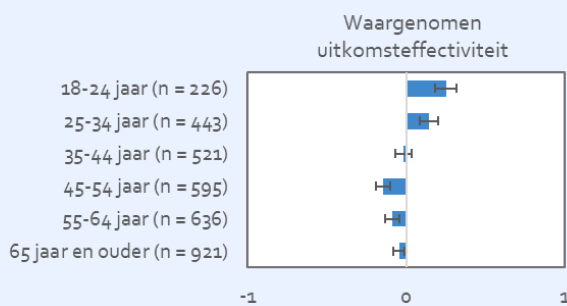
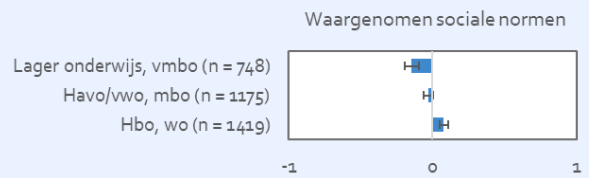
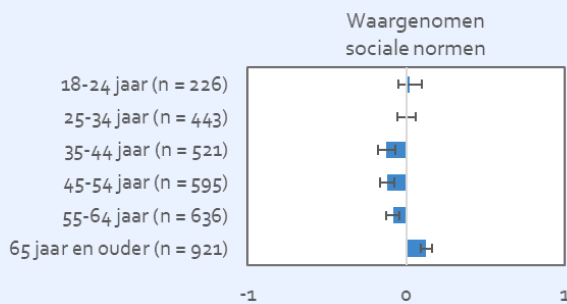
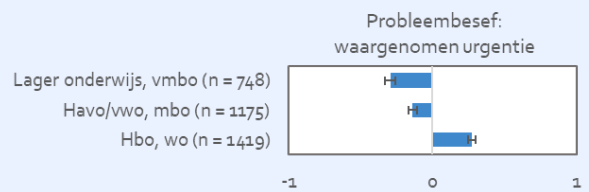
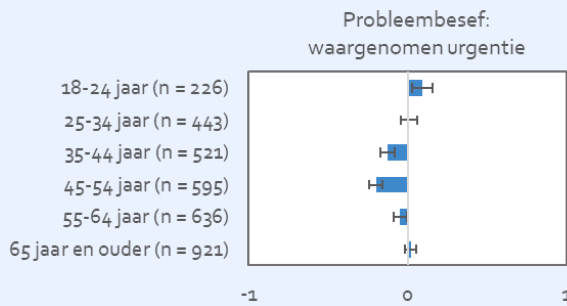
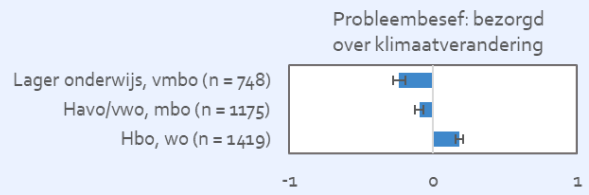
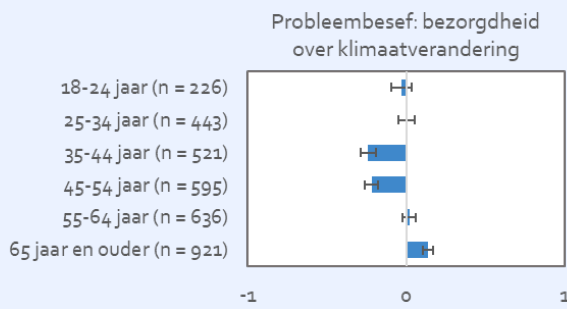

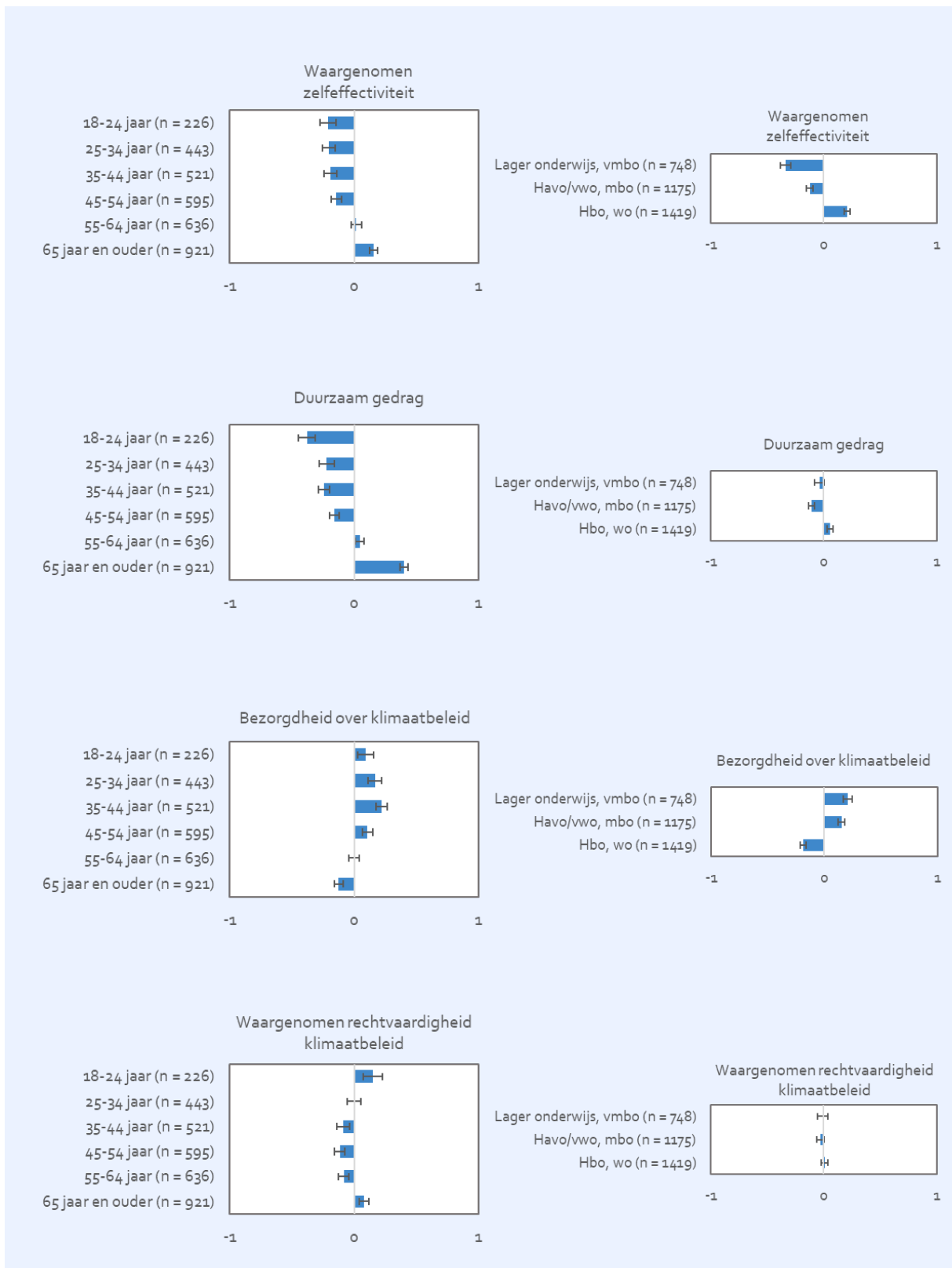
- a Basis = respondenten die ook de LISS kernvragenlijst 'Inkomen' ingevuld hebben, van wie uitgebreidere informatie over hun financiële situatie bekend is (n = 2762). Moeilijk rondkomen: n = 297, middengroep: n = 2044, makkelijk rondkomen: n = 421.
- b Modelgebaseerde gemiddelden met foutbalken (een standaardfout boven en onder het gemiddelde).
- c Gecorrigeerd voor verschillen in sociaal-demografische kenmerken: leeftijd, geslacht, opleiding, gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, stedelijkheid en huishoudenssamenstelling.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Figuur A.6.6 Verschillen tussen groepen op basis van leeftijd (links) en opleiding (rechts), 2023 (n = 3342, modelgebaseerde gemiddelden)^{a,b,c}

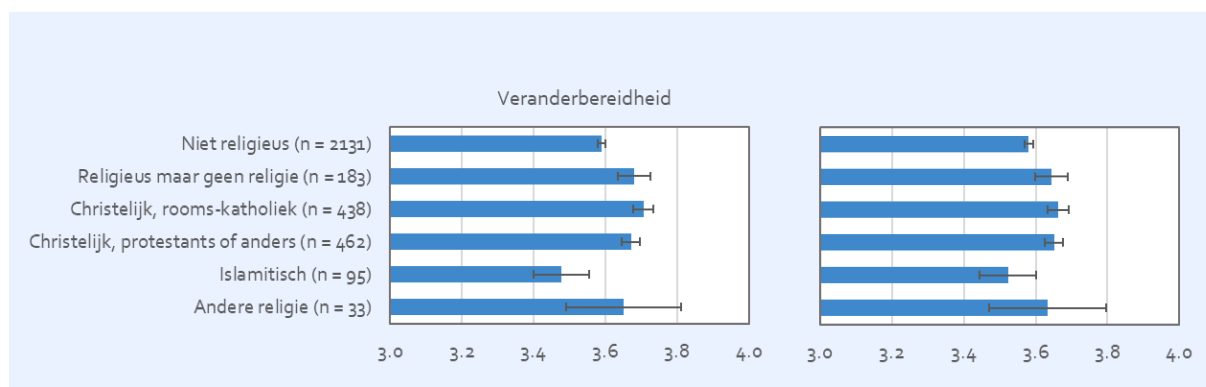

- a Basis = alle respondenten (n = 3342).
- b Modelgebaseerde gemiddelden met foutbalken (een standaardfout boven en onder het gemiddelde).
- c Gecorrigeerd voor verschillen in (andere) sociaal-demografische kenmerken: leeftijd, geslacht, opleiding, gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, stedelijkheid en huishoudenssamenstelling.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

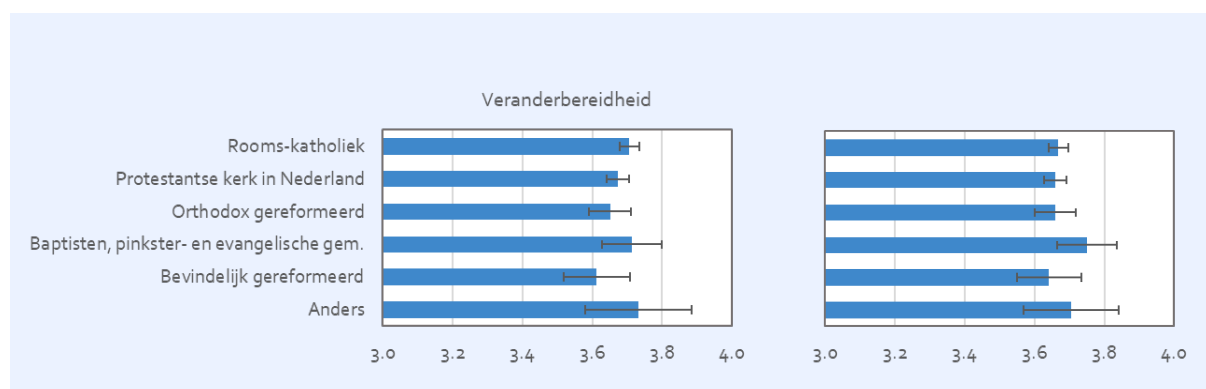
Figuur A.6.7 Samenhang tussen veranderbereidheid en religie (links), gecorrigeerd voor verschillen in sociaal-demografische kenmerken (rechts), 2023 (n = 3342, modelgebaseerde gemiddelden)^{a,b,c}

- a Basis = alle respondenten (n = 3342). Niet religieus: n = 2131, religieus, geen religie: n = 183, christelijk, rooms-katholiek: n = 438, christelijk, protestants of anders: n = 462, islamitisch: n = 95, andere religie: n = 33.
- b Modelgebaseerde gemiddelden met foutbalken (een standaardfout boven en onder het gemiddelde).
- c Figuur rechts gecorrigeerd voor verschillen in sociaal-demografische kenmerken: leeftijd, geslacht, opleiding, gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, stedelijkheid en huishoudenssamenstelling.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

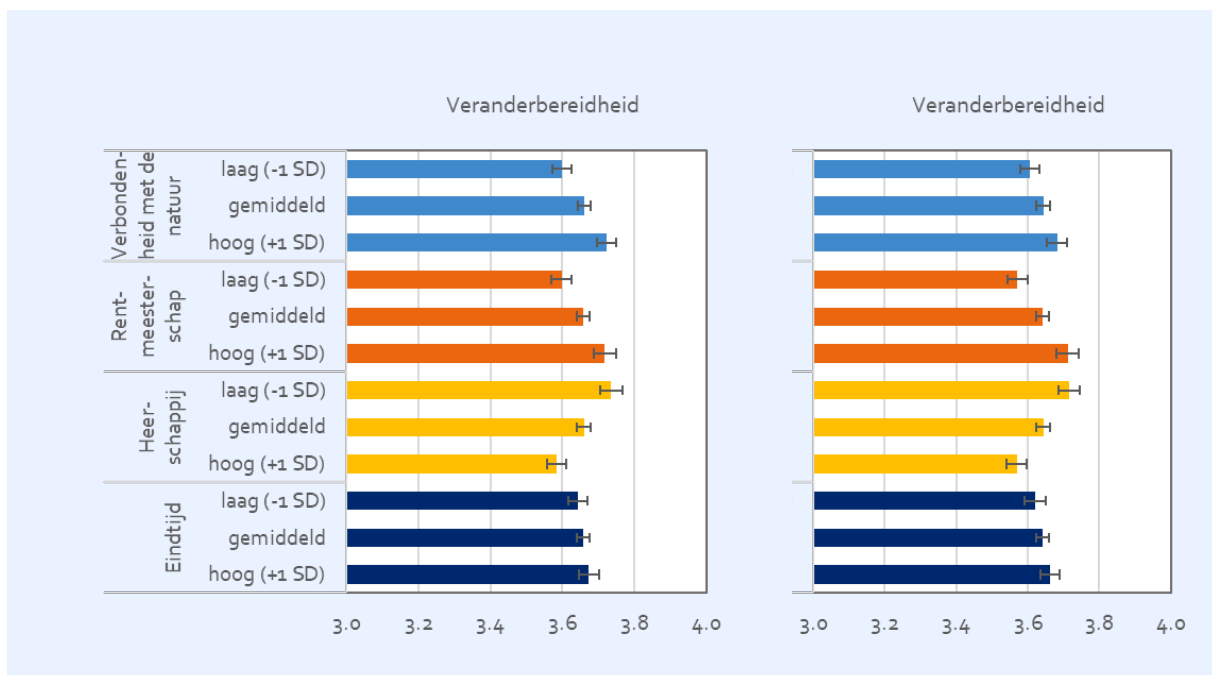
Figuur A.6.8 Samenhang tussen veranderbereidheid en christelijke denominatie (links), gecorrigeerd voor verschillen in demografische kenmerken (rechts), 2023 (n = 900, modelgebaseerde gemiddelden)^{a,b,c}

- a Basis = respondenten van een christelijke denominatie (n = 900). Rooms-katholiek: n = 438, protestants (PKN, of niet nader gespecificeerd); n = 287, orthodox-gereformeerd: n = 72, baptisten-, pinkster- en evangelische gemeenten en internationale christelijke kerken: n = 48, bevindelijk gereformeerd: n = 34, anders: n = 20.
- b Modelgebaseerde gemiddelden met foutbalken (een standaardfout boven en onder het gemiddelde).
- c Figuur rechts gecorrigeerd voor verschillen in sociaal-demografische kenmerken: leeftijd, geslacht, opleiding, gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, stedelijkheid en huishoudenssamenstelling.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Figuur A.6.9 Samenhang tussen veranderbereidheid en geloofsopvattingen (links), gecorrigeerd voor verschillen in sociaal-demografische kenmerken (rechts), 2023 (n = 1097, modelgebaseerde gemiddelden)^{a,b,c}

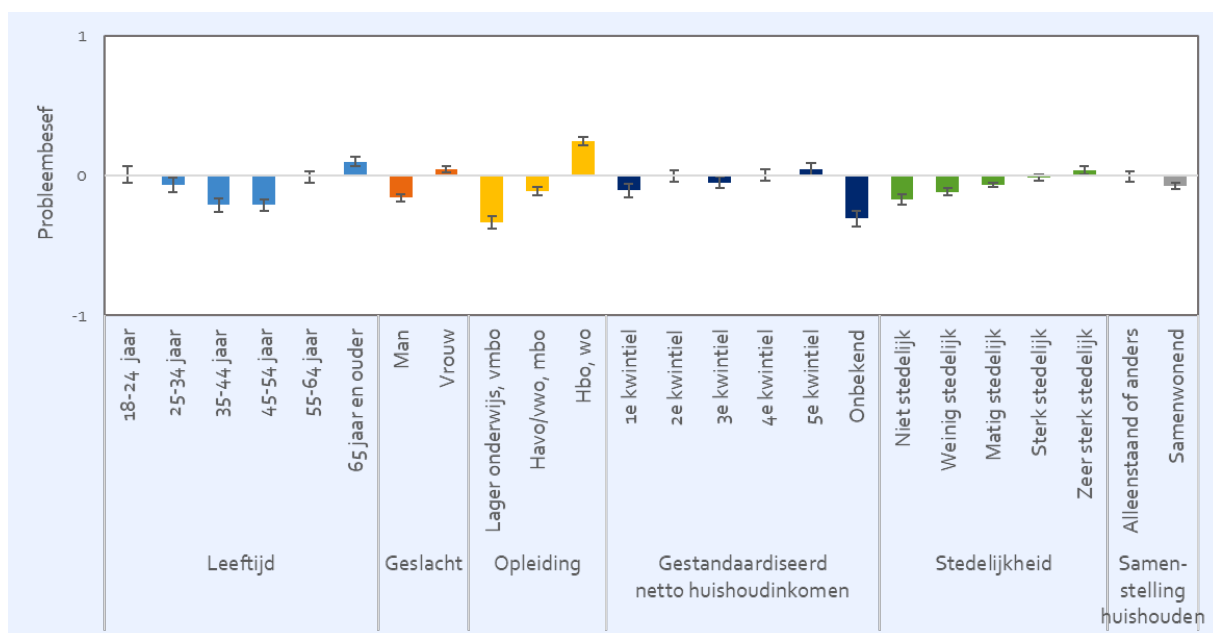

- a Basis = respondenten die zichzelf tot een bepaalde religie of levensbeschouwing rekenen (n = 1097).
- b Modelgebaseerde gemiddelden met foutbalken (een standaardfout boven en onder het gemiddelde).
- c Figuur rechts gecorrigeerd voor verschillen in sociaal-demografische kenmerken: leeftijd, geslacht, opleiding, gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, stedelijkheid en huishoudenssamenstelling.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

De figuren A.6.10-A.6.15 geven de (unieke) verbanden tussen geloofsopvattingen en klimaatgerelateerde uitkomsten en tussen persoonlijke waarden en klimaatgerelateerde uitkomsten grafisch weer (d.w.z. de verbanden met geloofsopvattingen gecorrigeerd voor verschillen in persoonlijke waarden, en andersom). Figuren A.6.11 en A.6.12 volgen uit modellen 6 en 7 uit tabel A.6.17. In figuur A.6.10 zijn de verschillende aspecten van probleembesef – de mate waarin mensen overtuigd zijn van het bestaan van klimaatverandering, de mate van bezorgdheid en de waargenomen probleemurgentie – gecombineerd tot één uitkomstvariabele.

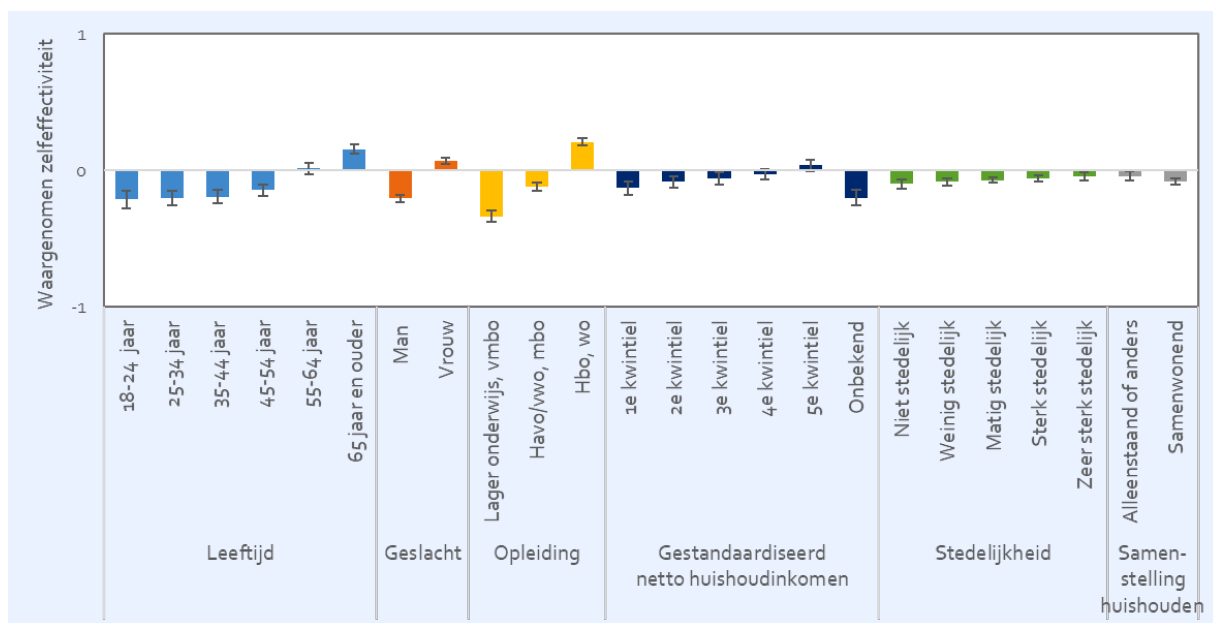
Figuur A.6.10 Verschillen in probleembesef tussen sociaal-demografische groepen, 2023 (n = 3342, modelgebaseerde gemiddelden)^{a,b,c}

- a Basis = alle respondenten (n = 3342).
- b Modelgebaseerde gemiddelden met foutbalken (een standaardfout boven en onder het gemiddelde).
- c Probleembesef is een combinatie van a) de mate waarin mensen overtuigd zijn van het bestaan van (antropogene) klimaatverandering, b) de mate van bezorgdheid hierover, en c) de waargenomen probleemurgentie.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

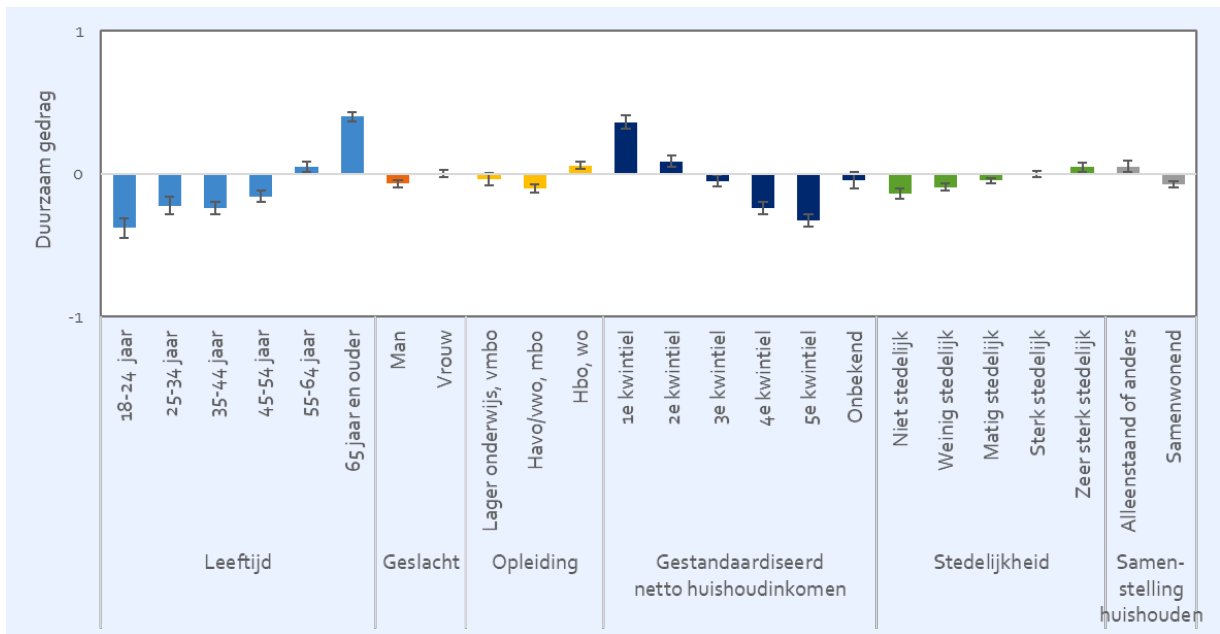
Figuur A.6.11 Verschillen in waargenomen zelfeffectiviteit tussen sociaal-demografische groepen, 2023 (n = 3342, modelgebaseerde gemiddelden)^{a,b}

- a Basis = alle respondenten (n = 3342).
- b Modelgebaseerde gemiddelden met foutbalken (een standaardfout boven en onder het gemiddelde).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Figuur A.6.12 Verschillen in duurzaam gedrag tussen sociaal-demografische groepen, 2023
(n = 3342, modelgebaseerde gemiddelden)^{a,b}

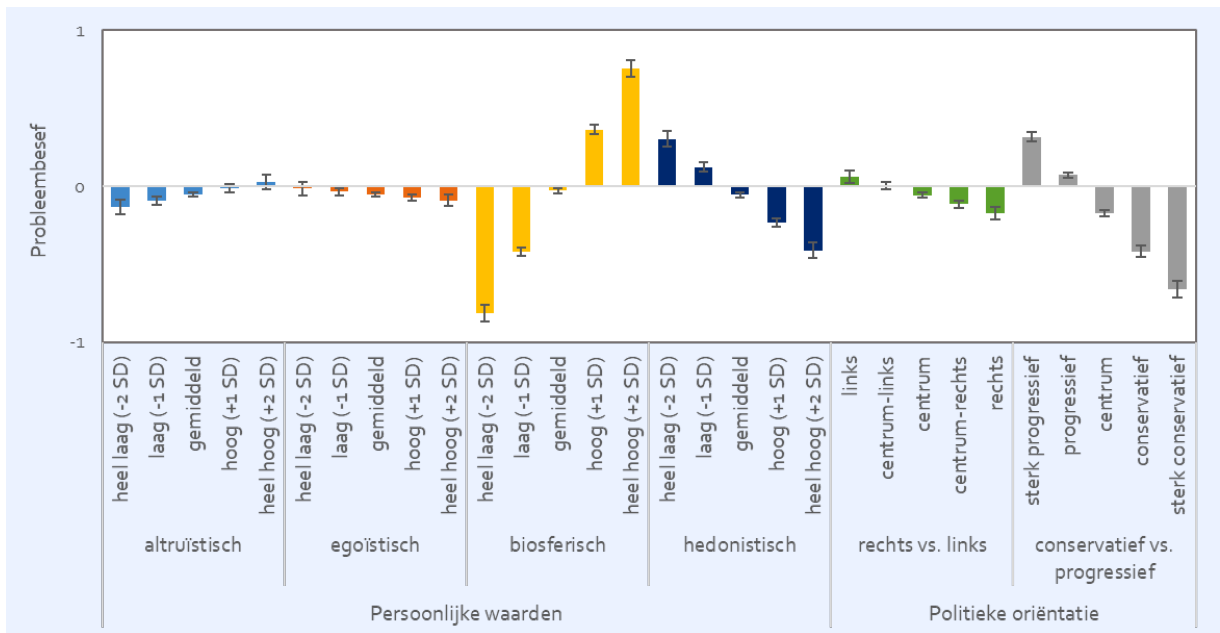

a Basis = alle respondenten (n = 3342).

b Modelgebaseerde gemiddelden met foutbalken (een standaardfout boven en onder het gemiddelde).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Figuur A.6.13 Verschillen in probleembesef afhankelijk van waardenoriëntaties, 2023
(n = 3342, modelgebaseerde gemiddelden)^{a,b}

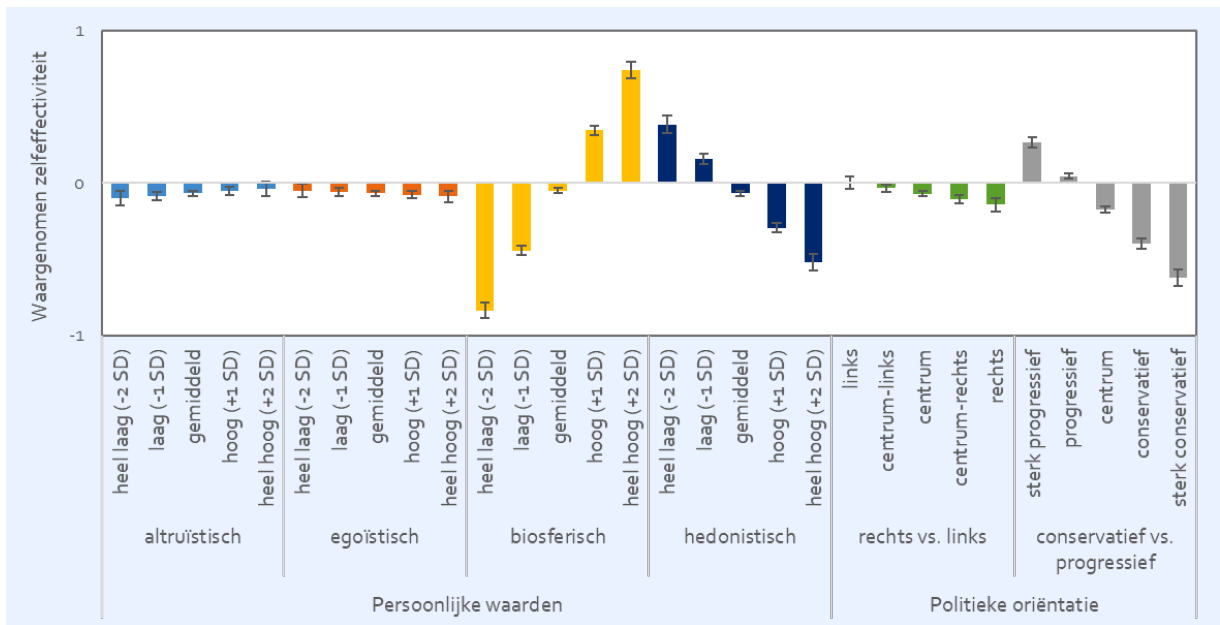

a Basis = alle respondenten (n = 3342).

b Modelgebaseerde gemiddelden met foutbalken (een standaardfout boven en onder het gemiddelde).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Figuur A.6.14 Verschillen in waargenomen zelfeffectiviteit afhankelijk van waardenoriëntaties, 2023 (n = 3342, modelgebaseerde gemiddelden)^{a,b}

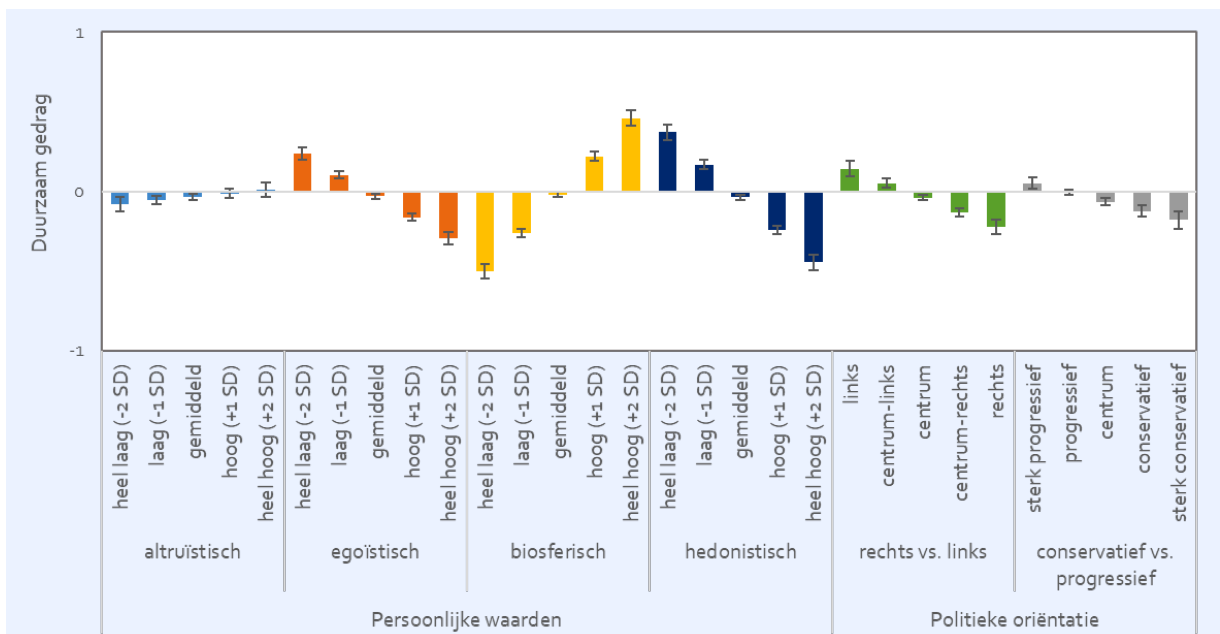

a Basis = alle respondenten (n = 3342).

b Modelgebaseerde gemiddelden met foutbalken (een standaardfout boven en onder het gemiddelde).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Figuur A.6.15 Verschillen in duurzaam gedrag afhankelijk van waardenoriëntaties, 2023 (n = 3342, modelgebaseerde gemiddelden)^{a,b}

a Basis = alle respondenten (n = 3342).

b Modelgebaseerde gemiddelden met foutbalken (een standaardfout boven en onder het gemiddelde).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Tabel A.6.27 Samenhang geloof en gedrag op basis van zelfrapportage: reacties op drie stellingen over vlees eten, een gematigde leefstijl en gebed, en de invloed van religie daarop, 2023 (n = 1401, in procenten)^{a,b,c}

	totaal	religie ^d					christelijke denominatie ^e						
		RGR	RK	PR	IS	AN	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN	CH
De keuze om wel of niet vlees te eten staat los van het geloof.													
helemaal mee oneens	2	3	2	1	2	11	2	1	5	2	0	0	2
mee oneens	4	3	3	5	6	8	3	4	7	4	5	4	4
een beetje mee oneens	4	3	3	4	6	5	3	3	7	2	0	8	3
niet mee eens, niet mee oneens	18	15	16	16	29	29	16	16	20	13	18	15	16
een beetje mee eens	12	8	13	11	15	13	13	11	10	9	15	12	12
mee eens	45	43	48	48	25	21	48	51	40	50	41	50	48
helemaal mee eens	15	25	14	15	17	13	14	14	12	20	21	12	15
mee oneens	10	10 ¹	8 ¹	10 ¹	13 ¹	24 ¹	8 ¹	8 ¹	19 ²	7 ¹	5 ¹	12 ^{1,2}	9
neutraal	18	15 ¹	16 ¹	16 ¹	29 ¹	29 ¹	16 ¹	16 ¹	20 ¹	13 ¹	18 ¹	15 ¹	16
mee eens	73	75 ²	75 ²	74 ²	58 ^{1,2}	47 ¹	75 ²	76 ²	62 ¹	80 ²	77 ²	73 ^{1,2}	75
Het geloof stimuleert mij tot een meer gematigde leefstijl.													
helemaal mee oneens	7	16	11	3	3	16	11	3	2	2	0	0	7
mee oneens	13	9	21	8	6	8	21	9	9	4	8	8	14
een beetje mee oneens	6	4	7	6	5	11	7	7	1	2	10	0	7
niet mee eens, niet mee oneens	27	28	31	23	29	32	31	26	15	17	5	38	27
een beetje mee eens	20	16	19	24	14	11	19	24	26	24	21	12	21
mee eens	21	18	10	30	27	16	10	26	38	37	46	35	20
helemaal mee eens	5	9	2	6	16	8	2	4	8	15	10	8	4
mee oneens	27	29 ³	38 ⁴	17 ^{1,2}	13 ¹	34 ^{2,3,4}	38 ³	19 ²	13 ^{1,2}	7 ¹	18 ^{1,2}	8 ^{1,2}	27
neutraal	27	28 ^{1,2}	31 ²	23 ¹	29 ^{1,2}	32 ^{1,2}	31 ⁴	26 ^{3,4}	15 ²	17 ^{2,3}	5 ¹	38 ⁴	27
mee eens	46	43 ²	30 ¹	60 ³	58 ³	34 ^{1,2}	30 ¹	54 ²	72 ^{3,4}	76 ⁴	77 ⁴	54 ^{2,3}	46
In mijn gebeden hebben zorgen over klimaatverandering een plaats.													
helemaal mee oneens	14	27	19	7	5	21	19	8	5	4	5	4	13
mee oneens	18	11	20	20	13	5	20	20	14	22	15	27	20
een beetje mee oneens	7	8	7	6	10	8	7	6	6	7	5	8	7
niet mee eens, niet mee oneens	32	28	34	28	38	34	34	30	16	30	31	35	31
een beetje mee eens	15	17	10	20	19	16	10	17	33	19	23	15	15
mee eens	11	6	7	15	13	13	7	14	22	13	18	12	11
helemaal mee eens	3	3	2	4	3	3	2	4	5	6	3	0	3
mee oneens	39	46 ²	47 ²	33 ¹	27 ¹	34 ^{1,2}	47 ³	35 ²	24 ¹	33 ^{1,2}	26 ^{1,2}	38 ^{1,2,3}	40
neutraal	32	28 ^{1,2}	34 ²	28 ¹	38 ^{1,2}	34 ^{1,2}	34 ²	30 ²	16 ¹	30 ^{1,2}	31 ^{1,2}	35 ²	31
mee eens	30	26 ^{1,2}	19 ¹	39 ³	36 ^{2,3}	32 ^{1,2,3}	19 ¹	35 ^{2,3}	59 ⁴	37 ^{2,3}	44 ^{3,4}	27 ^{1,2}	29
n	1401	89	575	595	104	38	575	390	86	54	39	26	1170

a Basis = respondenten die zich tot een bepaalde religie of levensbeschouwing rekenen (n = 1401).

b Cijfers in superscripts (1, 2, enz.) geven de resultaten weer van paarsgewijze vergelijkingen van subgroepen op basis van religie en van christelijke denominatie, gecorrigeerd voor verschillen in leeftijd, geslacht, opleiding, gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, stedelijkheid en huishoudensamenstelling. Verschillen tussen groepen met verschillende cijfers in superscripts zijn statistisch significant ($p < 0,05$).

c Dit is een uitgebreide versie van tabel 6.7 in het rapport.

d RGR = religieus, geen religie, RK = rooms-katholiek, PR = protestants, IS = islamitisch, AN = andere religie.

e RK = rooms-katholiek, PKN = Protestantse Kerk in Nederland, ORT = orthodox-gereformeerd, BPE = baptisten-, pinkster- en evangelische gemeenten, BEV = bevindelijk gereformeerd, AN = andere christelijke denominatie, CH = totaal van alle christelijke denominaties.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

B Vignettenteksten

De vragenlijst bevatte een vignettenonderzoek om de invloed van vier contextuele factoren op de veranderbereidheid te meten. Voor drie impactvolle gedragingen (vlees eten, met het vliegtuig reizen, met de auto reizen, etc.) kregen respondenten mogelijke toekomstscenario's (vignetten) te lezen ('Stelt u zich voor dat de komende jaren...'). De gebruikte vignettenteksten zijn te vinden in tabel B.1.

Tabel B.1 Vignettenteksten

	vlees eten	reizen met het vliegtuig	reizen met de auto
natuurrampen	1. er steeds meer natuurrampen komen, zoals hitte, droogte en overstromingen. 2. er iets meer natuurrampen komen, zoals hitte, droogte en overstromingen. 3. het aantal natuurrampen zoals hitte, droogte en overstromingen ongeveer gelijk blijft. 4. er minder natuurrampen komen, zoals hitte, droogte en overstromingen.		
sociale omgeving (A = afkeurende houding t.o.v. niet-duurzaam gedrag, G = goedkeurende houding t.o.v. niet-duurzaam gedrag)	1. mensen in uw omgeving het eten van vlees zien als iets wat echt niet meer kan. (A) 2. mensen in uw omgeving het eten van vlees als ongezond zien. (A) 3. mensen in uw omgeving het eten van vlees belangrijk vinden voor hun gezondheid. (G) 4. mensen in uw omgeving het eten van vlees zien als iets wat er gewoon bij hoort. (G)	1. de meeste mensen in uw omgeving last hebben van vliegschaamte. (A) 2. de meeste mensen in uw omgeving vliegen zien als te belastend voor het milieu. (A) 3. de meeste mensen in uw omgeving vliegen zien als een belangrijk onderdeel van hun vakantie of werk. (G) 4. de meeste mensen in uw omgeving vliegen zien als iets wat er gewoon bij hoort. (G)	1. de meeste mensen in uw omgeving autorijden zien als iets wat echt niet meer kan. (A) 2. de meeste mensen in uw omgeving autorijden zien als te milieubelastend. (A) 3. de meeste mensen in uw omgeving autorijden zien als noodzakelijk om een sociaal leven te kunnen leiden. (G) 4. de meeste mensen in uw omgeving zien autorijden als iets wat er gewoon bij hoort. (G)
beleid	1. er een klimaatbelasting wordt ingesteld op vlees. Vlees wordt hierdoor 75 procent duurder. 2. er een klimaatbelasting wordt ingesteld op vlees. Vlees wordt hierdoor 25 procent duurder. 3. de prijs van vlees ongeveer hetzelfde blijft als nu. 4. vlees 25 procent goedkoper wordt door vernieuwingen in de veeteelt en wereldhandel.	1. er een klimaatbelasting wordt ingesteld op reizen met het vliegtuig. Vliegen wordt hierdoor 75 procent duurder. 2. er een klimaatbelasting wordt ingesteld op reizen met het vliegtuig. Vliegen wordt hierdoor 25 procent duurder. 3. de prijs van vliegen ongeveer hetzelfde blijft als nu. 4. vliegen 25 procent goedkoper wordt door vernieuwingen en samenwerking in de luchtvaart.	1. er een klimaatbelasting wordt ingesteld op gereden kilometers met de auto. Autorijden wordt hierdoor 75 procent duurder. 2. er een klimaatbelasting wordt ingesteld op gereden kilometers met de auto. Autorijden wordt hierdoor 25 procent duurder. 3. de prijs van autorijden ongeveer hetzelfde blijft als nu. 4. autorijden 25 procent goedkoper wordt door vernieuwingen in autotechniek.
oproep	1. de overheid mensen oproept minder vlees te eten. 2. wetenschappers mensen oproepen minder vlees te eten. 3. maatschappelijke organisaties mensen oproepen minder vlees te eten. 4. kerken mensen oproepen minder vlees te eten.	1. de overheid mensen oproept minder te vliegen. 2. wetenschappers mensen oproepen om minder te vliegen. 3. maatschappelijke organisaties mensen oproepen minder te vliegen. 4. kerken mensen oproepen minder te vliegen.	1. de overheid mensen oproept de auto minder te gebruiken. 2. wetenschappers mensen oproepen de auto minder te gebruiken. 3. maatschappelijke organisaties mensen oproepende auto minder te gebruiken. 4. kerken mensen oproepen de auto minder te gebruiken.

	energieverbruik	kopen van kleding en schoenen	bestraten (vs. beplanten) van de tuin
natuurrampen	1. er steeds meer natuurrampen komen, zoals hitte, droogte en overstromingen. 2. er iets meer natuurrampen komen, zoals hitte, droogte en overstromingen. 3. het aantal natuurrampen zoals hitte, droogte en overstromingen ongeveer gelijk blijft. 4. er minder natuurrampen komen, zoals hitte, droogte en overstromingen.		
sociale omgeving (A = afkeurende houding t.o.v. niet-duurzaam gedrag, G = goedkeurende houding t.o.v. niet-duurzaam gedrag)	1. de meeste mensen in uw omgeving besparen op energie zien als iets dat een goede burger hoort te doen. (A) 2. de meeste mensen in uw omgeving besparen op energie zien als noodzakelijk om het milieu en klimaat te beschermen. (A) 3. de meeste mensen in uw omgeving vinden dat besparen op energie te veel gedoe is. (G) 4. de meeste mensen in uw omgeving besparen op energie zien als iets wat vooral van bedrijven moet worden gevraagd, niet van hen. (G)	1. de meeste mensen in uw omgeving het normaal vinden om tweedehands kleding en schoenen te kopen. (A) 2. de meeste mensen in uw omgeving minder nieuwe kleding en schoenen kopen zien als iets goeds voor milieu en klimaat. (A) 3. de meeste mensen in uw omgeving minder nieuwe kleding en schoenen kopen zien als weinig helpend voor milieu en klimaat. (G) 4. de meeste mensen in uw omgeving het vreemd vinden om tweedehands kleding en schoenen te kopen. (G)	1. de meeste mensen in uw omgeving het vergroenen van hun tuin of balkon zien als belangrijk voor een goede omgang met de natuur. (A) 2. de meeste mensen in uw omgeving het vergroenen van hun tuin of balkon zien als iets wat het klimaat helpt. (A) 3. de meeste mensen in uw omgeving het vergroenen van hun tuin of balkon zien als een druppel op de gloeiende plaat als het gaat om verduurzamen. (G) 4. de meeste mensen in uw omgeving het vergroenen van hun tuin of balkon zien als een hobby die niks te maken heeft met duurzaamheid. (G)
beleid	1. er een klimaatbelasting wordt ingesteld op energie. Gas en elektriciteit worden daardoor 75 procent duurder. 2. er een klimaatbelasting wordt ingesteld op energie. Gas en elektriciteit worden daardoor 25 procent duurder. 3. de prijzen van gas en elektriciteit ongeveer hetzelfde blijven als nu. 4. gas en elektriciteit 25 procent goedkoper worden door technische vernieuwingen en slimme inkoop op de wereldmarkt.	1. kleding en schoenen 75 procent duurder worden door invoering van klimaatbelasting. 2. kleding en schoenen 25 procent duurder worden door invoering van klimaatbelasting. 3. de prijs van kleding en schoenen ongeveer hetzelfde blijft als nu. 4. kleding en schoenen 25 procent goedkoper worden door wereldhandel.	1. planten en bomen 75 procent goedkoper worden doordat er een groensubsidie wordt ingevoerd. 2. planten en bomen 25 procent goedkoper worden doordat er een groensubsidie wordt ingevoerd. 3. de prijs van planten en bomen ongeveer hetzelfde blijft als nu. 4. planten en bomen 25 procent duurder worden door beperkt aanbod op de wereldmarkt.
oproep	1. de overheid mensen oproept minder energie te gebruiken. 2. wetenschappers mensen oproepen minder energie te gebruiken. 3. maatschappelijke organisaties mensen oproepen minder energie te gebruiken. 4. kerken mensen oproepen minder energie te gebruiken.	1. de overheid mensen oproept minder nieuwe kleding en schoenen te kopen. 2. wetenschappers mensen oproepen minder nieuwe kleding en schoenen te kopen. 3. maatschappelijke organisaties mensen oproepen minder nieuwe kleding en schoenen te kopen. 4. kerken mensen oproepen minder nieuwe kleding en schoenen te kopen.	1. de overheid mensen oproept hun tuin of balkon te vergroenen. 2. wetenschappers mensen oproepen hun tuin of balkon te vergroenen. 3. maatschappelijke organisaties mensen oproepen hun tuin of balkon te vergroenen. 4. kerken mensen oproepen hun tuin of balkon te vergroenen.

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

C Extra onderzoek: Geloof en grond

Christenen bezitten een aanzienlijk deel van de grond in Nederland. Veel boeren hebben namelijk een christelijke achtergrond en kerken bezitten ook vaak grond die zij verpachten. Christenen hebben daardoor veel belang bij grondkwesties, maar er is weinig bekend over de rol die geloof speelt in hoe zij denken over het gebruik van grond in relatie tot duurzaamheid. Hier gaat dit onderzoek nader op in. Daarbij staan de volgende vragen centraal:

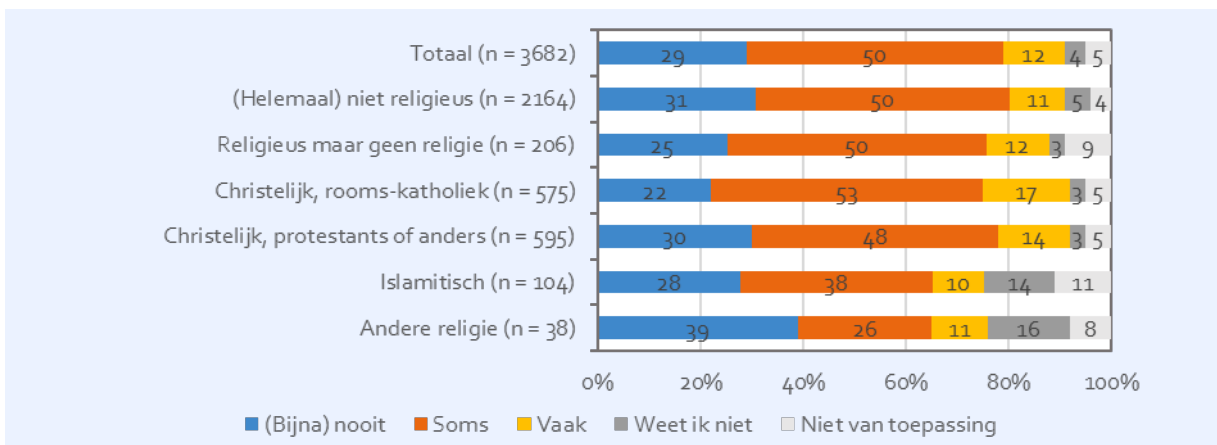
Hoe denken burgers over het gebruik van grond in relatie tot duurzaamheid? En welke rol speelt geloof hierin?

In deze bijlage beschrijven we de percepties van burgers ten aanzien van het gebruik van grond in relatie tot duurzaamheid, en onderzoeken we hoe deze percepties verschillen tussen (protestantse en rooms-katholieke) christenen, mensen met een niet-christelijke religieuze overtuiging en mensen zonder religieuze overtuiging. Kruistabellen met uitsplitsingen naar religie en christelijke denominatie en de bijbehorende significantietoetsen zijn te vinden aan het eind van deze bijlage. De verschillen die we beschrijven blijven bestaan na correctie voor verschillen in sociaal-demografische kenmerken (tenzij anders vermeld).

C.1 Geloof en duurzamere landbouw en veeteelt

Door vaker te kiezen voor lokaal geproduceerde en biologische producten, kunnen burgers bijdragen aan beter milieu (bv. minder CO₂-uitstoot, behoud van bodemkwaliteit en biodiversiteit). Een kleine groep Nederlanders zegt soms (12%) of vaak (4%) producten van lokale boeren te kopen (zie figuur C.1). Van de mensen die nooit of soms producten bij lokale boeren kopen, zegt een derde dit wel (vaker) te willen gaan doen (zie figuur C.2). Rooms-katholieken kopen iets vaker bij lokale boeren dan protestanten⁶ en mensen zonder religieuze overtuiging, en lijken ook iets vaker te overwegen om dit in de toekomst (meer) te gaan doen.

Figuur C.1 Reacties op de stelling: 'Ik koop producten van lokale boeren', 2023 (n = 3682, in procenten)^a

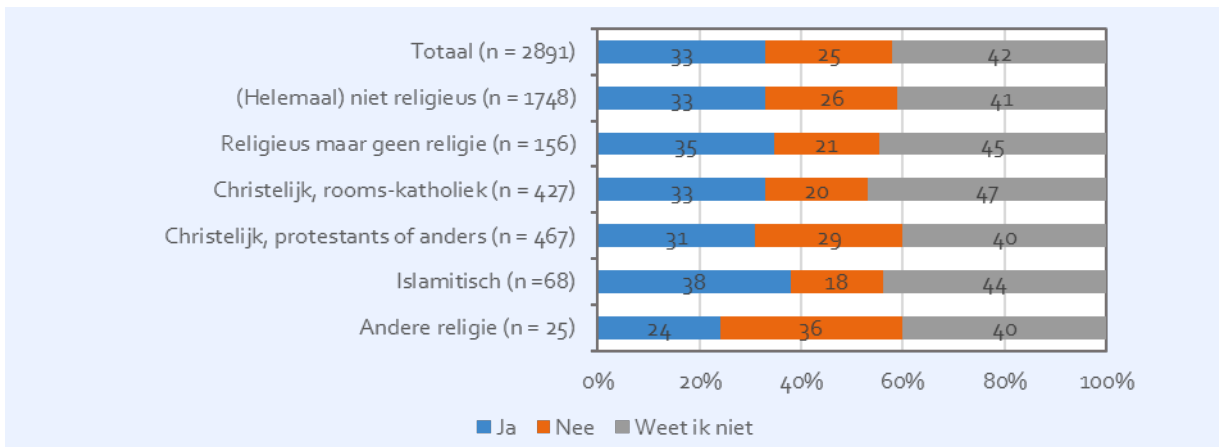

a Basis = alle respondenten (n = 3682).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

6 Althans, ze geven minder vaak aan dat ze dat '(bijna) nooit' doen.

Figuur C.2 Reacties op de stelling: 'Ik ben van plan om (meer) producten te kopen van lokale boeren', 2023 (n = 2891, in procenten)^a

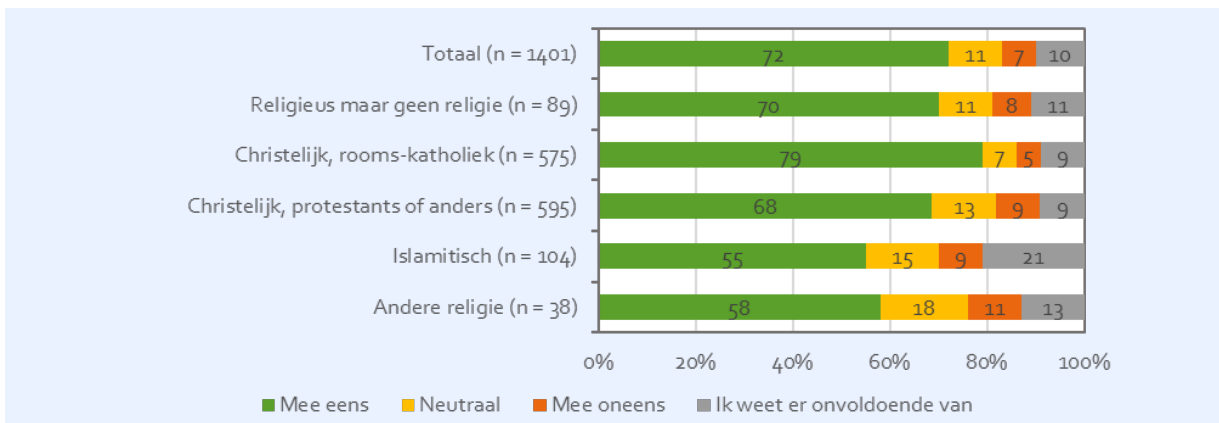

a Basis = respondenten die '(bijna) nooit' of 'soms' producten kopen van lokale boeren (n = 2891).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Veruit de meeste mensen die zichzelf tot een bepaalde religie of levensbeschouwing rekenen, zien 'biologisch boeren' niet als een geloofskwestie (zie figuur C.3). Protestantse christenen zien biologisch boeren iets vaker als een geloofskwestie (9%) dan rooms-katholieke christenen (5%). Dit geldt ook voor moslims (9%), die tegelijkertijd ook relatief vaak aangeven er onvoldoende van te weten (21%).

Figuur C.3 Reacties op de stelling: 'Biologisch boeren is geen geloofskwestie (heeft niet met geloof te maken)', 2023 (n = 1401, in procenten)^a

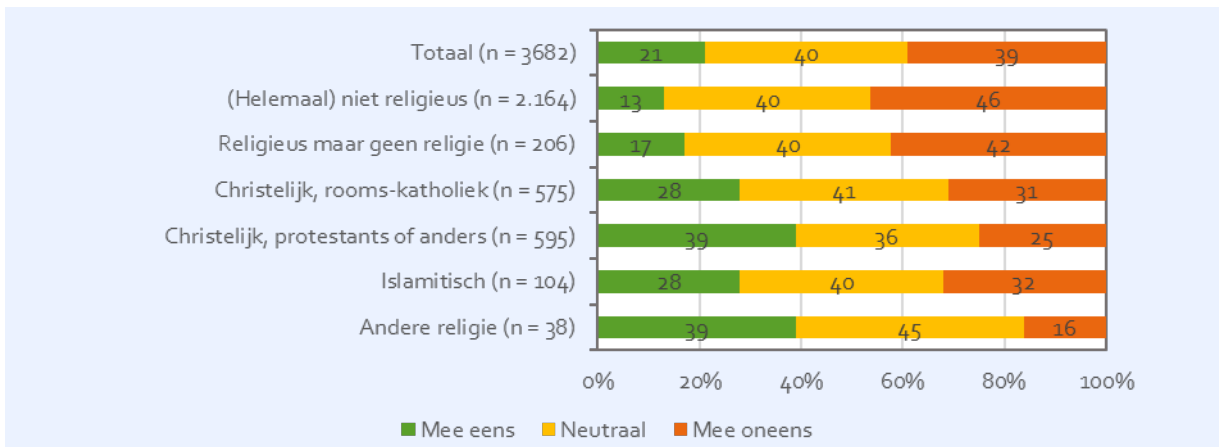
a Basis = respondenten die zichzelf tot een bepaalde religie of levensbeschouwing rekenen (n = 1401).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

C.2 Percepties van Nederlanders over grondgebruik

Ongeveer een vijfde van de Nederlanders is van mening dat geloofsgemeenschappen samen met boeren moeten optrekken als het gaat over de toekomst van landbouw (zie figuur C.4). Protestantse christenen delen die mening vaker (39%) dan rooms-katholieke christenen (28%) en moslims (28%). Onder mensen zonder religieuze overtuiging (13%) of die geen geïnstitutionaliseerde religie aanhangen (17%) wordt deze mening slechts in beperkte mate gedeeld.

Figuur C.4 Reacties op de stelling: 'Geloofsgemeenschappen moeten met boeren samen optrekken als het gaat over de toekomst van de landbouw in Nederland', 2023 (n = 3682, in procenten)^a

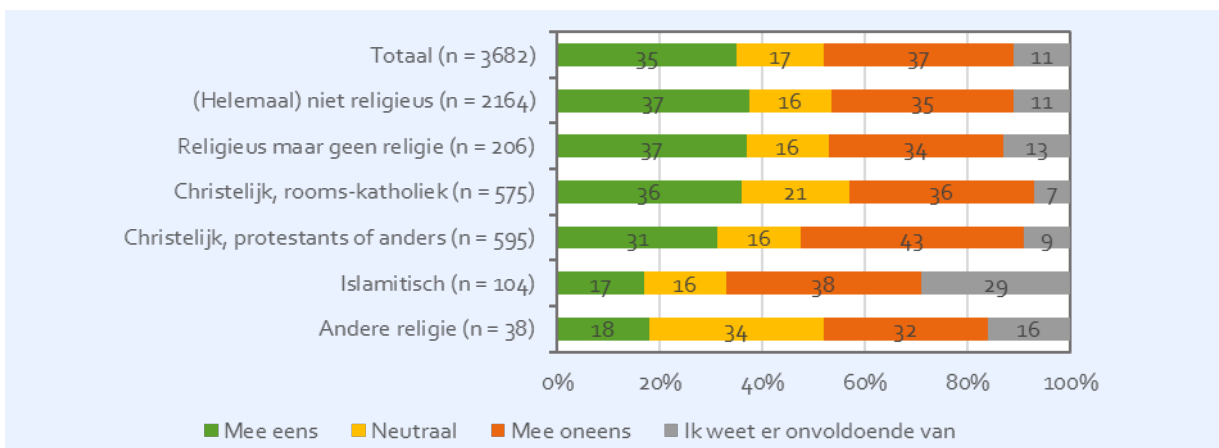

a Basis = alle respondenten (n = 3682).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

De meningen over de hoeveelheid land die in de toekomst in Nederland gebruikt moet worden voor landbouw en veeteelt zijn verdeeld (zie figuren C.5-C.7). De meeste mensen zijn van mening dat de hoeveelheid land die hiervoor gebruikt wordt kleiner moet worden (35%) of gelijk moet blijven (34%). We zien hier geen hele duidelijke verschillen tussen groepen op basis van religie. Moslims en aanhangers van andere religies dan het christendom of de islam zijn iets vaker van mening dat er in de toekomst meer land gebruikt moet worden voor landbouw en veeteelt (figuur C.5); en *minder* vaak dat er in de toekomst hiervoor *minder* land gebruikt moet worden (figuur C.7). Christenen lijken juist relatief iets sterker te vinden dat de hoeveelheid land die gebruikt wordt voor landbouw en veeteelt gelijk moet blijven (figuur C.6).

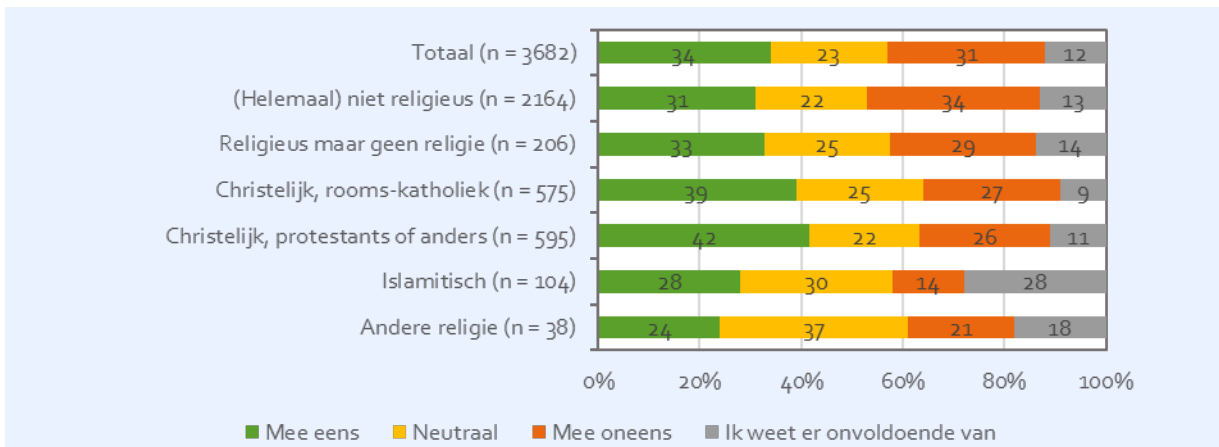
Figuur C.5 Reacties op de stelling: 'In Nederland moet er in de toekomst minder land gebruikt worden voor landbouw en veeteelt', 2023 (n = 3682, in procenten)^a

a Basis = alle respondenten (n = 3682).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

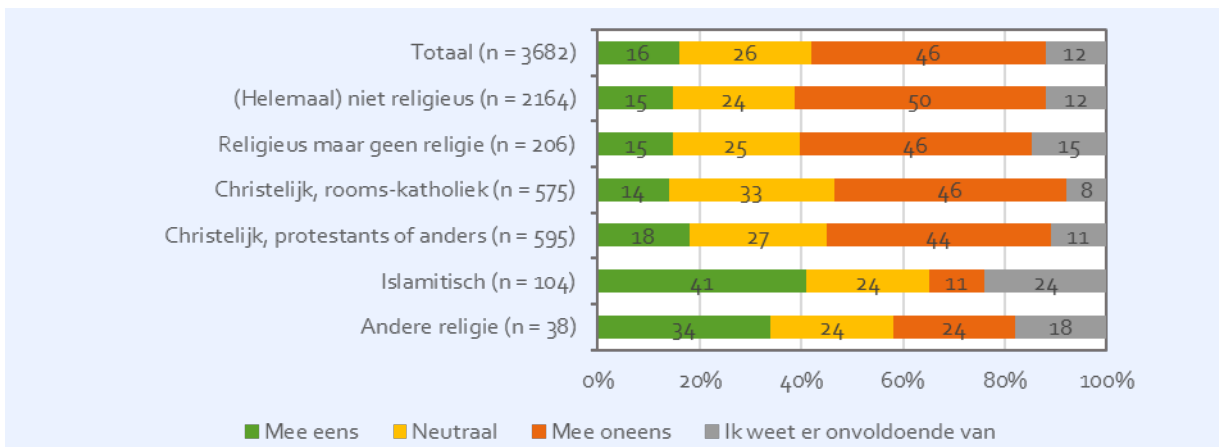
Figuur C.6 Reacties op de stelling: 'De hoeveelheid land voor landbouw en veeteelt in Nederland moet in de toekomst gelijk blijven', 2023 (n = 3682, in procenten)^a

a Basis = alle respondenten (n = 3682).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Figuur C.7 Reacties op de stelling: 'In Nederland moet er in de toekomst meer land bij komen voor landbouw en veeteelt', 2023 (n = 3682, in procenten)^a

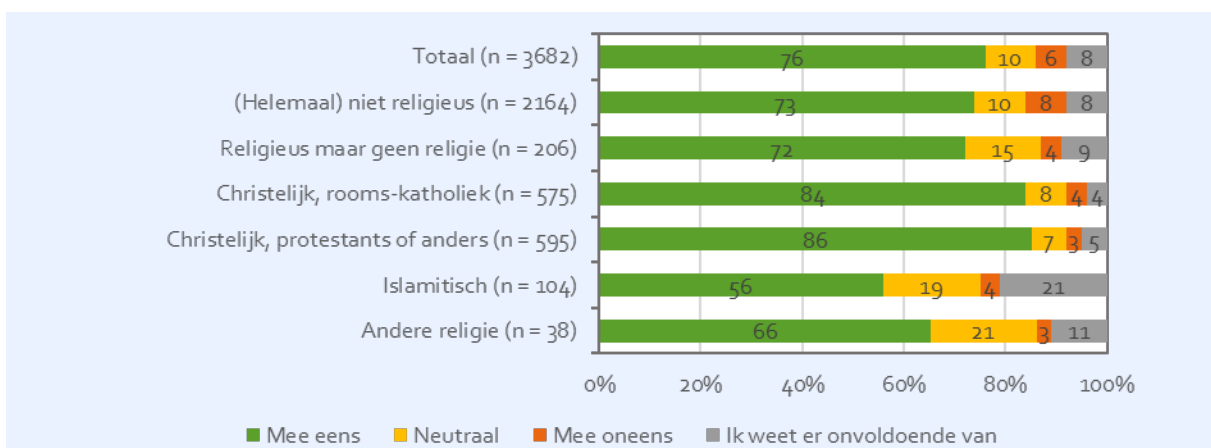

a Basis = alle respondenten (n = 3682).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Over het algemeen vinden de meeste mensen dat voedselvoorziening de belangrijkste taak moet blijven voor boeren (zie figuur C.8). Ze zien weinig in het idee dat boeren zich meer moeten gaan richten op activiteiten in de zorg of in de recreatie (zie figuur C.9). Wat meer steun is er voor het idee dat boeren zich meer moeten gaan richten op landschaps- en natuurbeheer (zie figuur C.10). Met name christenen, zowel rooms-katholieken als protestanten, vinden dat voedselvoorziening de belangrijkste taak moet blijven voor boeren (figuur C.8). Moslims en aanhangers van andere religies dan het christendom of de islam lijken iets minder vaak van mening te zijn dat voedselvoorziening de belangrijkste taak moet blijven voor boeren en zien ook iets minder in het idee dat boeren zich meer moeten gaan richten op landschaps- en natuurbeheer. Moslims geven echter ook relatief vaak aan onvoldoende van de materie af te weten om er een mening over te kunnen vormen.

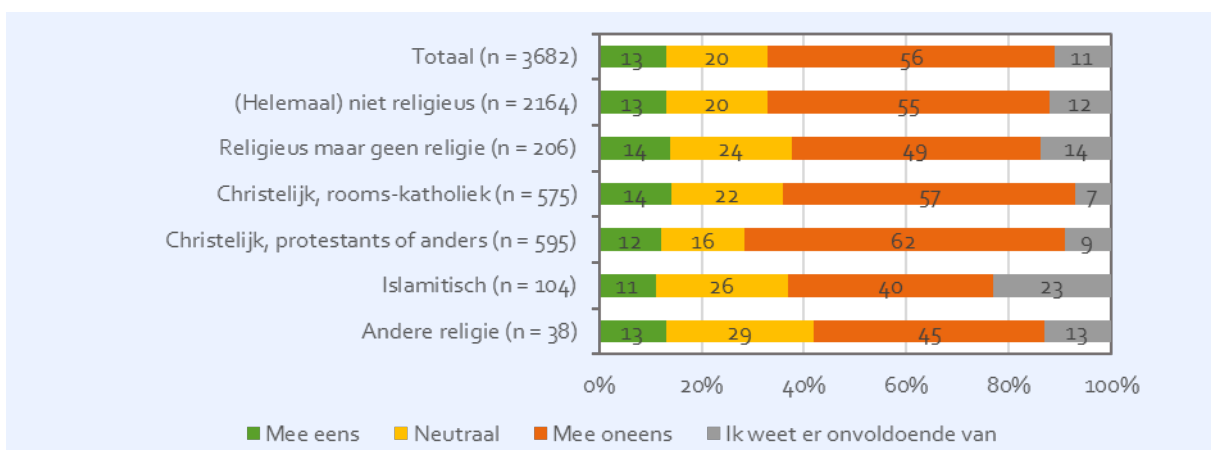
Figuur C.8 Reacties op de stelling: 'De belangrijkste taak van Nederlandse boeren blijft in de toekomst de voedselvoorziening', 2023 (n = 3682, in procenten)^a

a Basis = alle respondenten (n = 3682).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

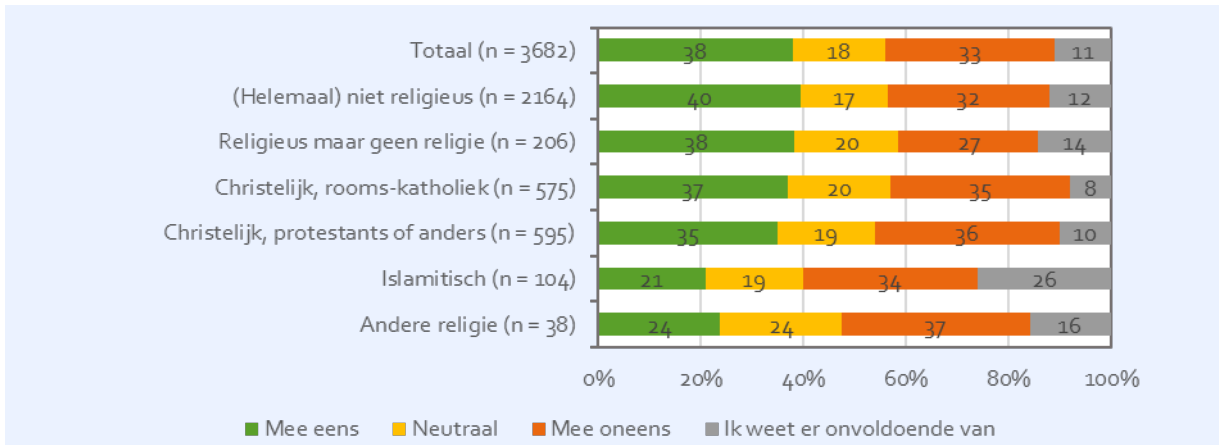
Figuur C.9 Reacties op de stelling: 'Nederlandse boeren moeten zich in de toekomst minder gaan richten op landbouw en veeveelt en meer op activiteiten in de zorg of in de recreatie', 2023 (n = 3682, in procenten)^a

a Basis = alle respondenten (n = 3682).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Figuur C.10 Reacties op de stelling: ‘Nederlandse boeren moeten zich in de toekomst minder gaan richten op landbouw en veeteelt en meer op landschaps- en natuurbeheer’, 2023 (n = 3682, in procenten)^a

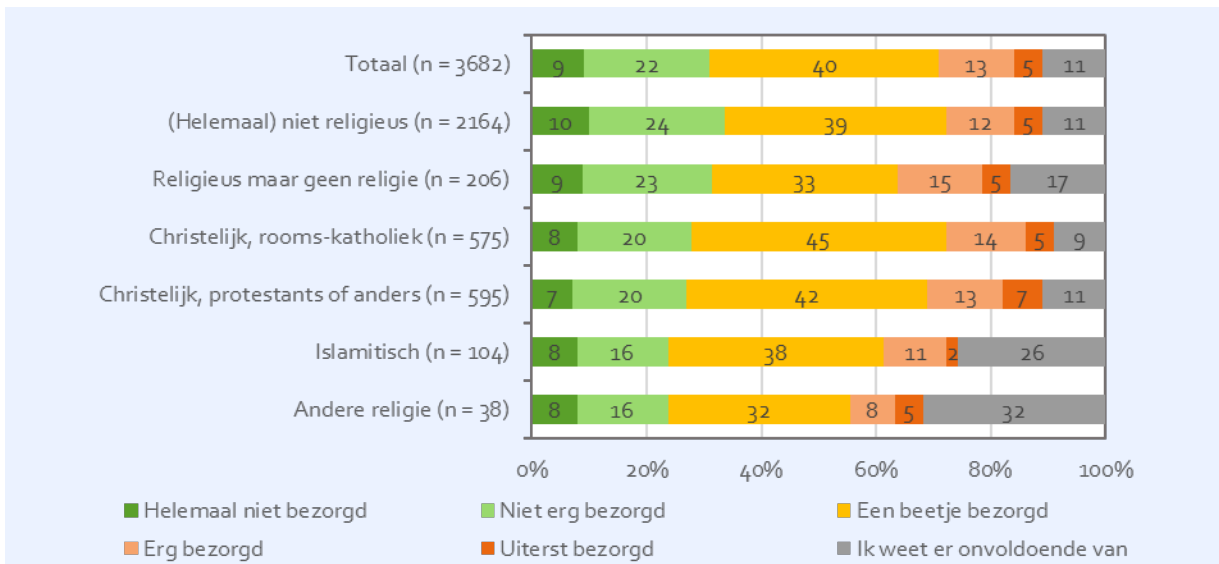

a Basis = alle respondenten (n = 3682).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Ongeveer een derde van de mensen maakt zich weinig tot geen zorgen over een kloof tussen stad en platteland, terwijl een meerderheid zich op z'n minst een beetje zorgen maakt over dit thema (zie figuur C.9). We zien hierin geen verschillen tussen rooms-katholieke en protestantse christenen en ook geen hele duidelijke verschillen tussen christenen en niet-christenen. Ook bij deze vraag geven moslims (en hier ook aanhangers van andere religies) relatief vaak aan er onvoldoende van te weten.

Figuur C.11 Reacties op de stelling: ‘Ik maak me zorgen over een kloof tussen stad en platteland’, 2023 (n = 3682, in procenten)^a

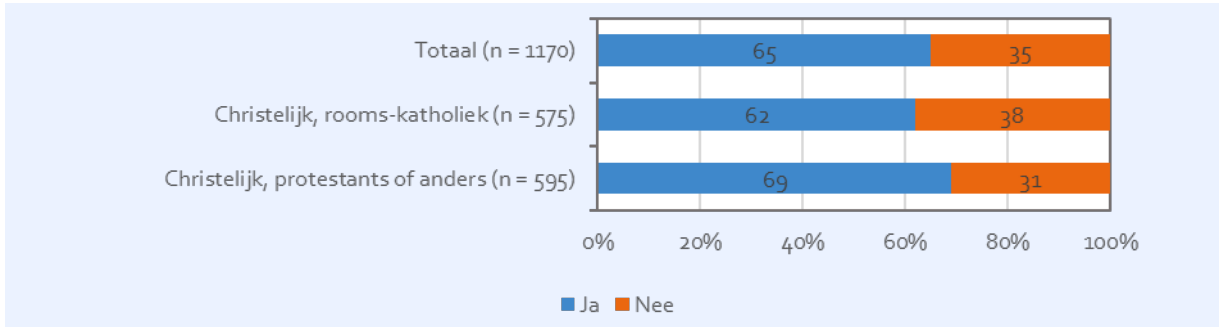
a Basis = alle respondenten (n = 3682).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

C.3 Percepties van christenen ten aanzien van grondbezit van kerken

In hoeverre zijn christenen ervan op de hoogte dat sommige kerken en andere religieuze organisaties grond bezitten, en wat vinden zij van verpachting van die grond aan boeren? Ongeveer twee derde van de christenen zegt te weten dat sommige kerken en andere religieuze organisaties grond bezitten (zie figuur C.12).

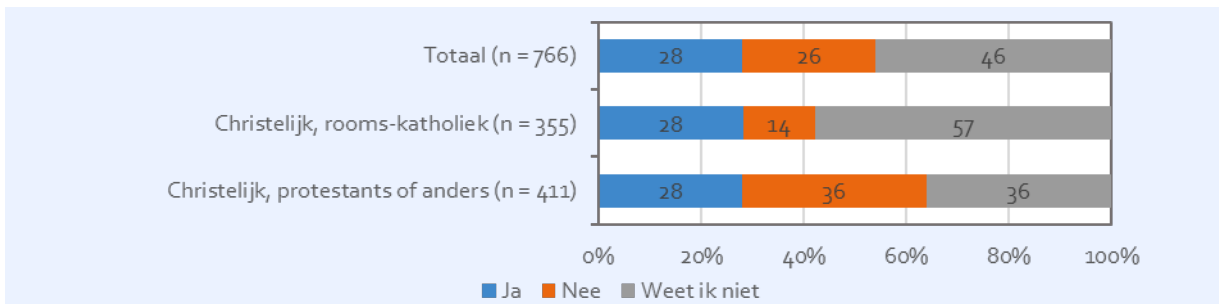
Figuur C.12 Antwoorden op de vraag: 'Wist u dat sommige kerken en andere religieuze organisaties grond bezitten?', 2023 (n = 1170, in procenten)^a

a Basis = christelijke respondenten (n = 1170).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Figuur C.13 Antwoorden op de vraag: 'Bezit uw kerkelijke gemeente of parochie grond?', 2023 (n = 766, in procenten)^a

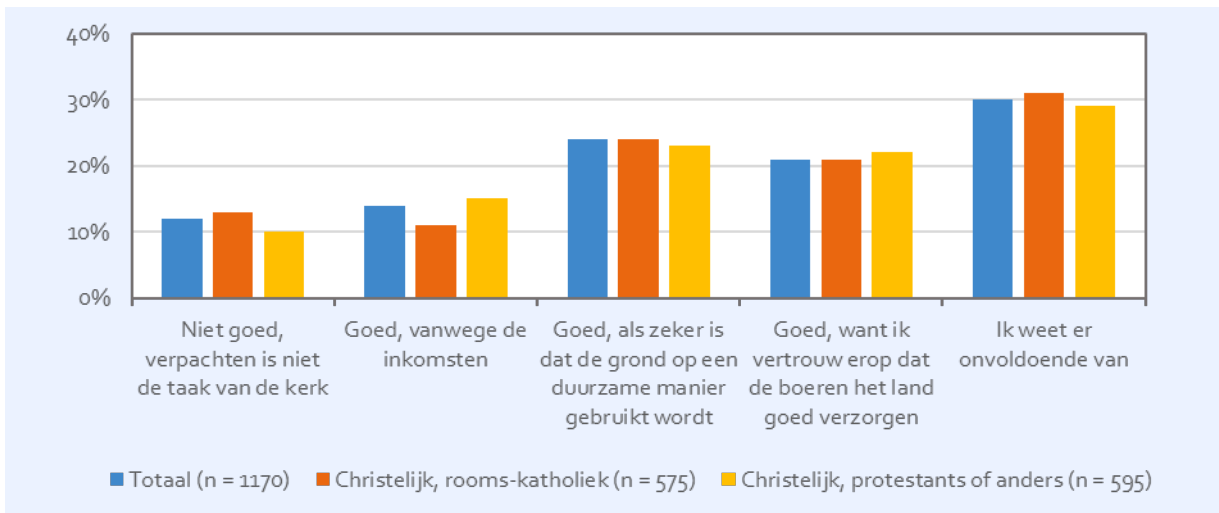

a Basis = christelijke respondenten die weten dat sommige kerken en andere religieuze organisaties grond bezitten (n = 766).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Als het gaat om verpachting van kerkelijke grond, zeggen relatief veel christenen hier te weinig over te weten om er een mening over te hebben (30%; zie figuur C.14). Ongeveer een op de tien christenen vindt verpachten niet de taak van de kerk, en zes op de tien vinden dit wel goed. Ongeveer een kwart stelt daarbij wel als voorwaarde dat er zekerheid is dat de grond duurzaam gebruikt wordt. Protestantenvinden verpachting relatief vaak een goed idee te vinden vanwege inkomsten, maar het verschil met rooms-katholieken verdwijnt wanneer we corrigeren voor sociaal-demografische kenmerken.

Figuur C.14 Antwoorden op de vraag: ‘Wat vindt u ervan dat kerken grond verpachten aan boeren? Verpachten is tegen betaling in bruikleen geven’, 2023 (n = 1170, in procenten)^a

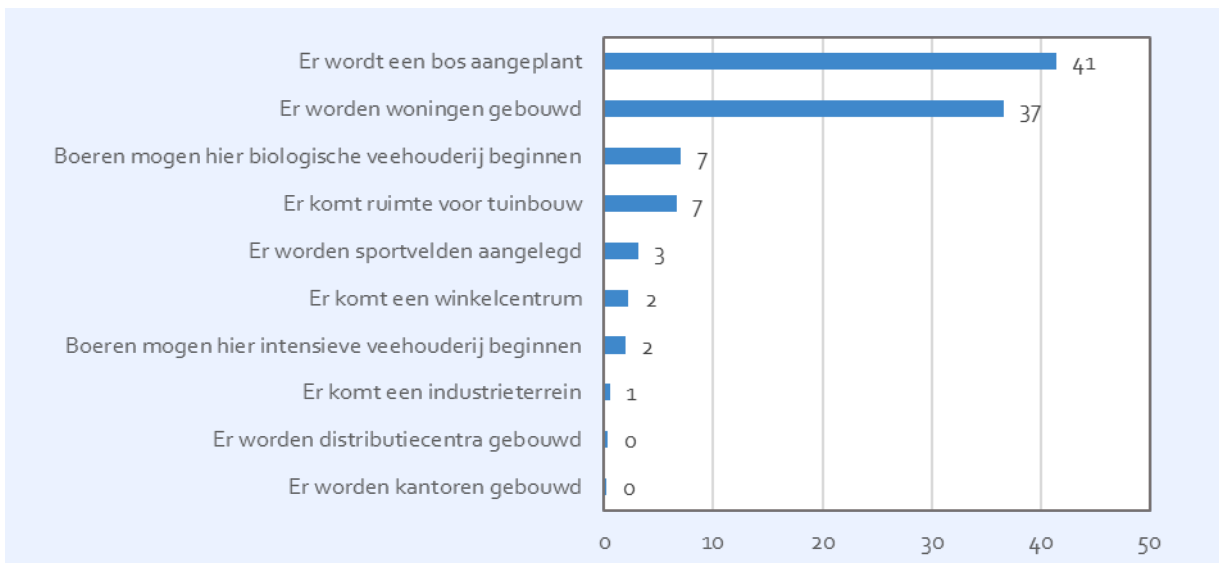
a Basis = christelijke respondenten (n = 1170).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Ideaal toekomstig grondgebruik van Nederlanders

Voor het klimaatbeleid is het ook van belang hoe grond gebruikt wordt. Om een (grof) beeld te krijgen van hoe Nederlanders het beleid rondom grondgebruik zouden vormgeven, is aan respondenten gevraagd wat ze zouden doen met vijf hectare grond in hun woonplaats (figuur C.15). Het aanplanten van een bos (41%) en het bouwen van nieuwe woningen (37%) zijn hierbij duidelijk de meest populaire opties. De overige opties, zoals ruimte maken voor biologische veehouderij of tuinbouw, hebben een stuk minder vaak de voorkeur. Industrie en overige bedrijvigheid kent de minste steun.

Figuur C.15 Antwoorden op de vraag: ‘Als u voor vijf hectare grond in uw woonplaats zou mogen kiezen wat er mee gebeurt, waar zou u dan voor kiezen?’, 2023 (n = 3342, in procenten, gewogen)^a

a Basis = alle respondenten (n = 3342).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

C.4 Conclusie

Over het algemeen lijken mensen geen duidelijke relatie te zien tussen het gebruik van grond voor landbouw en het geloof. Protestantse christenen beschouwen 'biologisch boeren' wel vaker als een geloofskwestie dan rooms-katholieken, en vinden ook vaker dat geloofsgemeenschappen samen met boeren moeten optrekken als het gaat over de toekomst van de landbouw in Nederland. Tegelijkertijd zien we dat rooms-katholieken juist vaker dan protestanten van lokale boeren kopen en/of van plan zijn dit (meer) te gaan doen.

De meeste Nederlanders vinden dat voedselvoorziening de belangrijkste taak moet blijven voor boeren en dat de hoeveelheid land die gebruikt wordt voor landbouw en veeteelt gelijk moet blijven of kleiner moet worden. Met name christenen zijn van mening dat boeren zich vooral moeten blijven richten op voedselvoorziening, en zij vinden ook iets vaker dan andere groepen dat de hoeveelheid land die hiervoor beschikbaar is gelijk moet blijven. Hoewel zorgen over klimaatverandering breed gedeeld worden, lijken christenen, meer nog dan de gemiddelde Nederlander, conservatief in hun houdingen ten opzichte van landbouw en veeteelt.

In vergelijking met rooms-katholieken zijn protestanten tot slot iets vaker op de hoogte van het feit dat kerken en religieuze organisaties soms grond bezitten. Zij verschillen niet van mening over verpachting van die grond aan boeren. De meeste christenen vinden het goed dat kerken grond verpachten aan boeren, al zegt ook een substantiële groep onvoldoende over dit thema te weten om te bepalen of dit goed is of niet. Ongeveer een kwart van de christenen vindt verpachting goed als zeker is dat de grond op een duurzame manier gebruikt wordt.

C.5 Bijlagen bij Geloof en grond

Deze bijlage bevat beschrijvende statistieken voor de vragen over de relatie tussen geloof en grond (V15-V23). Een groot aantal van deze vragen is alleen gesteld aan mensen die zich tot een bepaalde religie of levensbeschouwing rekenen. Voor alle vragen zijn uitsplitsingen gemaakt naar religie en christelijke denominatie. Omdat het vergelijken van groepen op basis van religie en denominatie een belangrijk doel is, zijn de analyses uitgevoerd op data van de *complete* steekproef (n = 3682). Deze bevat in totaal 1401 mensen die zichzelf tot een bepaalde religie of levensbeschouwing rekenen. De achtergrondkenmerken van deze populatie zijn niet bekend. Daarom is in de analyses geen gebruik gemaakt van de weging.

Tabel C.1 Religie: betekenis afkortingen, 2023

afkorting	categorie	antwoord
NR	niet religieus	SCP1649: 'niet religieus' of 'helemaal niet religieus'
RGR	religieus, rekent zichzelf niet tot een bepaalde religie	SCP1039: 'geen religie of levensbeschouwing' of 'een andere religie of levensbeschouwing'
RK	christelijk, rooms-katholiek	SCP1039: 'de rooms-katholieke kerk'
PR	christelijk, protestants of anders	SCP1039: 'een protestantse of andere christelijke kerk of groep'
IS	islamitisch	SCP1039: 'de islam'
AN	andere religie of levensbeschouwing	SCP1039: 'het jodendom', 'het hindoeïsme' of 'het boeddhisme'

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Tabel C.2 Christelijke denominatie: betekenis afkortingen, 2023

afkorting	categorie	antwoord
RK	rooms-katholiek	SCP1039: 'de rooms-katholieke kerk'
PKN	Protestantse Kerk in Nederland (PKN) en protestants, niet nader gespecificeerd	SCP1040: 'Protestantse Kerk in Nederland (PKN)' of 'protestants christelijk, niet nader gespecificeerd'
ORT	orthodox-gereformeerd	SCP1040: 'Christelijke Gereformeerde Kerken (CGK)' of 'Nederlandse Gereformeerde Kerken (NGK)'
BPE	baptisten-, pinkster- en evangelische gemeenten en internationale christelijke kerken	SCP1040: 'baptistengemeenten', 'pinkstergemeenten en evangelische gemeenten' en 'internationaal christelijke kerken, zoals Grieks of Russisch orthodox of migrantenkerken'
BEV	bevindelijk gereformeerd	SCP1040: 'Herstelde Hervormde Kerk (HHK)', 'Gereformeerde Gemeenten in Nederland en Noord-Amerika', 'Gereformeerde Gemeenten in Nederland (GerGeminNed)' of 'Oud-Gereformeerde Gemeenten in Nederland'
AN	anders	SCP1040: 'anders, namelijk'
CH	christelijk	totaal van alle christelijke denominaties

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Deze bijlage bevat, per vraag (V15-V23), een tabel met beschrijvende statistieken en een tabel met toetsresultaten.

Kader C.1 Interpretatie resultaten in tabellen

De eerste tabel bevat de relatieve frequenties (alle kolomtotalen zijn 100%), voor:

- a alle mensen die de vraag hebben beantwoord (eerste kolom, 'totaal');
- b uitgesplitst naar religie (zie tabel C.1 voor de indeling); en
- c uitgesplitst naar christelijke denominatie (zie tabel C.2).

De tweede tabel bevat de resultaten van significantietoetsen. Uit deze tabel is, door middel van letters (A, B, C, enz.), af te lezen tussen welke subgroepen (*binnen* religie of denominatie) de antwoorden statistisch significant van elkaar verschillen. Het verschil tussen twee groepen die *niet* dezelfde letter dragen is statistisch significant ($p < 0,05$). Een groep met letter 'A' verschilt bijvoorbeeld significant van een groep met letter 'B'. Het verschil tussen twee groepen met *dezelfde* letter is niet significant.

Een groep kan meerdere letters hebben, bijvoorbeeld 'AB'. Dit betekent dat de antwoorden van deze groep niet significant verschillen van groepen met letter 'A' en ook niet significant verschillen van groepen met letter 'B' (terwijl de groepen met letter 'A' en letter 'B' wel significant van elkaar verschillen).

Tabel C.3 Reacties op stelling V15: 'Geloofsgemeenschappen moeten met boeren samen optrekken als het gaat over de toekomst van de landbouw in Nederland', 2023 (n = 3682, in procenten)^a

	totaal	religie						denominatie						
		NR	RGR	RK	PR	IS	AN	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN	CH
helemaal mee oneens	19	24	19	11	7	11	0	11	6	6	9	5	15	9
mee oneens	16	18	18	16	12	9	13	16	13	15	2	13	8	14
een beetje mee oneens	4	4	4	3	6	13	3	3	5	9	6	8	4	5
niet mee eens, niet mee oneens	40	40	40	41	36	40	45	41	37	40	37	15	50	39
een beetje mee eens	8	5	5	13	13	12	11	13	13	16	15	15	8	13
mee eens	10	6	9	12	20	12	21	12	20	12	26	36	12	16
helemaal mee eens	3	2	3	4	5	5	8	4	6	2	6	8	4	5
mee oneens	39	46	42	31	25	32	16	31	25	30	17	26	27	28
neutraal	40	40	40	41	36	40	45	41	37	40	37	15	50	39
mee eens	21	13	17	28	39	28	39	28	38	30	46	59	23	34
n	3682	2164	206	575	595	104	38	575	390	86	54	39	26	1170

a Basis = alle respondenten (3682).

Significantietoetsen^b

	religie						denominatie					
	NR	RGR	RK	PR	IS	AN	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN
mee oneens	E	DE	C	AB	BCD	A	B	A	AB	A	AB	AB
neutraal	A	A	A	A	A	A	B	B	B	B	A	B
mee eens	A	A	B	C	B	BC	A	BC	ABC	CD	D	AB

b Resultaten van paarsgewijze vergelijkingen van subgroepen op basis van religie en van subgroepen op basis van denominatie. Verschillen tussen groepen met verschillende letters zijn statistisch significant ($p < 0,05$).

Significantietoetsen, gecorrigeerd voor verschillen in sociaal-demografische kenmerken^c

	religie						denominatie					
	NR	RGR	RK	PR	IS	AN	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN
mee oneens	D	D	BC	A	CD	AB	B	A	AB	A	AB	AB
neutraal	AB	AB	B	A	AB	AB	B	B	B	B	A	B
mee eens	A	A	B	C	B	BC	A	BC	ABC	CD	D	AB

c Resultaten van paarsgewijze vergelijkingen van subgroepen op basis van religie en van subgroepen op basis van denominatie, gecorrigeerd voor verschillen in leeftijd, geslacht, opleiding, gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, stedelijkheid en huishoudenssamenstelling. Verschillen tussen groepen met verschillende letters zijn statistisch significant ($p < 0,05$).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Tabel C.4 Reacties op stelling V16: 'Ik koop producten van lokale boeren', 2023 (n = 3682, in procenten)^a

	totaal	religie						denominatie						
		NR	RGR	RK	PR	IS	AN	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN	CH
(bijna) nooit	29	31	25	22	30	28	39	22	28	31	41	31	35	26
soms	50	50	50	53	48	38	26	53	49	49	37	54	46	51
vaak	12	11	12	17	14	10	11	17	14	13	13	8	15	15
weet ik niet	4	5	3	3	3	14	16	3	3	2	2	5	0	3
niet van toepassing	5	4	9	5	5	11	8	5	5	5	7	3	4	5
n	3682	2164	206	575	595	104	38	575	390	86	54	39	26	1170

a Basis = alle respondenten (3682).

Significantietoetsen^b

	religie						denominatie					
	NR	RGR	RK	PR	IS	AN	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN
(bijna) nooit	B	AB	A	B	AB	B	A	B	AB	B	AB	AB
soms	B	B	B	B	A	A	B	AB	AB	A	AB	AB
vaak	A	AB	B	AB	A	AB	B	AB	AB	AB	A	AB
weet ik niet	BC	AB	AB	A	D	CD	A	A	A	A	-	A
niet van toepassing	A	B	AB	AB	B	AB	A	A	A	A	A	A

b Resultaten van paarsgewijze vergelijkingen van subgroepen op basis van religie en van subgroepen op basis van denominatie. Verschillen tussen groepen met verschillende letters zijn statistisch significant ($p < 0,05$).

Significantietoetsen, gecorrigeerd voor verschillen in sociaal-demografische kenmerken^c

	religie						denominatie					
	NR	RGR	RK	PR	IS	AN	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN
(bijna) nooit	BC	AB	A	C	ABC	ABC	A	B	AB	B	AB	AB
soms	B	B	B	AB	AB	A	B	AB	AB	A	AB	AB
vaak	A	AB	B	AB	AB	AB	A	A	A	A	A	A
weet ik niet	A	A	A	A	B	AB	A	A	A	A	-	A
niet van toepassing	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A

c Resultaten van paarsgewijze vergelijkingen van subgroepen op basis van religie en van subgroepen op basis van denominatie, gecorrigeerd voor verschillen in leeftijd, geslacht, opleiding, gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, stedelijkheid en huishoudenssamenstelling. Verschillen tussen groepen met verschillende letters zijn statistisch significant ($p < 0,05$).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Tabel C.5 Reacties op stelling V17: 'Ik ben van plan om (meer) producten te kopen van lokale boeren', 2023 (n = 2891, in procenten)^a

	totaal	Religie						Denominatie						
		NR	RGR	RK	PR	IS	AN	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN	CH
ja	33	33	35	33	31	38	24	33	28	38	36	42	29	32
nee	25	26	21	20	29	18	36	20	28	28	33	27	33	25
weet ik niet	42	41	45	47	40	44	40	47	43	35	31	30	38	43
n	2891	1748	156	427	467	68	25	427	302	69	42	33	21	894

a Basis = respondenten die '(bijna) nooit' of 'soms' producten kopen van lokale boeren (n = 2891).

Significantietoetsen^b

	religie						denominatie					
	NR	RGR	RK	PR	IS	AN	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN
ja	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A
nee	BC	AB	A	C	AB	ABC	A	B	AB	AB	AB	AB
weet ik niet	A	AB	B	A	AB	AB	B	AB	AB	A	A	AB

b Resultaten van paarsgewijze vergelijkingen van subgroepen op basis van religie en van subgroepen op basis van denominatie. Verschillen tussen groepen met verschillende letters zijn statistisch significant ($p < 0,05$).

Significantietoetsen, gecorrigeerd voor verschillen in sociaal-demografische kenmerken^c

	religie						denominatie					
	NR	RGR	RK	PR	IS	AN	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN
ja	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A
nee	BC	AB	A	C	AB	ABC	A	B	B	AB	AB	AB
weet ik niet	A	A	A	A	A	A	B	AB	AB	AB	A	AB

c Resultaten van paarsgewijze vergelijkingen van subgroepen op basis van religie en van subgroepen op basis van denominatie, gecorrigeerd voor verschillen in leeftijd, geslacht, opleiding, gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, stedelijkheid en huishoudenssamenstelling. Verschillen tussen groepen met verschillende letters zijn statistisch significant ($p < 0,05$).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Tabel C.6 Reacties op stelling V18: 'Biologisch boeren is geen geloofskwestie (heeft niet met geloof te maken), 2023 (n = 1401, in procenten)^a

	totaal	religie					denominatie						
		RGR	RK	PR	IS	AN	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN	CH
helemaal mee oneens	1	2	2	2	0	0	2	2	2	0	0	0	2
mee oneens	3	1	2	3	3	11	2	3	5	4	3	0	3
een beetje mee oneens	3	4	1	5	6	0	1	2	10	9	13	4	3
niet mee eens, niet mee oneens	11	11	7	13	15	18	7	14	8	11	15	8	10
een beetje mee eens	6	2	4	8	6	5	4	5	16	13	13	8	6
mee eens	36	34	39	37	25	21	39	41	26	30	31	42	38
helemaal mee eens	29	34	36	23	24	32	36	23	20	24	21	31	30
ik weet er onvoldoende van	10	11	9	9	21	13	9	9	13	9	5	8	9
mee oneens	7	8	5	9	9	11	5	7	17	13	15	4	7
neutraal	11	11	7	13	15	18	7	14	8	11	15	8	10
mee eens	72	70	79	68	55	58	79	70	62	67	64	81	74
ik weet er onvoldoende van	10	11	9	9	21	13	9	9	13	9	5	8	9
n	1401	89	575	595	104	38	575	390	86	54	39	26	1170

a Basis = respondenten die zich tot een bepaalde religie of religieuze groep rekenen (n = 1401).

Significantietoetsen^b

	religie					denominatie					
	RGR	RK	PR	IS	AN	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN
mee oneens	AB	A	B	AB	AB	A	A	B	AB	AB	A
neutraal	AB	A	B	B	AB	A	B	AB	AB	AB	AB
mee eens	BC	C	B	A	AB	B	AB	A	AB	AB	B
ik weet er onvoldoende van	AB	A	A	B	AB	A	A	A	A	A	A

b Resultaten van paarsgewijze vergelijkingen van subgroepen op basis van religie en van subgroepen op basis van denominatie. Verschillen tussen groepen met verschillende letters zijn statistisch significant ($p < 0,05$).

Significantietoetsen, gecorrigeerd voor verschillen in sociaal-demografische kenmerken^c

	religie					denominatie					
	RGR	RK	PR	IS	AN	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN
mee oneens	AB	A	B	AB	AB	A	A	B	AB	AB	A
neutraal	AB	A	B	B	AB	A	B	AB	AB	AB	AB
mee eens	AB	B	A	A	A	B	AB	A	AB	AB	B
ik weet er onvoldoende van	A	A	A	A	A	B	B	AB	AB	A	AB

c Resultaten van paarsgewijze vergelijkingen van subgroepen op basis van religie en van subgroepen op basis van denominatie, gecorrigeerd voor verschillen in leeftijd, geslacht, opleiding, gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, stedelijkheid en huishoudenssamenstelling. Verschillen tussen groepen met verschillende letters zijn statistisch significant ($p < 0,05$).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Tabel C.7 Reacties op stelling V19a: 'In Nederland moet er in de toekomst minder land gebruikt worden voor landbouw en veeteelt', 2023 (n = 3682, in procenten)^a

	totaal	religie						denominatie						
		NR	RGR	RK	PR	IS	AN	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN	CH
helemaal mee oneens	11	11	13	9	13	20	13	9	14	8	7	23	8	11
mee oneens	18	17	15	19	25	11	11	19	26	21	28	33	15	22
een beetje mee oneens	7	8	7	8	5	7	8	8	4	5	7	18	4	7
niet mee eens, niet mee oneens	17	16	16	21	16	16	34	21	17	12	22	8	19	18
een beetje mee eens	12	11	12	14	11	8	5	14	13	10	7	5	8	13
mee eens	14	15	15	16	14	7	5	16	13	17	15	8	19	15
helemaal mee eens	9	11	10	6	6	3	8	6	6	9	2	0	12	6
ik weet er onvoldoende van	11	11	13	7	9	29	16	7	7	17	11	5	15	8
mee oneens	37	35	34	36	43	38	32	36	43	34	43	74	27	39
neutraal	17	16	16	21	16	16	34	21	17	12	22	8	19	18
mee eens	35	37	37	36	31	17	18	36	32	37	24	13	38	34
ik weet er onvoldoende van	11	11	13	7	9	29	16	7	7	17	11	5	15	8
n	3682	2164	206	575	595	104	38	575	390	86	54	39	26	1170

a Basis = alle respondenten (n = 3682).

Significantietoetsen^b

	religie						denominatie						
	NR	RGR	RK	PR	IS	AN	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN	
mee oneens	A	A	A	B	AB	AB	A	A	A	A	B	A	
neutraal	A	AB	BC	A	AB	C	C	BC	AB	BC	A	ABC	
mee eens	D	CD	CD	BC	A	AB	C	BC	BC	AB	A	BC	
ik weet er onvoldoende van	B	B	A	AB	C	ABC	A	A	B	AB	A	AB	

b Resultaten van paarsgewijze vergelijkingen van subgroepen op basis van religie en van subgroepen op basis van denominatie. Verschillen tussen groepen met verschillende letters zijn statistisch significant ($p < 0,05$).

Significantietoetsen, gecorrigeerd voor verschillen in sociaal-demografische kenmerken^c

	religie						denominatie						
	NR	RGR	RK	PR	IS	AN	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN	
mee oneens	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	B	A	
neutraal	A	A	AB	A	A	B	C	BC	AB	BC	A	ABC	
mee eens	C	BC	BC	AB	A	A	B	B	B	AB	A	AB	
ik weet er onvoldoende van	A	A	A	A	B	AB	A	A	B	AB	A	AB	

c Resultaten van paarsgewijze vergelijkingen van subgroepen op basis van religie en van subgroepen op basis van denominatie, gecorrigeerd voor verschillen in leeftijd, geslacht, opleiding, gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, stedelijkheid en huishoudenssamenstelling. Verschillen tussen groepen met verschillende letters zijn statistisch significant ($p < 0,05$).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Tabel C.8 Reacties op stelling V19b: 'Nederlandse boeren moeten zich in de toekomst minder gaan richten op landbouw en veeteelt en meer op landschaps- en natuurbeheer', 2023 (n = 3682, in procenten)^a

	totaal	religie						denominatie						
		NR	RGR	RK	PR	IS	AN	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN	CH
helemaal mee oneens	9	9	8	8	9	15	16	8	10	5	2	15	4	8
mee oneens	15	15	12	16	20	12	11	16	20	17	24	23	12	18
een beetje mee oneens	9	9	8	12	8	7	11	12	8	5	11	15	8	10
niet mee eens, niet mee oneens	18	17	20	20	19	19	24	20	20	13	17	21	23	19
een beetje mee eens	16	16	15	14	17	12	16	14	17	22	19	8	12	16
mee eens	15	16	17	17	13	7	3	17	12	20	15	10	15	15
helemaal mee eens	7	8	7	5	5	3	5	5	5	5	2	0	8	5
ik weet er onvoldoende van	11	12	14	8	10	26	16	8	8	14	11	8	19	9
mee oneens	33	32	27	35	36	34	37	35	38	27	37	54	23	36
neutraal	18	17	20	20	19	19	24	20	20	13	17	21	23	19
mee eens	38	40	38	37	35	21	24	37	34	47	35	18	35	36
ik weet er onvoldoende van	11	12	14	8	10	26	16	8	8	14	11	8	19	9
n	3682	2164	206	575	595	104	38	575	390	86	54	39	26	1170

a Basis = alle respondenten (n = 3682).

Significantietoetsen^b

	religie						denominatie					
	NR	RGR	RK	PR	IS	AN	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN
mee oneens	AB	A	BC	C	ABC	ABC	AB	BC	A	ABC	C	AB
neutraal	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A
mee eens	C	BC	BC	B	A	AB	B	BC	C	ABC	A	ABC
ik weet er onvoldoende van	B	B	A	AB	C	ABC	A	A	A	A	A	A

b Resultaten van paarsgewijze vergelijkingen van subgroepen op basis van religie en van subgroepen op basis van denominatie. Verschillen tussen groepen met verschillende letters zijn statistisch significant ($p < 0,05$).

Significantietoetsen, gecorrigeerd voor verschillen in sociaal-demografische kenmerken^c

	religie						denominatie					
	NR	RGR	RK	PR	IS	AN	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN
mee oneens	AB	A	B	B	AB	AB	A	A	A	AB	B	A
neutraal	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A
mee eens	B	B	AB	AB	A	AB	B	AB	B	AB	A	AB
ik weet er onvoldoende van	A	AB	A	A	B	AB	A	A	A	A	A	A

c Resultaten van paarsgewijze vergelijkingen van subgroepen op basis van religie en van subgroepen op basis van denominatie, gecorrigeerd voor verschillen in leeftijd, geslacht, opleiding, gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, stedelijkheid en huishoudenssamenstelling. Verschillen tussen groepen met verschillende letters zijn statistisch significant ($p < 0,05$).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Tabel C.9

Reacties op stelling V19c: 'De belangrijkste taak van Nederlandse boeren blijft in de toekomst de voedselvoorziening', 2023 (n = 3682, in procenten)^a

	totaal	religie						denominatie						
		NR	RGR	RK	PR	IS	AN	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN	CH
helemaal mee oneens	1	1	1	1	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1
mee oneens	3	3	2	3	1	2	0	3	1	1	0	0	4	2
een beetje mee oneens	2	3	1	0	1	2	3	0	1	0	4	0	4	1
niet mee eens, niet mee oneens	10	10	15	8	7	19	21	8	7	1	13	8	8	7
een beetje mee eens	17	18	14	17	13	10	18	17	12	21	7	8	15	15
mee eens	38	35	36	45	47	24	16	45	49	43	43	51	35	46
helemaal mee eens	22	20	22	23	26	22	32	23	26	23	24	31	31	25
ik weet er onvoldoende van	8	8	9	4	5	21	11	4	3	10	9	3	4	4
mee oneens	6	8	4	4	3	4	3	4	3	1	4	0	8	3
neutraal	10	10	15	8	7	19	21	8	7	1	13	8	8	7
mee eens	76	73	72	84	86	56	66	84	88	87	74	90	81	85
ik weet er onvoldoende van	8	8	9	4	5	21	11	4	3	10	9	3	4	4
n	3682	2164	206	575	595	104	38	575	390	86	54	39	26	1170

a Basis = alle respondenten (n = 3682)

Significantietoetsen^b

	religie						denominatie					
	NR	RGR	RK	PR	IS	AN	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN
mee oneens	A	A	A	A	A	A	B	AB	A	AB	-	AB
neutraal	BC	CD	AB	A	D	BCD	B	B	A	B	AB	AB
mee eens	B	B	C	C	A	AB	AB	B	AB	A	B	AB
ik weet er onvoldoende van	B	B	A	A	C	ABC	A	A	B	AB	AB	AB

b Resultaten van paarsgewijze vergelijkingen van subgroepen op basis van religie en van subgroepen op basis van denominatie. Verschillen tussen groepen met verschillende letters zijn statistisch significant ($p < 0,05$).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Significantietoetsen, gecorrigeerd voor verschillen in sociaal-demografische kenmerken^c

	religie						denominatie					
	NR	RGR	RK	PR	IS	AN	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN
mee oneens	B	A	A	A	AB	AB	A	A	A	A	-	A
neutraal	BC	BC	AB	A	C	ABC	B	B	A	B	AB	AB
mee eens	B	AB	CD	D	A	ABC	A	A	A	A	A	A
ik weet er onvoldoende van	B	ABC	A	A	C	ABC	A	A	B	AB	A	AB

c Resultaten van paarsgewijze vergelijkingen van subgroepen op basis van religie en van subgroepen op basis van denominatie, gecorrigeerd voor verschillen in leeftijd, geslacht, opleiding, gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, stedelijkheid en huishoudensamenstelling. Verschillen tussen groepen met verschillende letters zijn statistisch significant ($p < 0,05$).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Tabel C.10 Reacties op stelling V19d: 'Nederlandse boeren moeten zich in de toekomst minder gaan richten op landbouw en veeteelt en meer op activiteiten in de zorg of in de recreatie', 2023 (n = 3682, in procenten)^a

	totaal	religie						denominatie						
		NR	RGR	RK	PR	IS	AN	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN	CH
helemaal mee oneens	16	16	15	13	18	17	21	13	19	12	13	28	15	16
mee oneens	27	26	19	27	33	16	16	27	33	33	39	36	31	30
een beetje mee oneens	13	12	15	17	11	7	8	17	11	12	9	10	12	14
niet mee eens, niet mee oneens	20	20	24	22	16	26	29	22	18	13	17	10	19	19
een beetje mee eens	7	7	6	7	8	5	11	7	7	12	6	10	8	7
mee eens	5	5	4	6	4	4	3	6	4	5	4	3	4	5
helemaal mee eens	1	1	3	1	1	2	0	1	1	0	0	0	4	1
ik weet er onvoldoende van	11	12	14	7	9	23	13	7	8	15	13	3	8	8
mee oneens	56	55	49	57	62	40	45	57	63	56	61	74	58	60
neutraal	20	20	24	22	16	26	29	22	18	13	17	10	19	19
mee eens	13	13	14	14	12	11	13	14	11	16	9	13	15	13
ik weet er onvoldoende van	11	12	14	7	9	23	13	7	8	15	13	3	8	8
n	3682	2164	206	575	595	104	38	575	390	86	54	39	26	1170

a Basis = alle respondenten (n = 3682).

Significantietoetsen^b

	religie						denominatie					
	NR	RGR	RK	PR	IS	AN	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN
mee oneens	BC	AB	CD	D	A	ABC	A	AB	A	AB	B	AB
neutraal	AB	B	B	A	B	AB	B	AB	A	AB	A	AB
mee eens	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A
ik weet er onvoldoende van	C	BCD	A	AB	D	ABCD	AB	AB	B	B	A	AB

b Resultaten van paarsgewijze vergelijkingen van subgroepen op basis van religie en van subgroepen op basis van denominatie. Verschillen tussen groepen met verschillende letters zijn statistisch significant ($p < 0,05$).

Significantietoetsen, gecorrigeerd voor verschillen in sociaal-demografische kenmerken^c

	Religie						Denominatie					
	NR	RGR	RK	PR	IS	AN	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN
mee oneens	B	AB	BC	C	A	ABC	A	AB	AB	AB	B	AB
neutraal	B	B	AB	A	B	AB	B	AB	A	AB	A	AB
mee eens	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A
ik weet er onvoldoende van	AB	AB	A	AB	B	AB	B	B	B	B	A	AB

c Resultaten van paarsgewijze vergelijkingen van subgroepen op basis van religie en van subgroepen op basis van denominatie, gecorrigeerd voor verschillen in leeftijd, geslacht, opleiding, gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, stedelijkheid en huishoudenssamenstelling. Verschillen tussen groepen met verschillende letters zijn statistisch significant ($p < 0,05$).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Tabel C.11 Reacties op stelling V19e: 'In Nederland moet er in de toekomst meer land bij komen voor landbouw en veeteelt', 2023 (n = 3682, in procenten)^a

	totaal	religie						denominatie						
		NR	RGR	RK	PR	IS	AN	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN	CH
helemaal mee oneens	14	17	16	8	10	5	8	8	11	13	6	3	12	9
mee oneens	22	23	20	27	22	3	5	27	22	20	30	13	23	24
een beetje mee oneens	10	10	10	11	12	3	11	11	13	14	6	18	4	12
niet mee eens, niet mee oneens	26	24	25	33	27	24	24	33	29	21	26	21	31	30
een beetje mee eens	7	6	2	6	7	13	18	6	7	8	6	10	4	7
mee eens	6	5	9	5	7	14	8	5	6	5	11	15	12	6
helemaal mee eens	4	4	3	3	4	14	8	3	4	2	2	13	4	4
ik weet er onvoldoende van	12	12	15	8	11	24	18	8	9	17	15	8	12	9
mee oneens	46	50	46	46	44	11	24	46	45	47	41	33	38	45
neutraal	26	24	25	33	27	24	24	33	29	21	26	21	31	30
mee eens	16	15	15	14	18	41	34	14	17	15	19	38	19	16
ik weet er onvoldoende van	12	12	15	8	11	24	18	8	9	17	15	8	12	9
n	3682	2164	206	575	595	104	38	575	390	86	54	39	26	1170

a Basis = alle respondenten (n = 3682).

Significantietoetsen^b

	religie						denominatie					
	NR	RGR	RK	PR	IS	AN	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN
mee oneens	C	BC	BC	B	A	A	A	A	A	A	AB	A
neutraal	A	AB	B	AB	AB	AB	B	AB	A	AB	AB	AB
mee eens	AB	AB	A	B	C	C	A	A	A	A	B	AB
ik weet er onvoldoende van	B	BC	A	AB	C	ABC	A	AB	B	AB	AB	AB

b Resultaten van paarsgewijze vergelijkingen van subgroepen op basis van religie en van subgroepen op basis van denominatie. Verschillen tussen groepen met verschillende letters zijn statistisch significant ($p < 0,05$).

Significantietoetsen, gecorrigeerd voor verschillen in sociaal-demografische kenmerken^c

	religie						denominatie					
	NR	RGR	RK	PR	IS	AN	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN
mee oneens	C	BC	B	B	A	A	A	A	A	A	A	A
neutraal	A	A	B	A	A	AB	B	AB	A	AB	A	AB
mee eens	A	A	A	AB	C	BC	A	A	A	A	B	AB
ik weet er onvoldoende van	AB	AB	A	AB	B	AB	A	AB	B	AB	A	AB

c Resultaten van paarsgewijze vergelijkingen van subgroepen op basis van religie en van subgroepen op basis van denominatie, gecorrigeerd voor verschillen in leeftijd, geslacht, opleiding, gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, stedelijkheid en huishoudenssamenstelling. Verschillen tussen groepen met verschillende letters zijn statistisch significant ($p < 0,05$).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Tabel C.12 Reacties op stelling V19f: 'De hoeveelheid land voor landbouw en veeteelt in Nederland moet in de toekomst gelijk blijven', 2023 (n = 3682, in procenten)^a

	totaal	religie						denominatie						
		NR	RGR	RK	PR	IS	AN	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN	CH
helemaal mee oneens	7	9	9	4	5	5	13	4	5	6	2	5	8	5
mee oneens	13	14	11	12	10	4	5	12	9	13	9	8	12	11
een beetje mee oneens	10	11	9	11	11	6	3	11	10	13	11	10	12	11
niet mee eens, niet mee oneens	23	22	25	25	22	30	37	25	23	16	19	23	31	23
een beetje mee eens	10	10	10	10	13	5	5	10	13	13	17	18	8	12
mee eens	17	16	17	22	21	14	13	22	22	19	20	26	12	21
helemaal mee eens	6	6	5	7	7	9	5	7	8	5	7	5	4	7
ik weet er onvoldoende van	12	13	14	9	11	28	18	9	9	16	15	5	15	10
mee oneens	31	34	29	27	26	14	21	27	25	31	22	23	31	26
neutraal	23	22	25	25	22	30	37	25	23	16	19	23	31	23
mee eens	34	31	33	39	42	28	24	39	43	36	44	49	23	40
ik weet er onvoldoende van	12	13	14	9	11	28	18	9	9	16	15	5	15	10
n	3682	2164	206	575	595	104	38	575	390	86	54	39	26	1170

a Basis = alle respondenten (n = 3682).

Significantietoetsen^b

	religie						denominatie					
	NR	RGR	RK	PR	IS	AN	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN
mee oneens	C	BC	BC	B	A	ABC	A	A	A	A	A	A
neutraal	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A
mee eens	A	AB	BC	C	A	A	AB	B	AB	B	B	A
ik weet er onvoldoende van	B	AB	A	AB	C	ABC	AB	AB	B	AB	A	AB

b Resultaten van paarsgewijze vergelijkingen van subgroepen op basis van religie en van subgroepen op basis van denominatie. Verschillen tussen groepen met verschillende letters zijn statistisch significant ($p < 0,05$).

Significantietoetsen, gecorrigeerd voor verschillen in sociaal-demografische kenmerken^c

	religie						denominatie					
	NR	RGR	RK	PR	IS	AN	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN
mee oneens	C	BC	AB	AB	A	ABC	A	A	A	A	A	A
neutraal	A	A	A	A	A	A	B	AB	A	AB	AB	AB
mee eens	A	A	AB	B	A	AB	AB	B	AB	AB	B	A
ik weet er onvoldoende van	A	AB	A	A	B	AB	AB	AB	B	AB	A	AB

c Resultaten van paarsgewijze vergelijkingen van subgroepen op basis van religie en van subgroepen op basis van denominatie, gecorrigeerd voor verschillen in leeftijd, geslacht, opleiding, gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, stedelijkheid en huishoudenssamenstelling. Verschillen tussen groepen met verschillende letters zijn statistisch significant ($p < 0,05$).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Tabel C.13 Reacties op stelling V2o: 'Ik maak me zorgen over een kloof tussen stad en platteland', 2023 (n = 3682, in procenten)^a

	totaal	religie						denominatie						
		NR	RGR	RK	PR	IS	AN	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN	CH
helemaal niet bezorgd	9	10	9	8	7	8	8	8	6	7	11	8	12	8
niet erg bezorgd	22	24	23	20	20	16	16	20	19	23	19	18	19	20
een beetje bezorgd	40	39	33	45	42	38	32	45	42	40	35	54	38	43
erg bezorgd	13	12	15	14	13	11	8	14	15	13	11	8	8	13
uiterst bezorgd	5	5	5	5	7	2	5	5	7	8	6	5	4	6
ik weet er onvoldoende van	11	11	17	9	11	26	32	9	10	9	19	8	19	10
n	3682	2164	206	575	595	104	38	575	390	86	54	39	26	1170

a Basis = alle respondenten (n = 3682).

Significantietoetsen^b

	religie						denominatie						
	NR	RGR	RK	PR	IS	AN	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN	
helemaal niet bezorgd	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A
niet erg bezorgd	B	AB	A	A	A	AB	A	A	A	A	A	A	A
een beetje bezorgd	AB	A	B	B	AB	AB	A	A	A	A	A	A	A
erg bezorgd	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A
uiterst bezorgd	B	ABC	ABC	C	A	ABC	A	A	A	A	A	A	A
ik weet er onvoldoende van	A	BC	A	AB	C	C	A	A	A	A	A	A	A

b Resultaten van paarsgewijze vergelijkingen van subgroepen op basis van religie en van subgroepen op basis van denominatie. Verschillen tussen groepen met verschillende letters zijn statistisch significant ($p < 0,05$).

Significantietoetsen, gecorrigeerd voor verschillen in sociaal-demografische kenmerken^c

	religie						denominatie						
	NR	RGR	RK	PR	IS	AN	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN	
helemaal niet bezorgd	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A
niet erg bezorgd	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A
een beetje bezorgd	AB	A	C	BC	ABC	ABC	AB	AB	AB	A	B	AB	AB
erg bezorgd	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A	A
uiterst bezorgd	AB	AB	AB	B	A	AB	A	A	A	A	A	A	A
ik weet er onvoldoende van	AB	BC	A	AB	C	C	AB	AB	AB	B	A	AB	AB

c Resultaten van paarsgewijze vergelijkingen van subgroepen op basis van religie en van subgroepen op basis van denominatie, gecorrigeerd voor verschillen in leeftijd, geslacht, opleiding, gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, stedelijkheid en huishoudenssamenstelling. Verschillen tussen groepen met verschillende letters zijn statistisch significant ($p < 0,05$).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Tabel C.14 Antwoorden op vraag V21: 'Wist u dat sommige kerken en andere religieuze organisaties grond bezitten?', 2023 (n = 1170, in procenten)^a

	religie			christelijke denominatie						
	totaal	RK	PR	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN	CH
ja	65	62	69	62	73	70	56	56	62	65
nee	35	38	31	38	27	30	44	44	38	35
n	1170	575	595	575	390	86	54	39	26	1170

a Basis = christelijke respondenten (n = 1170).

Significantietoetsen^b

	religie		christelijke denominatie						
	RK	PR	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN	
ja	A	B	AB	B	AB	A	AB	AB	
nee	B	A	B	A	AB	B	AB	AB	

b Resultaten van paarsgewijze vergelijkingen van subgroepen op basis van religie en van subgroepen op basis van denominatie. Verschillen tussen groepen met verschillende letters zijn statistisch significant ($p < 0,05$).

Significantietoetsen, gecorrigeerd voor verschillen in sociaal-demografische kenmerken^c

	religie		christelijke denominatie						
	RK	PR	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN	
ja	A	B	A	B	AB	AB	AB	AB	
nee	B	A	B	A	AB	AB	AB	AB	

c Resultaten van paarsgewijze vergelijkingen van subgroepen op basis van religie en van subgroepen op basis van denominatie, gecorrigeerd voor verschillen in leeftijd, geslacht, opleiding, gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, stedelijkheid en huishoudenssamenstelling. Verschillen tussen groepen met verschillende letters zijn statistisch significant ($p < 0,05$).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Tabel C.15 Antwoorden op vraag V22: 'Bezit uw kerkelijke gemeente of parochie grond?', 2023 (n = 766, in procenten)^a

	religie			christelijke denominatie						
	totaal	RK	PR	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN	CH
ja	28	28	28	28	34	10	7	32	25	28
nee	26	14	36	14	26	58	67	59	44	26
weet ik niet	46	57	36	57	40	32	27	9	31	46
n	766	355	411	355	283	60	30	22	16	766

a Basis = christelijke respondenten die aangeven te weten dat sommige kerken en andere religieuze organisaties grond bezitten (n = 766).

Significantietoetsen^b

	religie		christelijke denominatie						
	RK	PR	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN	
ja	A	A	B	B	A	A	B	AB	
nee	A	B	A	B	C	C	C	BC	
weet ik niet	B	A	C	B	B	AB	A	AB	

b Resultaten van paarsgewijze vergelijkingen van subgroepen op basis van religie en van subgroepen op basis van denominatie. Verschillen tussen groepen met verschillende letters zijn statistisch significant ($p < 0,05$).

Significantietoetsen, gecorrigeerd voor verschillen in sociaal-demografische kenmerken^c

	religie		christelijke denominatie						
	RK	PR	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN	
ja	A	A	B	B	A	A	B	AB	
nee	A	B	A	B	C	C	C	BC	
weet ik niet	B	A	D	C	B	AB	A	ABC	

c Resultaten van paarsgewijze vergelijkingen van subgroepen op basis van religie en van subgroepen op basis van denominatie, gecorrigeerd voor verschillen in leeftijd, geslacht, opleiding, gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, stedelijkheid en huishoudenssamenstelling. Verschillen tussen groepen met verschillende letters zijn statistisch significant ($p < 0,05$).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)

Tabel C.16 Antwoorden op vraag V23: 'Wat vindt u ervan dat kerken grond verpachten aan boeren? Verpachten is tegen betaling in bruikleen geven', 2023 (n = 1170, in procenten)^a

	totaal	religie		christelijke denominatie						
		RK	PR	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN	CH
niet goed, verpachten is niet de taak van de kerk	12	13	10	13	9	9	13	26	4	12
goed, vanwege de inkomsten	14	11	15	11	19	8	9	8	12	14
goed, als zeker is dat de grond op een duurzame manier gebruikt wordt	24	24	23	24	21	27	24	26	38	24
goed, want ik vertrouw erop dat de boeren het land goed verzorgen	21	21	22	21	23	22	20	23	12	21
ik weet er onvoldoende van	30	31	29	31	28	34	33	18	35	30
n	1170	575	595	575	390	86	54	39	26	1170

a Basis = christelijke respondenten (n = 1170).

Significantietoetsen^b

	religie		christelijke denominatie						
	RK	PR	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN	
niet goed, verpachten is niet de taak van de kerk	A	A	BC	A	AB	ABC	C	A	
goed, vanwege de inkomsten	A	B	A	B	A	A	A	AB	
goed, als zeker is dat de grond op een duurzame manier gebruikt wordt	A	A	A	A	A	A	A	A	
goed, want ik vertrouw erop dat de boeren het land goed verzorgen	A	A	A	A	A	A	A	A	
ik weet er onvoldoende van	A	A	B	AB	B	AB	A	AB	

b Resultaten van paarsgewijze vergelijkingen van subgroepen op basis van religie en van subgroepen op basis van denominatie. Verschillen tussen groepen met verschillende letters zijn statistisch significant ($p < 0,05$).

Significantietoetsen, gecorrigeerd voor verschillen in sociaal-demografische kenmerken^c

	religie		christelijke denominatie						
	RK	PR	RK	PKN	ORT	BPE	BEV	AN	
niet goed, verpachten is niet de taak van de kerk	A	A	BC	AB	AB	ABC	C	A	
goed, vanwege de inkomsten	A	A	AB	B	A	AB	A	AB	
goed, als zeker is dat de grond op een duurzame manier gebruikt wordt	A	A	A	A	A	A	A	A	
goed, want ik vertrouw erop dat de boeren het land goed verzorgen	A	A	A	A	A	A	A	A	
ik weet er onvoldoende van	A	A	B	B	B	B	A	AB	

c Resultaten van paarsgewijze vergelijkingen van subgroepen op basis van religie en van subgroepen op basis van denominatie, gecorrigeerd voor verschillen in leeftijd, geslacht, opleiding, gestandaardiseerd netto huishoudinkomen, stedelijkheid en huishoudenssamenstelling. Verschillen tussen groepen met verschillende letters zijn statistisch significant ($p < 0,05$).

Bron: SCP/LISS (BoD'23)